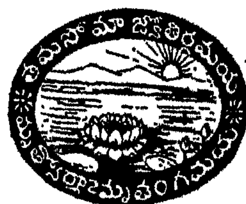

ఉపనిషచ్చన్ద్రిక

ద్వితీయ మయూఖము

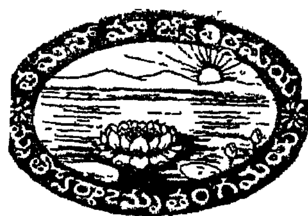
ఈశ, కేన, కఠోపనిషత్తులు

రాయప్రోలు లింగన సోమయాజి

ఉపనిషచ్చంద్రిక

ద్వితీయ మయూఖము

ఈశ, కేన, కఠోపనిషత్తులు

రచయిత:

రాయప్రోలు లింగనసోమయాజి,

శ్రీ విద్యారణ్యకృతపంచదశీవ్యాఖ్యాన శ్రీశంకరాత్మానందీ ముఖాన

తైత్తిరీయోపనిషద్భాష్యవార్తిక వ్యాఖ్యాత్రప్రవీణాది

విరచయిత

తొలిపలుకు

ఉపనిషచ్చంద్రిక ప్రథమమయూఖము నెడ పఠితృవర్గము చూపిన గౌరవాదరణములకు నే నెంతయు కృతజ్ఞుడను. కృతికదంబమునకెల్ల విద్వాంసుల పరితోషమే పరమావధి. ఈశ, కేన, కఠోపనిషత్తుల మూటిని ద్వితీయ మయూఖ ముఖమున పఠితృమహాశయుల కందజేయుచున్నాను. విషయ గ్రహణమున కుపకారకములగు విధానములన్నియు నిచట గూడ ననుసరింపబడినవి. పండితజనసాధ్యమగు నిమ్మహత్తర కార్యమున నాకత్యంతము తోడ్పడిన గురు పండిత మిత్రబృందమునకు నాయధమర్ణతను మఱొక్కమాఱు స్మరించుచున్నాను. విశాఖపట్న కాపురస్థులు, యం. ఏ. పట్టభద్రులు, వేదాన్త విజ్ఞాన విశారదులు నగు శ్రీ కగారి వెంకట్రావు పంతులుగా రొనర్చిన యుపకార మత్యంతమనిర్వచనీయము, ప్రత్యేకముగ ప్రశంసనీయము. నేను రచియించిన పది వ్యాఖ్యానములను, ముఖ్యముగ మాండూక్య ఛాందోగ్య బృహదారణ్యకముల ప్రతిపఙ్క్తిని చదివి వా రమూల్యములగు సలహాలను సూచనలను నా కొసంగిరి. వారు నాయెడజూపిన శ్రద్ధయు ప్రేమయు, నిష్కృష్టమగు వారి పాండిత్యమునకే సరిపోగలవు.

ఈ గ్రన్థము నచ్చొత్తించిన నా మిత్రరత్నము శ్రీయుత పత్రిపాటి వెంకటరత్నముగారికి నే నెంతయు కృతజ్ఞుడను. 1912 సంవత్సరమున వ్యాసహారికముగ నారంభమయిన మా యిద్దరి స్నేహము కాలముగడచినకొలది యుభయులకును బం

ములనొక్కటిగజేయు ప్రేమపాశముగ బరిణమించి దినదినాభివృద్ధిగాంచినది. వ్యాపారమునం దాయనకు గల నైపుణ్యమునకు సహజమగు ధైర్యసాహసములు మెఱుంగుపెట్టి యసమానమగు లక్ష్మీకటాక్షమున కాయనను పాత్రునిగ జేసినవి. ఆయన స్నానసంధ్యావందనాది నిత్యకర్మానుష్ఠానమును శివదర్శనమును నిత్యవ్రతముగ నాచరించు ఆస్తికాగ్రణి. సిరిసంపదలతో కిలకిలలాడుచుండు ఆయన గృహాంగణము జూచువారలకు కనులపండువుగ నుండును. ఆయన యావాసము 'మారమారమణ మారమారప్రియమై' నిత్యోత్సవము పచ్చతోరణములతో నలరారుచుండుగాత యని పరమేశ్వరుని ప్రార్థించెద.

1-5-'53
గుంటూరు

రాయప్రోలు లింగనసోమయాజి

**
**

కృతజ్ఞత

పుణ్యార్జితము నాగభూషణ పిచ్చమాం
బాపూర్వ దివ్య సంపద ఫలించి,
అన్నపూర్ణమ్మ ప్రేమానురాగ రసమ్ము
పావనధర్మరూపము వహించి.
బాంధవ శతపత్ర భానూదయమ్ముగా
జీవన మార్గ సంసిద్ధి నొంది.
పండిత కవిలోక బహుళకాంక్షా పూర్తి
ఘటియించు కల్పవృక్షమ్మ వెలింది.
సినిమా మహోదయ మ్మందినాడు సుమ్ము
చిత్రనాట్యోద్యమము పరిపాలితముగ
మిత్ర. వేంకటరత్నమా! మైత్రి చిహ్న
మగునది నిచ్చితి నీకృతి యమరకీర్తి!

అరసి భవదీయ దానధర్మానురక్తి
తివిరి పలుకంగవలెనె యార్తులను బ్రోచు
దగ్గు మదిని నిర్యోగభాగ్యములు గన్న
నగుచు వ్యాపారదక్షత వలచి నాకు

ఉభయలోకాల సాధించు సుకృతముగ
మేటి శీలమ్ము వహియించి మెలగు నిన్ను
నెమిని జేయగ గలుగుసంతసము ఘనము
సకలగౌరి యిచ్చు సర్వసౌఖ్యములు తామె

విషయసూచిక

ఈశావాస్యోపనిషత్తు

కేనోపనిషత్తు

కఠోపనిషత్తు

మన్త్రముల
వర్ణానుక్రమణిక

ఈశావాస్యోపనిషత్తు

కేనోపనిషత్తు

కఠోపనిషన్మంత్రములు

ఈశావాస్యోపనిషదర్థ సంగ్రహము

ప్రథమ మన్త్రము

బ్రహ్మాండ మంతయు పరమాత్మ స్వరూపము. తద న్యత్వబుద్ధి కల్పితము. ఇట్టి జ్ఞానము విచారైకలభ్యము. జగత్తు సత్యమను భ్రాంతి తొలగినపుడు స్వాత్మయం దధ్యస్త మయిన కర్తృత్వభోక్తృత్వస్వరూపమగు ద్వైతబుద్ధి నశించును. సర్వద్వైతబుద్ధి పరిత్యాగమే సర్వసంన్యాసము. ఆ స్థితియం దాత్మ సురక్షిత మగును. ధనము స్వకీయ మయినను పరకీయమయినను కాంక్షింప దగదు. ధనమునం దెరికిని స్వత్వమున్నదని నిర్వచింప శక్యముగాదు.

ద్వితీయ మన్త్రము

పూర్ణవైరాగ్యము లేక ధనజీవితములం దిచ్ఛగల వాడు నిత్యనైమిత్తిక కర్మల నాచరింపవలయును. ఫలేచ్ఛావి రహితమగు కర్మనిరతి చిత్తశుద్ధిహేతు వగును. చిత్తనైర్మల్యము మోక్షమునకు పరంపరాకారణము. ఈ మన్త్రమున పునర్జన్మహేతువుగాని కర్మాచరణ ముపదేశింపబడుచున్నది. ఇచటినుంచి బోవుటకు కర్మకంటె వేఱొకమార్గము లేదనియు నట్టి కర్మాచరణఫలముచే నరుడు సంస్పృష్టుడు గానేరడనియు శ్రుతిచెప్పుచున్నది. అట్టికర్మ మెట్టిదిగానుండవలయును ? ఆపాతముగ నాలోచించిన, కర్మలన్నియు స్వర్గాదికామచోది

తములు, ఫలానుభవక్షణామియగు జన్మకు కారణములు నగుచున్నవి. సుఖాసుభవము తిరిగి సుఖేచ్ఛకు కారణ మగుచున్నది. ఇచ్ఛాసంస్పృష్టమగు వాని చిత్తమెప్పుడును గలుషితమయియుండును. అట్టివానికి చిత్తైకాగ్ర్యముగాని సమస్తకామములు వీడిపోయిన వైరాగ్యముగాని మోక్షముగాని లభించనేరదు. కామనాప్రవృత్తమగు కర్మాచరణముచే నిచటకు లోకభోవ్యముగాని యద్దాని ఫలముచే ననంస్పృష్టుడగుటగాని సాధ్యముగాదు. అట్టి కర్మాచరణ మీమంత్రమున జెప్పబడుటలేదు. ప్రకరణము మోక్షప్రకరణము. సమర్థుడయినవానికి సర్వసన్న్యాసము, అసమర్థునికి కర్మాచరణము మోక్షమార్గములుగ ప్రదర్శింపబడినవి. చిత్తశుద్ధిహేతువు, అసంస్పృష్టత్వ నిమిత్తమునగు కర్మాచరణమే ప్రకృతమగుచున్నది. అట్టి కర్మాచరణము, నిష్కామము బ్రహ్మార్పితము గావలయును. అపుడే యది చిత్తశుద్ధిహేతువయి మోక్షమునకు పరంపరాకారణమగును.

తృతీయ మన్త్రము

విషయకాపేయ మాసురలక్షణము. ఆత్మవిచారము లేమిం జేసి యిట్టివార లజ్ఞానఫలభూతమగు జన్మ మృత్యుపరంపరకు లోనగుచున్నారు. మఱియు వీరలాత్మఘాతకు లనబడుదురు.

చతుర్థ మన్త్రము

ఆత్మ నిశ్చలము, జాగ్రదాద్యవస్థా త్రయము నది

యంటివే యుండును. అది నిరుపాధికము, ఇన్ద్రియముల కగోచరము, సర్వవ్యాపకము, సర్వప్రాణిభరణక్రియాత్మకము, అగ్న్యాదిత్యాది దేవతలకు వ్యవస్థాపకము. నిత్యచైతన్యస్వభావమగు నా పరమార్థవస్తువుచేతనే సమస్త కార్యకరణాదిక్రియాజాలము నిర్వహింపబడుచున్నది.

పంచమ మన్త్రము

ఆత్మ యచంచలము. ఇంద్రియముల చాంచల్య మద్దాని యం దారోపింపబడుటచే నది చలనవంతిముగ గాన్పించుచున్నది. నామరూపాత్మకమగు జగత్తునకు బాహ్యాభ్యంతరములను నిండిన ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపమగు నాత్మచే ప్రపంచమంతయు నావాస్య మగును.

6, 7, 8 మన్త్రములు

తానే సర్వభూతముల కాశ్రయము, కార్యకరణసంఘాతమున కాత్మభూతు డగుచున్నాడని తలంచువానికి శోక మోహనిమిత్తమగు జుగుప్స గలుగనేరదు. అజ్ఞానము నశించి యతడు జీవన్ముక్తుడగును.

పరమాత్మ సర్వవ్యాపకుడు, శుద్ధుడు, అలిప్తుడు, నిత్యుడు సర్వాత్మకుడు,నియతములగుకర్మఫలములనిచ్చువాడు

9, 10, 11 మన్త్రములు

ఇట్లాత్మతత్త్వోపదేశము చేయబడినది. ఏషణాత్రయ పరిత్యాగమున కశక్తుడగుటచే సన్న్యాసమున కనర్హుడు సంసారమున కత్యంతము సుముఖుడును గానివానికి బ్రహ్మ

జ్ఞానమున కవసరమగు చిత్తైకాగ్రతను కలుగజేయు కర్మోపాసనాసముచ్చయ ముపదేశింపబడుచున్నది. కర్మనిష్ఠ జ్ఞాననిష్ఠకు విరుద్ధము కనుక నీరెంటికిని సముచ్చయము కుదరదు. కర్మోపాసనము లవిరుద్ధములు గనుక వానికి సముచ్చయము కుదురును. దేవతాజ్ఞాననిమిత్తమగు నిరంతరమానసిక చింతన ముపాసన మనబడును. ప్రత్యేక కర్మాచరణము వలన పితృలోకము లభించును. అది మోక్షసాధనము గాదు. నిష్కామముగ జేయబడు కర్మచే నుపాసనమున కవసరమగు చిత్తశుద్ధి గల్గును. చిత్తశుద్ధిగలిగిన హిరణ్యగర్భోపాసనమువలన బ్రహ్మలోకప్రాప్తియు నచటనుండి మోక్షము లభించును. చిత్తశుద్ధిలేని యుపాసనము నిష్ప్రయోజనము. ఉపాసనము సాక్షాన్మోక్షసాధనము గాదు.

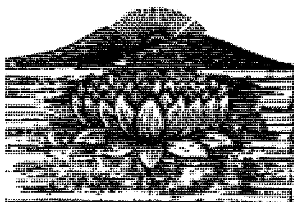
12, 13, 14 మన్త్రములు

కర్మదేవతలయొక్క పృథగుపాసనము నింద్యము. అదేతీరున జగత్సృష్టికి కారణభూతములగు నవ్యాకృత హిరణ్యగర్భుల పృథగుపాసనముగూడ నింద్యమే యగును. సచ్చిదానన్దరూపమగు బ్రహ్మోపాసనమే పరిగ్రాహ్యము. ప్రకృత్యుపాసనముగూడ నింద్యమే యగుచున్నది. కార్యబ్రహ్మోపాసనమువలన అణిమాద్యైశ్వర్య సిద్ధియు, అవ్యాకృతోపాసనమువలన ప్రకృతిలయరూప ఫలము గల్గును. ఇట్లు ప్రవృత్తిలక్షణమగు కర్మనిష్ఠయు నివృత్తిలక్షణమగు జ్ఞాననిష్ఠయు ఫలసహితముగ వివరింపబడినవి.

15, 16, 17 మన్త్రములు

నిష్కామ కర్మానుష్ఠానముచే సాధకుఁడు మృత్యువును దాటి యుపాసనముచే బ్రహ్మలోకమును బొందునని చెప్ప బడినది. అట్టి బ్రహ్మలోకద్వారమును ప్రవేశించుటకుగాను సూర్యాగ్నులు ప్రార్థింపబడుచున్నారు. పురుషుని దక్షిణా క్షమునందుండు తేజస్సు సూర్యాగ్నులయం దుండు తేజస్సు గూడ సత్యస్వరూపమగు బ్రహ్మ తేజస్సగుటచే నంతకాలము నం దాత్మప్రాప్తిద్వారమును బ్రహ్మము దెరచి ప్రవేశము నిచ్చుగాకయని ప్రార్థనాభావము. సత్యధర్మత్వ మట్టి ప్రవే శమునకు యోగ్యతాపత్రము. సత్యమగు బ్రహ్మదర్శనమే ప్రవేశఫలము. ఉపాసనము క్రమముక్తిద్వారము.

ఈశావాస్యోపనిషద్గ్రంథ సంగ్రహము సమాప్తము.

ఉపనిషచ్చంద్రిక

ద్వితీయమయూఖము

ఈశావాస్యోపనిషత్తు

ఉపోద్ఘాతము

చతుర్విధపురుషార్థసాధనభూతములు చతుర్దశవిద్యలకు, చతుష్షష్టికళలకును మూలభూతములు మానుషనిశ్వసితములవలె అప్రయత్నముగ వ్యాకృతములును నగు నాల్గు వేదములను జగత్స్రష్టయగు పరమాత్మ హిరణ్యగర్భున కుపదేశించెను. హిరణ్యగర్భుడు వీనిని మరీచి అత్రి మొదలగు తన పదిమంది మానసిక పుత్రులకుం జెప్పె. వీరలనుండి శిష్యప్రశిష్య పారంపర్యమున వేదములన్నియు ప్రాచుర్యమొందెను. ద్వాపరమునందు వేదవిస్తరకర్తలలో నగ్రగణ్యుడగు పారాశరవేదవ్యాసుడు నిజశిష్యులగు పైల వైశంపాయన జైమిని సుమంతులకు ఋగ్యజుస్సామాథర్వణసంహితలను క్రమముగా నధ్యయనము జేయించెను. వైశంపాయన శిష్యులలో నొకడును వాజసపుత్రుడు నగు యాజ్ఞవల్క్యుడు గురువుయొక్క యాగ్రహమునకు గురియై యాతనివలన తన కలనడిన యజుర్వేదమునంతయు తిరిగి ఆయనకే యొప్పచెప్పి యఖిలవేదనిధి యగు సూర్యభగవాను నాశ్రయించెను. వేదాభిమానులగు మహాత్ములు యాజ్ఞవల్క్యునిచే వదలి వేయబడిన యజుర్గణమును తిత్తిరియను పక్షిరూపమున గ్రహించిరి. అందువలన నావేదశాఖకు తైత్తిరీయశాఖయని ప్రసిద్ధి గల్గెను.

వేదముల ప్రచారము

శుక్లకృష్ణ యజుస్సంహితల విభాగము

యాజ్ఞవల్క్యుని భక్తికి సంతసించి సూర్యభగవానుడు వాజి రూపమున యజుస్సంహిత నతనికిం జెప్పెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు సూర్యానుగ్రహముచే గ్రహించిన యజుర్గణమును తన శిష్యులగు కణ్వామధ్యందినప్రభృతి పంచదశవర్గము నధ్యాపనముం గావించెను. అందుచే నీశాఖ వాజసనేయము, కాణ్వము మాధ్యందినమను వివిధనామములచే వాడబడుచున్నది. వ్యాసమహర్షి యన్ని శాఖలను విభాగముజేసి ప్రవర్తింపజేసెను. అందు వేదవ్యాస ప్రవర్తితమగు యజుశ్శాఖ కృష్ణయజుస్సనియు యాజ్ఞవల్క్యసంవర్ధిత మగు యజుశ్శాఖ శుక్లయజుస్సనియు ప్రసిద్ధిగాంచినవి.

ఈశావాస్యబృహదారణ్యములు శుక్లయజుశ్శాఖాన్తర్గతములు

యజనాత్మికయగు నీ సంహితయందలి మొదటి ముప్పదితొమ్మిది యధ్యాయములయందు కర్మకాండ సంబంధమగు మన్త్రములు గలవు. చివరిదియగు నలువదియవ యధ్యాయమునందు వినబడు మన్త్రములకు కర్మకాండమునందు వినియోగము లేదు. అవి జ్ఞానకాండమునందు సమన్వయము జేయబడినవి. ఈశావాస్య మీజ్ఞానకాండములో జేరినది. ఈ సంహితకు సంబంధించిన నూఱధ్యాయములతోనొప్పు శతపథబ్రాహ్మణమున అంతిమాధ్యాయములారును జ్ఞానప్రకాశములయి బృహదారణ్యకోపనిషత్తను పేర బరగుచున్నది.

ఆత్మతత్త్వము విశుద్ధము, ఏకము నిత్యము అశరీరము సర్వగతమని కేవలాత్మతత్త్వమును మాత్రమీమంత్రము

సంబంధచతుష్టయ కథనము

లుపదేశించుచున్నవి. ఇట్టి యాత్మతత్త్వము సిద్ధవస్తువగుటం జేసి కర్మచే నుత్పాద్యముగాదు. నిత్యమగుటంజేసి వికార్యము గాదు. స్వస్వరూపమగుటంజేసి ఆప్యముగాదు. నిర్గుణమగుటంజేసి నూతనగుణాధానమువలనగాని దోషాపనయమువలనగాని సంస్కార్యముగాదు. నిష్క్రియమగుటంజేసి కర్తృత్వభోక్తృత్వములద్దాని నాశింపవు. ఈ నాలుగుందక్క కర్మఫల మన్యము లేదు. కర్మఫల మాత్మజ్ఞానము గానేరదు. కర్మలన్నియు నవిద్యాప్రాపకములు. ఆత్మజ్ఞాన మవిద్యావినాశకము. కర్మలు చిత్తశుద్ధి హేతువులు. ద్విజులందర వ్వానికధికారులు. చిత్తశుద్ధి యాత్మజ్ఞానమున కనివార్యమగు పూర్వాంగము. ఈశావాస్యమన్త్రము లాత్మయొక్క యాథాత్మ్యమును ప్రకాశింపజేసి స్వభావసిద్ధమగు నాత్మవిషయాజ్ఞానమును బోగొట్టి శోకమోహాది సంసారధర్మోచ్ఛేదనైకసాధనమగు నాత్మైకత్వవిజ్ఞానము నుపదేశింపుచున్నవి. అందువలన నీ మన్త్రపూగమున కుపనిషత్తను నామ మన్వర్థకమగుచున్నది. దుఃఖహేతువగు స్వస్వరూపాజ్ఞానమును బోగొట్టుకొన గోరువాడచట నధికారి. ఆత్మయొక్క యాథాత్మ్యనిరూపణము విషయము. స్వస్వరూపానన్దావిర్భావము ప్రయోజనము.

మొదటి మన్త్రము 'ఈశావాస్య' మను రెండుపదములతో నారంభమగుటచే నీ యుపనిషత్తునకు ఈశావాస్యమను పేరుగల్గెను.

ఈశావాస్యోపనిషత్తు

శాన్తిపాఠము

ఓం। పూర్ణమదః పూర్ణమిదం పూర్ణాత్పూర్ణముదచ్యతే।
పూర్ణస్య పూర్ణమాదాయ పూర్ణమేవావశిష్యతే ॥
ఓం శాన్తిః శాన్తిః శాన్తిః

టీ॥ సుప్రసిద్ధమగు నా పరబ్రహ్మము పూర్ణము, అనగా నాకాశమునలె సర్వవ్యాపియు నిరంతరము నిరుపాధికము నయి యున్నది. నామరూపములచే వ్యవహారక్షమమగుచున్న నీ ప్రపంచముగూడ కారణస్వరూపమున పరబ్రహ్మమే నగుచున్నది. పరబ్రహ్మము కార్యరూపమునందుగూడ తనయథార్థస్వరూపమగు పూర్ణత్వము గోలుపోనేరదు. జ్ఞానముచే కార్యస్వరూపమునుండి యజ్ఞానకృతమగు నబ్రహ్మత్వమును దొలగించినపు డనంతరము, అబాహ్యము, ప్రజ్ఞానఘనైకరసమును నగు కేవల పరబ్రహ్మము మాత్రము మిగులుచున్నది. ఆధిభౌతికాధ్యాత్మికాధిదైవికోపద్రవము లుపశమించు గాత !

తా॥ వి॥ పరబ్రహ్మము సర్వమును వ్యాపించియున్నది. కనుక నది యున్నచోట మఱియొక వస్తువుండుటకు సాధ్యము గాదు. అనగా నది యద్వితీయమని దేలుచున్నది. విభిన్న నామరూపాత్మకమగు నీ జగత్తు పరబ్రహ్మము నుండి యుత్పన్న మగుచు నద్దానికంటె వ్యతిరిక్తముగనున్నటుల గాన్పించుచున్నది. కాని యది నిజముగా భిన్నముగాదు.

సువర్ణాభరణములు వివిధములయినను సువర్ణ మొకటేనవి విభిన్నములుగావు. వ్యవహారమునకుగాన్పించు కటకకుండలాది వివిధములగు నామములను నాకారములను త్రోసిబుచ్చినపుడు సువర్ణమే మిగులుచున్నది. విభిన్నములగు నామములతోను ఆకారములతోను భాసించుచున్నను వానియం దుపాదానరూపముననున్న సువర్ణలక్షణమున కేమియు గొఱంతలేదు. అట్లనే జగత్తని వ్యవహరింపబడుచున్న నామరూపములను సువర్ణాభరణనామరూపములవలె మిథ్యామాత్రములని త్రోసిబుచ్చినపుడు జగదుపాదానమగు బ్రహ్మముమాత్రము మిగులుచున్నది.

జిజ్ఞాసువులకు బ్రహ్మజ్ఞాపకములగు సాధనములు పదము, బీజము, సంఖ్య, రేఖ యను నాలుగు విధముల జరుగుచున్నవి. వానిలో పదమనగా వేదము; తదర్థబోధకమగుస్మృతియు. బీజమనగా గురుముఖైకవేద్యమగు మన్త్రసముదాయము. సంఖ్య వైదికము, లౌకికమని ద్వివిధము. వైదికమగు సంఖ్య మన్త్రసంకేతముగ పలరారుచు తత్త్వమునకు సన్నిహిత సాధన మగుచున్నది. లౌకికసంఖ్య సర్వప్రపంచవ్యవహారక్షమమయి సర్వజనానుభవసిద్ధమగుచున్నది. రేఖగూడ సంఖ్యవలెనే ద్వివిధము. వైదికమగు రేఖ యుపాసనాంగము. లౌకికము గణితశాస్త్రప్రసిద్ధము.

పదము, బీజము, సంఖ్య రేఖ యను నీనాలుగుసాధనములలో నుత్తరోత్తరము తత్త్వవిజ్ఞానమునకు సన్నిహితతరము. రేఖయన్ననో సన్నిహితతమము. ఈ నాలుగుసాధనములు ప్రకృతమున నగ్రగణ్యముగ వినవచ్చుచున్న పూర్ణ

మదః యను శ్రుతిని నిదానముగా గలిగి ప్రవర్తించుచున్నవి. ఇందులకు నిదర్శనము. పూర్ణము పదమాత్రముచే బ్రహ్మ శబ్దసమానార్థకము; బీజరూపమున ప్రణవజ్ఞాపకము, ప్రణవ మన్ననో అకారఉకారమకారాత్మకము, సంఖ్యయన్ననో నవత్వసంఖ్య యుపలక్షణముగా గలిగి యనంతత్వమును బోధించుచున్నది. రేఖయన్ననో సదాశివశబ్దవాచ్యమగు వృత్తము వ్యావహారికము పారమార్థికము. వ్యావహారి కమున వక్రరూపమగు పరిధిచే నావరింపబడియున్నది. పార మార్థికమున రేఖాకోణసామ్యావస్థారూపము. (Polygon of n sides) రేఖాకోణసామ్యావస్థారూప మీశ్వరజ్ఞాప కము. తద్భిన్నము పూర్ణమయి బ్రహ్మస్వరూపజ్ఞాపకము. మరియొకసంఖ్యచే సంకలనవ్యవకలనములుగాని గుణకవిభాగ ములుగాని చేయబడినపుడు బిందువువిలువ మారదని గణిత శాస్త్రసమ్మతము.

అ॥ సంస్కృతమగు శరీరము గలవాడును వేదాధ్య యనసంపన్నుడును, యథాశక్తి కర్మానుష్ఠానముచే నపహత కిల్బిషుడును, నిత్యానిత్యవస్తువివేకియు వైరాగ్యోపేతుడును శమదమాదిసంపన్నుడు నగుముముక్షువునకు స్వయమాచార్య స్వరూపిణి యగుశ్రుతి దిగువనుదహరింపబడు పదునెనిమిది మన్త్రములచే నాత్మతత్త్వమును బోధించుచు మున్ముందు ప్రపంచమంతయు పరమాత్మ నాశ్రయించియున్నదనియు అట్టి పరమాత్మను బొందుటకు వైరాగ్యముదక్క మఱియొక సాధనము లేదనియు నుపదేశించుచున్నది.

అటులనే భ్రాన్తిదుర్గంధము శాస్త్రవిచారసన్నికర్షముచే నశించినపు డాత్మయొక్క యాథాత్మ్యసౌగంధ్య మంతటను పరిమళించును. జగత్సత్యత్వభ్రాన్తి తొలగినపుడు స్వాత్మయం దధ్యస్తమగు కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిద్వైతభావమంతయు తొలగిపోవును. ఇట్టి సర్వద్వైత బుద్ధిపరిత్యాగమే సర్వకర్మసంన్యాసము. అట్టి నిష్క్రియమగు స్వస్వరూపావస్థానమున కనుకూలమగుటచే నాత్మ సురక్షితమగుచున్నది.

సంన్యాసికి శరీరధారణ సంరక్షణోపయోగమగు భిక్షాశనాచ్ఛాదికమునందు విరక్తి కల్గినను ఒకానొకపుడు ధనాశ కలుగవచ్చును. దానినిగూడ వదలుటకు తప్పక ప్రయత్నించవలయును. తనయొక్క గాని పరునియొక్క గాని ధనము నెప్పుడును కాంక్షింపవలదు. ధనమునందెవరికిని స్వత్వము గలదని నిర్వచింప శక్యముకాదు. పరిదృశ్యమానమగున దంతయు నాత్మార్థమే గనుకసర్వమును బరిత్యజించి మిథ్యావిషయమగు ధనమును కాంక్షింపవలదు.

ధనగృధ్నమాన వలయును.

అ॥ పైమంత్రమున సూత్రప్రాయముగ తత్త్వోపదేశము చేయబడినది. విరాగి ధనగృధ్నను బరిత్యజింపవలయునని నియమింపబడినది. దారైషణపుత్రైషణ ధనైషణ పరిత్యాగరూపమగు సర్వసంన్యాసమునకు చిత్తశుద్ధియే యుపాయమగుటవలన అట్టి చిత్తశుద్ధి సిద్ధించు మార్గము రెండవమన్త్రమున నుపదేశింపబడుచున్నది.

ద్వితీయ మంత్రము

మూ॥ కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషేచ్ఛతగ్ం సమాః ।
ఏవం త్వయి నాన్యథేతోఽస్తి న కర్మ లిప్యతే నరే ॥

టీ॥ ఈ లోకమునందు శాస్త్రవిహితములైన అగ్ని హోత్రాదికర్మల నాచరించుచుమాత్రము నూరుసంవత్సరములు జీవింపగోరవలయును. ఇట్టి జీవితేచ్ఛ గల నీకు మోక్షావాప్తికి కర్మాచరణము కంటె మార్గాన్తరము లేదు. విహితకర్మల నాచరించు నిన్ను పాపఫలమంటదు.

తా॥ వి॥ పూర్వమన్త్రము సంపూర్ణవైరాగ్యముగల జ్ఞాని నుద్దేశించి చెప్పబడినది. అట్టివానికి జీవితమునందుగాని ధనమునందుగాని యొంతమాత్రము కోరికయుండదు. అతనికి నిష్కామకర్మము సర్వసంన్యాసము విధింపబడినది. ధనజీవితము చిత్తశుద్ధిహేతువు. లందిచ్ఛగలవానికి సంన్యాసము సమకూరదు. అతడు నిత్యనైమిత్తికకర్మల యందుమాత్రమే నాయుష్కాలము గడుపవలయును. ఫలేచ్ఛలేని కర్మాచరణమువలన ధనజీవితములయం దిచ్ఛ నశించి మోక్షసాధనమగు చిత్తశుద్ధి కలుగును. కర్మకాండమునందు సుశిక్షితుడైన వాని చిత్తము మూసలోకఱగిన బంగారమువలె మాలిన్యవిరహితమగును. చిత్తనైర్మల్యముమోక్షమునకు పరంపరాకారణము. జ్ఞానము నివృత్తిమార్గము. దారపుత్రధనైషణాదిపరిత్యాగపూర్వకమగు సర్వసంన్యాసమున కశక్తుడగు వాడీ మార్గమున కర్హుడుగాడు. ఫలేచ్ఛావిరహితమగు కర్మాచరణమతనికి

కర్తవ్యము. కోరికలేని కర్మాచరణమువలన నేదోషమంటదు. అట్టి కర్మాచరణము మోక్షహేతువై స్వయముగా నశించును. చిల్లగింజ నీటిలోని యొండును విఱుగగొట్టి దానితో తానుగూడ నడుగుకుబోవునుగదా! ఈ రెండు మన్త్రములు మోక్షమును గూర్చిన సూత్రములవంటివి అగుటచే మిగిలిన పదునారు మన్త్రము లీసూత్రములకు భాష్యప్రాయము లగుచున్నవి.

తృతీయ మన్త్రము

అ॥ మొదటి మన్త్రమున నుదహరింపబడిన విషయ ప్రాపేయఫలము మూడవమన్త్రమున విస్తరింపబడుచున్నది.

మూ॥ అసూర్యా నామ తే లోకా అన్ధేన తమసా వృతాః । తాగ్ంస్తే ప్రేత్యాభిగచ్ఛన్తి యే కే చాత్మహనో జనాః॥

టీ॥ కర్మఫలములైన యాసుప్రసిద్ధజన్మపరంపర లేవి కలవో యవి యసురులకు చెందినవి. ఆ జన్మములు విచార శూన్యములగుటచేనజ్ఞానావృతములగుచున్నవి. ఆత్మఘాతకులగు జనులెవరు గలరో వారలు మరణానన్తర మా యాసుర జన్మములను బొందుచున్నారు.

తా॥ వి॥ కేవలనిజప్రాణపోషణో పలక్షితమగు విషయ కాపేయము గల వారంద రసురులని చెప్పబడుదురు. భోగలంపటులగు దేవతలుగూడ నీ శబ్దము నకు గుఱి

యగుచున్నారు. ఆత్మవిచారము లేమింజేసి వీరంద కర్మఫలము రజ్ఞానఫలమగు జన్మమృత్యుపరంపరకు లోనగు జన్మమృత్యువుల. చున్నారు. వీరాత్మజ్ఞానశూన్యులై యనాత్మ భూతములగు దేహాదుల నాత్మగా భావించి సత్యమగు నాత్మ కవజ్ఞత చేయుటచే నాత్మఘాతుకుల నబడుచున్నారు.

చతుర్థ మన్త్రము

అ॥ ఏ ఆత్మజ్ఞానము లేమింజేసి సంసారప్రాప్తియు ఏ ఆత్మజ్ఞానముచే తన్నివృత్తియు గల్గునని చెప్పబడినదో యట్టి యాత్మతత్త్వము వివరింపబడుచున్నది.

మూ॥ అనేజదేకం మనసో జవీయో నైనద్దేవా ఆప్నువత్పూర్వ మర్షత్ । తద్ధావతోఽన్యానత్యేతి తిష్ఠత్తస్మిన్నపో మాతరిశ్వా దధాతి॥

టీ॥ ఆత్మ చలనము లేనిది; మఱియొకటి లేనిది; మనస్సుకంటె నెక్కుడు వేగము గలది. ఇన్ద్రియము లీయాత్మ తత్త్వమును పొందలేవు. ఆత్మతత్త్వము మనస్సుకంటె ముందుగా పరుగిడును. అది స్థిరముగానుండియు గూడ పరుగులెత్తు మిగిలినవానిని దాటిపోవును. ఆత్మతత్త్వ ముండుటచేతనే వాయువు సర్వప్రాణిచేష్టలను విభజించు చున్నది.

తా॥ వి॥ ఆత్మస్వీయమగు స్థితినుండి చలనమునొందదు. జాగ్రదాదిసర్వావస్థ లొకదానినొకటి వ్యావర్తము చేయు చుండగా నాత్మ యీ యవస్థలననువర్తించుచున్నది. అనగా

జాగ్రదాద్యవస్థ లొకటి యుండగ మఱియొకటియుండదు. ఆత్మ ప్రతియవస్థ ననుసరించును. వృద్ధి అపక్షయము పరిణామము మొదలగు వికారములులేక యది యొకేస్వరూపము కలిగియున్నది. అది నిశ్చలము నిరుపాధికము. అచ్చ్యుది మనోవ్యాపారవ్యవహితములగు నిన్ద్రియములకు గోచరముకాదు. సర్వవ్యాపకమయి అంతటనుండుటచే సత్యంతము ద్రుతతమములగు మనోవాయువులు ప్రసరింపగల ప్రతిస్థలములందు వానికంటె ముందుగా తానే చేరినట్లగుపడుచుండును. అగ్ని ఆదిత్యుడు పర్జన్యుడు మొదలగువారికి దహనము ప్రకాశము వర్షము మొదలగు వ్యాపారవ్యవస్థాపకుడును సర్వప్రాణిభరణక్రియాసక్తుడును హిరణ్యగర్భరూపుడును నగు వాయువు పడుగుపేకవలె నతని నాశ్రయించియున్న సమస్తకార్యకరణజాతము గూడ నిత్యచైతన్యస్వభావమగు నాత్మతత్త్వమున్నపుడే యుండును, అనగా సర్వాస్పదము నిత్యచైతన్యస్వరూపమునగు నాత్మతత్త్వమున్నపుడు మాత్రమే సమస్తకార్యకరణాది విక్రియాజాలమంతయు సంభవించునని భావము. ఇదియే ఈశశబ్దార్థము.

ఆత్మయేసర్వవ్యాపారకారణము.

పంచమ మన్త్రము

అ॥ ఈ యర్థమే తరువాత మన్త్రమున విస్తరింపబడుచున్నది.

మూ॥ తదేజతి తన్నైజతి తద్దూరే తద్వన్తికే।
తదన్తరస్య సర్వస్య తదు సర్వస్యాస్య బాహ్యతః॥

టీ॥ ఆ యాత్మతత్త్వము చలించును, చలింపదు; దూరమున నుండును, ఆదేవిధమున సమీపమున నుండును. అది సమస్తజగత్తునకు లోపల బయట గూడ గలదు.

తా॥ వి॥ ఆత్మతత్త్వము నిరుపాధికస్వరూప మగుట వలన నచంచలము. ఇంద్రియచలనము ద్దానియం దారోపింప బడుటచే నది చలనవంతముగ దోచుచున్నది.

సర్వమాత్మచే నాచ్ఛాదితము

అజ్ఞానులకది కోటిజన్మములకైనను లభ్యము గాదు. విస్మృతమైన కంఠమునందలి హారము వలె నజ్ఞాని కది దూరమున నున్నట్టుల కనుపించినను స్వస్వరూపమగుటచే జ్ఞానులకది యత్యంత సమీపమున నున్నదగుచున్నది. నామరూపాత్మకమగు జగత్తుయొక్క బాహ్యాభ్యంతరముల నిండి ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపమగుచున్నది. సర్వము పరమాత్మచే నావాస్యమను మాటకిదియే యర్థము.

షష్ఠ మన్త్రము

అ॥ మొదటి మన్త్రములోని 'ఈశ' శబ్దము నాల్గవ మంత్రమునందును, 'ఆవాస్య'మను పదయిదవమన్త్రము నందును వివరింపబడినవి. 'సర్వసంన్యాసముచేత నిన్ను రక్షించుకొను మ'ను పదములు రాబోవుమంత్రమున విస్తరింపబడుచున్నవి.

మూ॥ యస్తు సర్వాణి భూతాన్యాత్మన్యేవానుపశ్యతి।
సర్వభూతేషు చాత్మానం తతో న విజుగుప్సతే॥

టీ॥ ఎవ్వడైతే సమస్తభూతముల నాత్మస్వరూపుడగు తనయందే చూచుచున్నాడో సకలభూతములయందు నాత్మ

స్వరూపుడగు తనను చూచుచున్నాడో అట్టివా డట్టిజ్ఞానమును గలిగియుండుటచేత నితరులయెడ విముఖుడు గా నేరడు.

తా॥ వి॥ గురుశాస్త్రోపదేశములవలన నెవ్వా డవ్యక్తాదిస్థావరాన్తములగు సర్వభూతములను తనయందే యున్నట్లులను తనకంటె భిన్నమగు మరియొకటి యేదియు లేనట్లును భావించుకొనుచున్నాడో అట్లే కార్యకరణసంఘాతమునకు తానే యాత్మసంభూతుడనియు సర్వజ్ఞానములకు సాక్షిభూతుడై దేహమునకు చేతనత్వము కలిగించుచు స్థావరాన్తముల కాత్మభూతుడనియుఁ దన్నెవడు భావించుకొనునో అట్టి వాని కేవిధమగు సంశయము కలుగ నేరదు. సర్వసంన్యాసముచే నతనికి తనకంటె భిన్నమగు వస్తువు మఱియొకటిలేదు. కనుక శోకమోహకారణమగు జుగుప్స యతనికి కలుగదు. ఇదియే యాత్మరక్ష.

ఆత్మరక్ష శబ్దార్థము.

అ॥ ఈ యర్థమునే తరువాతమన్త్రము భంగ్యన్తరమున విస్తరించుచున్నది.

సప్తమ మన్త్రము

మూ॥ యస్మిన్ సర్వాణి భూతాన్యాత్మైవాభూద్విజానతః।
తత్ర కో మోహః కః శోక ఏకత్వమనుపశ్యతః॥

టీ॥ ఆత్మసాక్షాత్కారముపొందినవాని కెప్పుడు సమస్త భూతములు స్వస్వరూపములే యగుచున్నవో యపుడు తన

కును ఇతరభూతములకును నైక్యమును గుర్తెరింగిన వాఁడగుట చేత నతనికి శోకమోహములుండవు.

తా॥ వి॥ బ్రహ్మాదిస్థావరాంతములగు సర్వభూతములు తనకంటె భిన్నములు గావు, తనరూపములే అనఁగా దానే సర్వమును అనుసర్వాత్మభావజ్ఞానము గల వానికి నాత్మజ్ఞానముచే నవిద్య సమూలముగ నశించుటవలన నజ్ఞానావరణరూపమగు మోహము గాని విక్షేపరూపమగు శోకము గాని కలుగదు. సర్వసంసారము సమున్మూలితమగుటచే నట్టి జ్ఞాని జీవన్ముక్తుఁడగుచున్నాఁడు. అతనికి ద్వైతప్రపంచ మైంద్రజాలికమువలె నసత్యమగుటచే జుగుప్స యుండనేరదు.

ఆత్మజ్ఞానికి శోక మోహములు లేవు

అ॥ పైమంత్రమునం దాత్మజ్ఞానియొక్క స్థితి వర్ణింపబడినది. ఈమంత్రమునం దాత్మస్వరూపము వర్ణింపబడుచున్నది.

అష్టమ మంత్రము

మూ॥ సపర్యగాచ్ఛుక్రమకాయమవ్రణమస్నావిరగ్ంశుద్ధమపాప
విద్ధమ్। కవిర్మనీషీ పరిభూః స్వయంభూర్యాథాతథ్య
తోఽర్థాన్వ్యదధాచ్ఛాశ్వతీభ్యః సమాభ్యః॥

టీ॥ ఆ పరమాత్మ సర్వవ్యాపి జ్యోతిస్స్వరూపి శరీరములేనివాఁడు, ఛిద్రము లేనివాఁడు, నాడులు లేనివాఁడు, నిర్మలుఁడు, ధర్మాధర్మాదిపాపములు లేనివాఁడు, సర్వసాక్షి, మనస్సునకు ప్రభువు, అన్నిటికంటెను పైనుండువాఁడు,

స్వయంభువుడు, కర్మఫలసాధనములగునట్లు కర్తవ్యపదార్థములను నిత్యులగు సంవత్సరములను పేరుగల ప్రజాపతులకొఱకు నిర్మించెను.

తా॥ వి॥ ఆత్మ ఆకాశమువలె సర్వవ్యాపకుడు విమలుడు, స్వయంప్రకాశచైతన్యస్వరూపుడు నగుటచే సంసారిరూపమున శరీరమునం దుపలభ్యమానమగు జీవరూప మాతని వాస్తవ రూపముగాదు. స్థూలసూక్ష్మ శరీరము లతనివి కావు. ఆతడు శుద్ధుడు అపాపహతుడు, సర్వప్రభువు, సర్వసాక్షి, నిత్యముక్తుడు, అలిప్తుడు, శాశ్వతుడు, సర్వాభిభవకరుడు, స్వప్రకాశచైతన్య స్వరూపుడు గనుక స్వయంభువుడు సర్వాత్మకుడు. ఇచట పూర్వాపూర్వలక్షణ ముత్తరోత్తర లక్షణమునకు కారణమగుచున్నది. ఇట్టి పరమాత్మ సంవత్సరములను నామములు గల ప్రజాపతులకు నియతములగు కర్మఫలములను వానికి సాధనములను చేతనాచేతనరూపములును నగు నర్థములను తదనురూపముగ విభజించిపంచి పెట్టెను.

ఆత్మతత్త్వ స్వరూపము

అ॥ ఉపక్రమింపబడిన యాత్మతత్త్వోపదేశము ముగిసినది. ఏషణాత్రయపరిత్యాగమున కశక్తుడు, అందువలన సంన్యాసమున కనర్హుడయినను సంసారమునం దత్యంతమాసక్తుడు గానివానికి చిత్తైకాగ్ర్యము గుదురుటకు కర్మోపాసనాసముచ్చయము నుపాయముగా జెప్పదలచి ఫలకథనమను మిషచే ప్రత్యేకముపాసనమును రాబోవు మన్త్రమున శ్రుతి నిందించుచున్నది.

నవమ మన్త్రము

మూ॥ అన్ధం తమః ప్రవిశన్తి యేఽవిద్యాముపాసతే । తతో
భూయ ఇవ తే తమో య ఉ విద్యాయాం రతాః ॥

టీ॥ ఎవ్వరు విద్యకు విరుద్ధమగు కర్మనాచరించెదరో వారదర్శనాత్మకమగు నజ్ఞానమును ప్రవేశించెదరు. ఎవ్వరు కేవల దేవతోపాసనాజ్ఞానమునందు మాత్రమాసక్తచిత్తులగుదురో వార్లా యదర్శనాత్మకమగు నజ్ఞానముకంటెను హీనతరమగు చీకటిని బ్రవేశించెదరు.

కర్మనిష్ఠ జ్ఞాననిష్ఠలు విరుద్ధములు

తా॥ వి॥ ఈశావాస్యమను ప్రథమ మన్త్రమునందు సర్వైషణాపరిత్యాగమే లక్షణముగాగల జ్ఞాననిష్ఠ సలుకరింపబడినది. ఇది ప్రథమ వేదార్థము. జీవితమునందు గాఢమగు కోర్కెగల వానికి యీ నిష్ఠ సంభవముగాదు. అట్టివానికి "కుర్వన్నేవేహకర్మాణి జిజీవిషేత్" అని ద్వితీయ మన్త్రమునందు కర్మనిష్ఠ విధింపబడినది. ఇది ద్వితీయ వేదార్థము. ఇట్లు ప్రదర్శింపబడిన జ్ఞాననిష్ఠకర్మనిష్ఠవిభాగమున కితరోపనిషత్తులుపోద్బలకములగుచున్నవి. అజ్ఞానకామములు రెండును కర్మనిష్ఠకు ముఖ్యలక్షణములు. "సోఽకామయత జాయా మే స్యాత్" (బృ 1. 4. 17) (నాకు భార్య కావలెనని యతడు గోరెను) యను వాక్యము జాయాపుత్రాదిలక్షితమగు సంసారము కామనాజన్యమని దెల్పుచున్నది. జాయాపుత్రాది కామనానిపీడితులగు వారు గృహస్థాశ్రమమున కర్మనిష్ఠ

ప్రవిష్టులగుచున్నారు. జీవితమునం దిచ్ఛలేక వైరాగ్యమును బొందినవారు "కిం ప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నో ఽ యమాత్మా ఽ యం లోకః" (బృ 4. 4. 22.) (ఎవరికి యీ లోక మాత్మగాదో అట్టి మేము సంతానముతో నేమి జేయగలము?") అని జ్ఞానులు తమ కర్మనిష్ఠకు చిహ్నమగు సంసారమునందు వైముఖ్యమును వెలిబుచ్చుచున్నారు. వైరాగ్యము జ్ఞాననిష్ఠకు ముఖ్యమగు ప్రవేశద్వారము. ఈ రెండు మన్త్రములచే కర్మజ్ఞాన నిష్ఠలకు గల ప్రాతికూల్యము స్పష్టమగుచున్నది. ఈ యుపనిషత్తు మూఁడు మొదలు యెనిమిది వరకు గల మన్త్రములయం దవిద్యానిందాపూర్వకముగ నాత్మయొక్క యథార్థ స్వరూపము ప్రదర్శింపబడినది. మఱియు సర్వసంన్యాస మొనర్చిన జ్ఞాననిష్ఠులు మాత్రమే యాత్మదర్శనమున కర్హులనియు కామనానివిష్టులగువా రిద్దానికి ననర్హులనియు నుపదేశింపబడినది. ఈ యర్థమే శ్వేతాశ్వతరమునందుగూడ నుపపాదింపబడినది. "అన్ధం తమః ప్రవిశన్తి" యను ప్రకృత మన్త్రము జీవితమునందు గాఢమగు నిచ్ఛగలిగి తన్నిమిత్తములగు గర్మల నాచరించు కర్మపరులను గూర్చి చెప్పుచున్నది. ఈ మన్త్రము సర్వులకును వర్తింపదు. కామన లేనివారు సాధ్యసాధనాది సర్వభేదబుద్ధిశూన్యులయి యెవ్వనియందు సర్వభూతము లాత్మత్వమును బొందుచున్నవో యట్టి పరమాత్మను గుర్తెఱింగి యంతట నేకత్వమునే గ్రహించుచున్నారు. వారలకు శోకమోహములు దూరములగుచున్నవి. అట్టి యేకత్వవిజ్ఞానము

నేదియు నొక కర్మతో గాని జ్ఞానాన్తరముతో గాని మూఢుడు దక్క నన్యుడెవడును సముచ్చయము చేయగోరడు. కాని యీ ప్రకరణమున సముచ్చయమును గూర్చి ప్రస్తావించు తలంపుతో కేవల కర్మనిష్ఠ నిందింపబడుచున్నది. కనుక ప్రకరణమునకు ప్రస్తుతమగు సముచ్చయముయొక్క స్వరూప మెట్టిదిగా నుండవలయును? న్యాయముచేతను శాస్త్రముచేతను సముచ్చయ మెవ్వానికి సంభవమో యట్టి సముచ్చయమే ప్రస్తుతమగుచున్నదని యంగీకరింపవలసి యున్నది. సముచ్చేయములగునవి పరస్పరము విరుద్ధములు గాకుండవలెను. ఆత్మసాక్షాత్కారైక సాధనమగు జ్ఞాననిష్ఠ, దేవతాజ్ఞాన సాధనమగు నుపాసనము, పితృలోకాదికామనా సంపాదకమగు కర్మనిష్ఠ— ఈ మూటిలో నన్యోన్య మవిరుద్ధములగు వానికే సముచ్చయము సంభవమగును. అవిరుద్ధములగు వాని సముచ్చయమే ప్రస్తుతమగుచున్నది.

అవిరుద్ధములగు కర్మ దేవతా జ్ఞానములకు సముచ్చయము కుదురును

ఇచట వినబడుచున్న విద్యయనగా జ్ఞానమునకు దేవలోకము ప్రత్యేక ఫలముగ జెప్పంబడినది గనుక నా జ్ఞానమాత్మజ్ఞానము గానేరదు. దేవతాజ్ఞానమే కావలెను. కర్మనిష్ఠకు పితృలోకము ప్రత్యేకఫలము చెప్పబడినది. కనుక ఆత్మసాక్షాత్కారనిమిత్తమగు జీవన్ముక్తికి హేతుభూతమగు జ్ఞానమునకును తదితరములకును సముచ్చ

కర్మ దేవతాజ్ఞానము ప్రత్యేకోపాసనము నింద్యము

యము కుదుర నేరదు. శాస్త్రమునకును న్యాయమునకు నట్టి సముచ్చయము విరుద్ధము. అవిరుద్ధములగు దేవతాజ్ఞానకర్మ నిష్ఠల సముచ్చయము ప్రకృతమని యర్థము చేసికొనవల యును. కాని ప్రకృత మన్త్రమునందు దేవతాజ్ఞాన కర్మనిష్ఠలు రెంటను నిందింపబడుచున్నట్లు వినబడుచున్నవి గనుక నవి రెంటను ప్రత్యేకముగా గాని సముచ్చితములుగా గాని యుపాదేయములు గానేరవని యూహింపరాదు. దేవతా జ్ఞానమునకును కర్మనిష్ఠకును ప్రత్యేక ప్రత్యేక ఫలము లుదా హరింపబడినవి. కనుక నవి యననుష్ఠేయములు గానేరవు. శాస్త్రవిహితమయిన దెద్దియు ననను ష్ఠేయము గానేరదు. కాని ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ నొనర్పబడు కర్మ దేవతాజ్ఞానము లిచట నిందింపబడుచున్నవి. వాని సముచ్చయనిందయందు శాస్త్రమునకు తాత్పర్యములేదు.

ప్రత్యేక కర్మాచరణము నింద్యము

అవిద్యాశబ్దమునకు కర్మాచరణ మర్థము. అగ్ని హోత్రాదులు కర్మలక్షణములు. కేవల కర్మాచరణపరు లజ్ఞానరూపమగు నంధకారమును బ్రవేశించె దరు. వారు పరమాత్మదర్శనసమర్థులు గానే రరు. నేను, నాది, యను నహంమమాభిమాన మనశ్శబ్దమున కర్థము. అహంమమాభిమానావిష్టులగు సుప్ర సిద్ధధనాద్యభిలాషులు రెండవమన్త్రమునను జ్యోతిష్టోమాది కర్మైకనిష్ఠాపరులు మూడవ మన్త్రమునను నుదాహరింపబడు చున్నారు. అట్టివారలు పరమాత్మజ్ఞానవిరుద్ధమగు నజ్ఞానమును బడయుదురని మన్త్రముయొక్క ప్రథమవాక్యార్థము.

అట్లయినచో కర్మను పరిత్యజించి దేవతాజ్ఞానమును బడయ ప్రయత్నము చేయకూడదా యను ప్రశ్నమునకు రెండవ వాక్యము సమాధానము జెప్పుచున్నది.

ప్రత్యేక దేవతా జ్ఞానము నిందింపబడెను నిరర్థకము

కర్మను పరిత్యజించి కేవల దేవతాజ్ఞానమును గోరువారు కేవల కర్మపరులగువారి కంటెను హీనతరమగు దుస్థితిని బొందుదురు. దీనికి కారణమేమన చిత్తశుద్ధిలేనిది దేవతాజ్ఞాన ఫలవడదు. నేనధికారిని, నేను యజ్ఞము జేయుచున్నాను. ఈ ఫలము నాది; ఇది నా భార్య, వీరు నాపుత్రులను అహంమమాభిమానములు చిత్తకాలుష్యహేతువులగుచున్నవి. ఇట్టి కాలుష్యము చిత్తమునుండి తొలగిపోనిది దేవతాజ్ఞానము సంభవము కాదు. కర్మానుష్ఠానముచే చిత్తనైర్మల్యము కుదిరిన తరువాత దేవతాజ్ఞాన మభ్యసింపవలయును. కర్మను వదలి దేవతాజ్ఞానమును ప్రత్యేకముగ గోరినవారు రెంటికిని చెడిన రేవడ యగును. కర్మను పరిత్యజించుటచేత చిత్తశుద్ధి కలుగదు. చిత్తశుద్ధిలేని దేవతాజ్ఞానము ఫలకారి కానేరదు. ఇదియే ప్రకృతమంత్రములోని ద్వితీయవాక్య తాత్పర్యము. చిత్తశుద్ధి లేని దేవతాజ్ఞానము సిద్ధము గాదుగనుక కర్మదేవతాజ్ఞానము లొక్కుమ్మడిగా ననుష్ఠేయములు గావలెననియు గూడ తేలుచున్నది.

ఈ మంత్రమున కర్మదేవతాజ్ఞానసముచ్చయము మంగీకరింపబడినట్లుదాహరింపబడినది. దాని ప్రయోజనమేమి యను ప్రశ్న గల్గుచున్నది. కర్మచే చిత్తశుద్ధి గల్గినయట్టివారి

జేయు దేవతాజ్ఞానసాధనముగు నుపాసన ముచే చిత్తైకాగ్ర్యము సిద్ధించుచున్నది.

కర్మదేవతాజ్ఞాన సముచ్చయఫలము

ఇట్టియుపాసనము హిరణ్యగర్భోపాసనమయి మరణమునకు పూర్వము పరిపక్వమయినచో జీవన్ముక్తి హేతు వగును. అట్లుకానిచో బ్రహ్మలోకప్రాప్తి హేతు వగును. ఆ లోకమున బ్రహ్మోపదేశముచే ముక్తి సంప్రాప్తమగును. ఇతర దేవతోపాసనముచే తత్తద్దేవతాలోకము తత్తద్దేవతాను గృహీతములగు నణిమాదిమహిమలు సిద్ధించును. చిత్తశుద్ధి ఆత్మజ్ఞానమున కెన్నడును సాక్షాదుపకారకము గాదు. ఈ విషయమును గూర్చి మాచే రచియింపబడిన యుపనిషచ్చన్ద్రికా ప్రథమ మయూఖము తైత్తిరీయోపనిషత్తు పదునాల్గవ పుటను జూడవలెను.

అ॥ అట్లయినచో కర్మోపాసనలు రెండును నగ్రాహ్యాము లగుటంజేసి పరిత్యాజ్యములగుచున్నవిగదా యను శంకకు సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

దశమమన్త్రము

మూ॥ అన్యదేవాహుర్విద్యయాఽన్యదాహురవిద్యయా। ఇతి
శుశ్రుమ ధీరాణాం యే నస్తద్విచచక్షిరే॥

టీ॥ దేవతాజ్ఞానముచే నొక ఫలముగల్గును, కర్మనిష్ఠచే మఱియొకఫలము గలుగునని వేదములు చెప్పుచున్నవి. ఈ విషయమునే యుభయతన్త్రకుశలులగు వేదవేత్తలవలన పారంపర్యముగ వినుచున్నాము.

తా॥ వి॥ దేవతాజ్ఞానమునకు ఫలము దేవలోకప్రాప్తియు నియు, కర్మమునకు ఫలము పితృలోకప్రాప్తియనియు వేదములు బోధించుచున్నవి. అంతియేగాక మన్త్రద్రష్టలు, ఉభయతన్త్రకుశలులునగు వేదవిదులు గూడ నీ ఫలభేదమును పరంపరగా బోధించుచున్నారు. ఈ రెండు మార్గములు సాక్షాత్తుగ బ్రహ్మజ్ఞానోపకారకములు మాత్రము కావని వాని నిందకభిప్రాయము.

కర్మనిష్ఠదేవతాజ్ఞానముల ప్రత్యేక ఫలములు

అ॥ విభిన్న ఫలకములగు కర్మజ్ఞానముల సముచ్చయము వలని ఫలమును పదునొకండవ మన్త్రము వివరించుచున్నది.

ఏకాదశ మన్త్రము

మూ॥ విద్యాం చావిద్యాం చ యస్తద్వేదోభయగ్ంసహ,
అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయాఽమృతమశ్నుతే॥

టీ॥ ఎవ్వడు దేవతాజ్ఞానమును కర్మను గూడ సముచ్చయముచేసి తెలిసికొనునో నతడు కర్మానుష్ఠానముచేత మృత్యువును దాటి దేవతాజ్ఞానముచేత దేవత్వమును బొందును.

దేవతాజ్ఞానసహితముగ నీశ్వరార్పణబుద్ధితో నాచరింపబడు నగ్నిహోత్రాది కర్మలచే దుఃఖకారణమగు నన్తఃకరణమలము నశించి బ్రహ్మలోకము సిద్ధించును. అచటనుండి బ్రహ్మతోగూడ ముక్తుడగును. ఇది క్రమముక్తివిషయము.

కర్మదేవతాజ్ఞానమునకుపాయము

ఇట్లు నిష్కామకర్మాచరణము దేవతాజ్ఞానమున కుపాయ మగుచున్నది. ఈ మన్త్రమునందు విద్య మృత్యువు అమృతత్వ మను మూడుపదములు వినబడుచున్నవి. విద్యాశబ్దముచే నాత్మజ్ఞానోపాసనలు రెండును మృత్యుశబ్దముచే సహజముగా ప్రాప్తములగు సామాన్యకర్మజ్ఞానమును చెప్పనొప్పును. అట్లే అమృతత్వశబ్దము బ్రహ్మాత్మత్వమును దేవతాత్మత్వమును గూడ చెప్పనొప్పును. కాని సముచ్చయ ప్రకరణము ననుస రించి విద్యాశబ్దము దేవతాత్మజ్ఞానపరముగను అమృతశబ్దము దేవతాత్మపరముగను వ్యాఖ్యానింపబడినవి.

అ॥ వ్యాకృతావ్యాకృతముల సముచ్చయము నుపపా దించుటకై వానియొక్క పృథగుపాసనము తరువాత మన్త్ర మున నిందింపబడుచున్నది.

ద్వాదశ మన్త్రము

మూ॥ అన్ధం తమః ప్రవిశన్తి యే ऽసంభూతిముపాసతే।తతో
భూయ ఇవ తే తమో య ఉ సంభూత్యాగ్ం రతాః॥

టీ॥ ఎవ్వరు కారణరూపమగు ప్రకృతిని మాత్రము పాసించెదరో వారధర్శనాత్మకమగు తమస్సును పొందు చున్నారు. ఎవ్వరు హిరణ్యగర్భరూపమగు కార్యబ్రహ్మ యందు మాత్రమే యాసక్తిగలవారగుదురో వారంతకంటెను నధికమగు నంధకారమును పొందుచున్నారు.

తా॥ వి॥ అసంభూతి ప్రకృతి కారణము అవ్యాకృ తము అవిద్య. ఈ పదములన్నియు సమానార్థకములు. ఇటు

లనే సంభూతి కార్యబ్రహ్మ హిరణ్యగర్భుడను పదములకర్థములు. ఆత్మజ్ఞానశూన్యులగు పూర్వోక్తులను నేమమాత్రము పరిత్యాగము చేయించజేసి తదితరాశ్రమముల కనర్హులు, సంసారమునందు నిరుత్సాహులు నగు మన్దాధికారులు ఈ మంత్రమున నుద్దేశింపబడినారు. ఈ యుపాసనలు కూడ సాక్షాన్మోక్షోపయోగములు కావు కాని చిత్తైకాగ్రతకు సహాయములగుచున్నవి.

నిరుపాధిక బ్రహ్మోపాసనమువలె మోక్ష హేతువులు కావు

ఇందలి తొమ్మిదవ మంత్రమునందు సామాన్యముగ కర్మయొక్కయు తద్దేవతలయొక్కయు పృథగ్భావనము నిందింపబడినది. ఇందన్ననో సకల జగత్సృష్టికి నిదానభూతులగు నవ్యాకృత హిరణ్యగర్భుల పృథగుపాసనము కూడ నిందింపబడుచున్నది. కావుననే యుపాసనమన్న సచ్చిదానందరూపమగు బ్రహ్మము యొక్క యుపాసనమే శ్రుతిస్మృతిసదాచారానుసారులచే బరిగ్రహింపబడుచున్నది గాని కేవలమాయోపాసనమనగా బ్రకృత్యుపాసనము పరిగ్రహింపబడుటలేదు. అంతియగాక నయ్యది హేయముగా కూడ దలంపబడుచున్నది.

9. 12 మంత్రముల భేదము

అ॥ ఇట్టి యుపాసనాసముచ్చయప్రాశస్త్యము తదనుభవజ్ఞుల యనుభవపరిదర్శనపూర్వకముగ పరిదర్శింపబడుచున్నది.

త్రయోదశ మన్త్రము

మూ॥ అన్యదేవాహుః సంభవాదన్యదాహురసంభవాత్। ఇతి
శుశ్రుమ ధీరాణాం యే నస్తద్విచచక్షిరే॥

టీ॥ కార్యబ్రహ్మోపాసనమువలన గల్గు ఫలము వేఱనియు, ప్రకృత్యుపాసనము వలన గలుగు ఫలము వేఱనియు నీరెండింటియొక్క సముచ్చయమున నుత్కృష్టఫలము లభించుననియు నుభయోపాసనాకుశలులగు పండితులుగూడ బోధించుచున్నారు.

తా॥ వి॥ కార్యబ్రహ్మోపాసనమువలన అణిమాద్యైశ్వర్యసిద్ధి గలుగును. అవ్యాకృతోపాసనమువలన ప్రకృతిలయరూపమగు ఫలము గల్గును.

అ॥ సంభూత్యసంభూత్యుపాసనాసముచ్చయము చేబొందు ఫలమును పదునాల్గవ మన్త్రము వివరించుచున్నది.

చతుర్దశమన్త్రము

మూ॥ సంభూతిం చ వినాశం చ యస్తద్వేదోభయగ్ంసహ।
వినాశేన మృత్యుం తీర్త్వా సంభూత్యాऽమృతమశ్నుతే॥

టీ॥ అవ్యాకృతమనబడు ప్రకృతిని వ్యాకృతరూపమగు కార్యబ్రహ్మను రెంటినొక్కడే యుపాసింపదగినదిగా తెలిసికొనినవాడు కార్యబ్రహ్మోపాసనముచే ననైశ్వర్యము నధర్మకామాదిదోషజాలమును దాటి ఆవ్యాకృతోపాసనముచే ప్రకృతి లయమును పొందుచున్నాడు.

తా॥ ని॥ ఈ పదునాల్గు మన్త్రములచేత ప్రవృత్తి లక్షణమగు కర్మనిష్ఠయు నివృత్తిలక్షణమగు జ్ఞాననిష్ఠయు ఫల సహితముగ వివరింపబడినవి. మానుషదైవ విత్తసాధ్యమైన ఫలము ప్రకృతిలయాన్తము. శరీర పోషణము గోభూహిరణ్యాది సంపత్తి మానుషవిత్తము. దేవతాజ్ఞానము దైవవిత్తము.

శాస్త్రోక్త కర్మోపాసనాఫలము

అ॥ సాధకుడు నిష్కామకర్మానుష్ఠానముచే మృత్యువును దాటి యుపాసనముచే బ్రహ్మలోకము బొందునని పదునొకండవ మన్త్రమున చెప్పబడినది. అట్టి బ్రహ్మలోక ద్వారమును ప్రవేశించు ప్రకారము నాలుగు మంత్రములలో వివరింపబడుచున్నది.

పంచదశాది అష్టాదశాన్త మన్త్రములు

మూ॥ హిరణ్మయేన పాత్రేణ సత్యస్యాపిహితం ముఖమ్।
తత్త్వం పూషన్నపావృణు సత్యధర్మాయ దృష్టయే॥
పూషన్నేకర్షే యమ సూర్య ప్రాజాపత్య వ్యూహ రశ్మీన్
సమూహ। తేజో యత్తే రూపం కల్యాణతమం తత్తే
పశ్యామి యోఽసావసౌ పురుషః సోఽహమస్మి॥
వాయురనిలమమృతమథేదం భస్మాన్తగ్ం శరీరమ్।
ఓం క్రతో స్మర కృతగ్ం స్మర క్రతో స్మర కృతగ్ం
స్మర.
అగ్నే నయ సుపథా రాయే అస్మాన్ విశ్వాని దేవ
వయునాని విద్వాన్। యుయోధ్యస్మజ్జుహురాణమేనో
భూయిష్ఠాం తే నమ ఉక్తిం విధేమ॥

టీ॥ జ్యోతిర్మయమగు పాత్రముచేత నాదిత్యమండ లాన్తర్వర్తి యగు బ్రహ్మముయొక్క ద్వారము కప్పబడి యున్నది. ఓ సూర్యుడా! సత్యమైన ధర్మము నాచ రించు నాకొరకు నీ సత్యస్వరూపమును చూచుటకై నీవట్టి పాత్రమును తొలగింపుము.

ఓ జగత్పోషకా! ఏకాకివై తిరుగునట్టివాడా! సకల మును నియమించువాడా! ప్రాణములను రసములను స్వీక రించువాడా! ప్రజాపతి పుత్రుడ వగు నో సూర్యభగవా నుడా! నీకిరణములను తొలగింపుము; తపనహేతువగు నీ తేజస్సు నుపసంహారింపుము. అత్యంతము మంగళకరమగు నీ రూపమును నీ యనుగ్రహముచేత చూచుచున్నాను. ఆ యీ పురుషు డెవడుకలడో యతడే నేనగుచున్నాను.

నేను మరణించునపుడు నాప్రాణము పరిమితమగు నీ శరీరమును విడచి ముఖ్య వాయుస్వరూపుడగు సూత్రాత్మను పొందుగాక! అటు తర్వాత నీ స్థూలశరీర మగ్నియందు భస్మీభూత మగుగాక! ఓంకారవాచ్యుడవు అగ్నిరూపుడవు నగు నో సంకల్పాత్మకా! నన్ను స్మరింపుము! ఇంతకాలము నుండి నే జేయు నుపాసనాదికమును స్మరింపుము. నన్ను స్మరింపుము! నే చేయు నుపాసనాదికమును స్మరింపుము!

ఓ యగ్నిదేవా! మమ్ములను మంచి మార్గము ననగా గమనాగమనరహితమగు నుత్తమ మార్గమును పొం దింపుము. ఓ దేవా! నీవు సమస్తమైన కర్మములను ప్రజ్ఞా నములను తెలిసినవాడవు. మాయొక్క వంచనాత్మక మగు

పాపమును తొలగింపుము. నీకొరకు మిక్కుటమగు నమస్కా-
రోక్తిని చెప్పుచున్నాను.

తా॥ వి॥ పురుషుని దక్షిణాక్షమునందు ప్రకాశించుచున్న తేజస్సు సూర్య మండలమునందు ప్రకాశించు తేజస్సు నొకటియే. ఆ తేజస్సే సత్యస్వరూపమగు బ్రహ్మ మని యుపాసించు ముముక్షు వంతకాలమునం దాత్మప్రాప్తి ద్వారమును తెరచి యచట తనకు ప్రవేశమును గలుగజేయుమని ప్రార్థించుటయే దీని భావము. సత్యధర్మత్వ మట్టి ప్రవేశమునకు యోగ్యతా పత్రము. వర్ణాశ్రమాచారపరత్వము సత్యధర్మపదమున కర్థము. లేక సత్యమే ధర్మముగా కలిగి యుండుట సత్యధర్మత్వము. సత్యమగు బ్రహ్మదర్శనమే యా ప్రవేశఫలము. అట్టి పరబ్రహ్మమే పురుషశబ్దముచే నిచట పరామర్శింప బడుచున్నది. సమస్తమైన జగత్తు ప్రాణబుద్ధ్యాత్మకముగ నతనిచే నిండియుండుటవలన నతడు పురుషు డనిపించుకొనుచున్నాడు. లేక శరీరమునందుండువాడు గనుక పురుషు డగుచున్నాడు. స్వర్గాదులు కేవల కర్మాచరణఫలములు. వానికి బోవుమార్గము దక్షిణాపథము. ఉపాసనాఫలము బ్రహ్మలోకము. దీని మార్గముత్తరపథము. దీనినే దేవయాన మనిగూడ నందురు. స్వర్గఫల మనిత్యము. అచటికి పోవువారలు ఫలభోగానంతరము తాము వెళ్ళిన మార్గముననే వర్షసస్యాదిద్వారా నీలోకమును ప్రవేశించి శేషకర్మానురూపమగు జన్మము నెత్తు

ఉపాసనచే క్రమ ముక్తి లభించును.

దురు. బ్రహ్మలోకమునకు జేరువారు కల్పాన్తమున కార్య బ్రహ్మముతో గూడ ముక్తు లగుదురు. వారిచటికి తిరిగిరారు. అందువలననే బ్రహ్మలోకమును జేర్చు సరియయిన ఉత్తమ మార్గప్రాప్తి యిచట ప్రార్థింపబడినది.

ఈ మంత్రములో నుదాహరింపబడిన సముచ్చయము కర్మోపాసనాసముచ్చయము గాని కర్మాత్మజ్ఞానసముచ్చయముకాదు. విరుద్ధములగు సాధనములు, ప్రయోజనములు గల కర్మజ్ఞానములకు సముచ్చయ మసంభవము.

కర్మజ్ఞానసముచ్చయము సాధ్యము కాదు.

కర్మోపాసనముల కట్టి విరోధము లేకపోవగా కర్మాచరణముపాసనమునకు నియతమగు పూర్వాంగమై దాని కుపకారకమగుచున్నది. ఉపాసనము కర్మాంతర్భాగము గూడ నగుచున్నది. ఋత్విక్కులు హోమద్రవ్యములు మొదలగువాని సాహాయ్యముచే ననుష్ఠింపబడు శ్రౌతకర్మ కర్మశబ్దముచేతను, మానసికకర్మలక్షితము నిరంతర మనితరవిచ్ఛిన్నము నగు ధ్యాన ముపాసనా శబ్దముచేతను సామాన్యముగ జెప్పబడుచున్నవి. ఉపాసనము గూడ కర్మాంతర్భాగమే యగుచున్నది. జ్ఞానముచేత సాంఖ్యులకు, కర్మచేత యోగులకు ముక్తి

ఉపాసనము కర్మకాండాన్తర్భాగము

మార్గము ప్రదర్శింప బడుచున్నది. ఉపాసనమను మూడవ మార్గము లేదు. అందువలననే కర్మోపాసనల రెండింటిఫలమిచట కర్మఫలమని పరామర్శింపబడినది. స్వర్గాదు లిచ్ఛాపురస్సరముగ చేయబడు (శ్రౌతకర్మఫలము.) కర్మపరులకు

పునర్జన్మము తప్పదు. నిరీహాత్మో ఫలేశ్వరార్పణముగ జేయ బడు శ్రౌతకర్మ చిత్తశుద్ధిని కలుగజేసి యుపాసనమున కుప కారకమగుచున్నది. అందుచే నీ రెండింటికిని సముచ్చయము కుదురును. సూర్యతేజోనన్యమగు నగ్ని యిట్టి సముచ్చయ ఫలసంధానకర్త యగుటంజేసి యతడిచట నామంత్రిణము సేయబడుచున్నాడు. మందమధ్యమబుద్ధులకు నిర్గుణోపాసనము క్రమముక్తి హేతువగును. విచారచతురులగు సూక్ష్మబుద్ధుల కది చిత్తైకాగ్రతా హేతువై జీవన్ముక్తిసాధకమగును. నిర్గుణ బ్రహ్మేతరోపాసనము తత్తదనురూప మగు నణిమాది ఫలహేతువగును. మోక్షమున కదిగాని చిత్తశుద్ధిగాని యెంతమాత్రము ప్రత్యక్షసాహాయ్యకారి గాదు. విద్యా శబ్దమున కిచట దేవతాజ్ఞానమనియు అమృతత్వ శబ్దమునకు దేవతాస్వరూప ప్రాప్తి యనియు నర్థము. ఆ పద మీ ప్రక రణమున ఆత్మసాక్షాత్కారపరము కాదు. అట్లయినచో మంచిమార్గమును చూపుమని ప్రార్థించుట యసంభవము. ఆత్మ సాక్షాత్కారము నొందిన జీవన్ముక్తుడు బోగల మఱి యొక లోకముగాని తన్మార్గముగాని లేదు. సామాన్య లోక మునకు గానవచ్చు నాతని భౌతికశరీరము తిరిగి పంచభూత ములలో జేరును.

ఇట్లు ముముక్షువగు నుత్తమాధికారికి సర్వసంన్యాస పూర్వకమగు జ్ఞాననిష్ఠ ప్రథమ మంత్రమునందును, కామో పేతుడగు వానికి యావజ్జీవము కర్మాచరణము

సింహావలోకనము ద్వితీయ మంత్రము నందును విధింపబడినవి.

నాలుగైదు మంత్రములయం దాత్మతత్త్వవిచారణము ఆరు
ఏడు ఎనిమిది మంత్రములయం దాత్మజ్ఞాన ఫలవివరణము
చేయబడినది. సర్వకర్మసంన్యాసమున కశక్తులై జ్ఞానసహిత
విహితకర్మాచరణప్రవణు లగువారికి కర్మోపాసనాసము
చ్చయపూర్వకమగు క్రమముక్తిమార్గము తొమ్మిదవ
మన్త్రమున ప్రదర్శింపబడినది. వీని ప్రత్యేకానుష్ఠానము
యొక్క నైరర్థక్యము పది పదునొకండు మన్త్రములయం
దుదాహరింపబడినది. ఉత్తరమార్గసాధన మగు సంభూ
త్యసంభూతిసముచ్చయోపాసనము పండ్రెండు పదమూడు పదు
నాలుగు మంత్రములలో వివరింపబడినది. పదునైదు పదునారు
పదునేడు మంత్రములలో నట్టి యుత్తరమార్గద్వారము
యొక్క యాచ్ఛాదనపరిహారము సూచింపబడినది. పదునెనిమి
దవ మంత్రమున నీప్రార్థనాద్వారుక్తిచే నద్దానియందలి
యుత్కంఠ ప్రకటిత మగుచున్నది. ఈ విధముగ నిందలి

15, 18 ఈశావాస్యోపనిషత్తు 29

నాలుగైదు మంత్రములయం దాత్మతత్త్వవిచారణము ఆరు
ఏడు ఎనిమిది మంత్రములయం దాత్మజ్ఞాన ఫలవివరణము
చేయబడినది. సర్వకర్మసంన్యాసమున కశక్తులై జ్ఞానసహిత
విహితకర్మాచరణప్రవణు లగువారికి కర్మోపాసనాసము

శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేత్యాది బిరుదాంచిత
శ్రీభారతీ సంప్రదాయ సార్వభౌమ జగద్గురు
శ్రీకల్యాణానంద భారతీమాన్యాచార్య మహా
స్వామి పాదాత్యంతాన్తే వాసియు నత్రి
గోత్ర సముద్భూతుడు నగు లింగన
సోమయాజిచే విరచితమగు నుపనిష
చ్చన్ద్రిక ద్వితీయమయూఖమున
నీశావాస్యోపనిషత్తు
సమాప్తము.

బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవి ర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతమ్।
బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినా ॥

కేనోపనిషత్తు

అర్థసంగ్రహము

కర్మాచరణము కామనాప్రాప్తము; స్వర్గాదు లద్దాని ఫలము. పుత్రవిత్తాదులవలె స్వర్గాదులుగూడ ననిత్యములు. కర్మాచరణమంతయు ప్రవృత్తిమార్గమునకు జెందినది. కర్మాచరణమువలన నిత్యమగు మోక్షము లభించ నేరదని తెలిసికొని బ్రహ్మజిజ్ఞాసువు శ్రవణమనననిదిధ్యాసనములచే బ్రహ్మజ్ఞానమును బొందును. ఇది నివృత్తిమార్గ మనంబడును. బ్రహ్మమును సాక్షాత్కారము చేసికొనినవానికి దిరిగి జన్మములేదు. ఇంతమాత్రముచేత కర్మాచరణ మనవసర మన వీలులేదు. కామన చిత్తకాలుష్యకారణము. చిత్తశుద్ధిలేనిది చిత్తైకాగ్ర్యము కుదరదు. చిత్తైకాగ్ర్యము లేనిది నిదిధ్యాసన మలవడదు. విరుద్ధ ప్రయోజనములుగల కర్మజ్ఞానముల రెండింటిని జోడింపశక్యముగాదు. నిదిధ్యాసన మభ్యాససాధ్యము. ఇట్టియభ్యాసమునకు తగిన శరీరపాటవము బ్రహ్మమునం దనిరాకరణబుద్ధియు, నుపనిషదోద్బోధితములగు ధర్మముల ప్రాప్తియు బ్రహ్మానుగ్రహమును శాన్తిపాఠమున నభ్యర్థించుచు నీయుపనిష త్తారంభమగుచున్నది.

పంచమ ఖండము

మనస్సు చక్షురాది జ్ఞానేన్ద్రియములద్వారా వాని వాని విషయములగు రూపాదులతో సంయోగమును బొంది నపుడు మనకు వానిజ్ఞానము గలుగుచున్నది. మనస్సు ఇన్ద్రియములుగూడ నచేతనములు. స్వయముగానవి విషయములను గ్రహించలేవు. ఆత్మతేజస్సాన్నిధ్యమువలన వానికట్టి సామర్థ్యము గల్గుచున్నది. ఆత్మ స్వయముగా క్రియారహితము. కేవలమద్దాని సన్నిధానమాత్రముచేత నిట్టిశక్తి యిన్ద్రియములకు గల్గుచున్నది. సూర్యకాన్తిప్రసారమాత్రముచేతనే పదార్థములు మన కగుపడుచున్నవి. ఆత్మతేజస్సాన్నిధ్యముచేతనే చక్షుస్సుకు చక్షుస్త్వము, శ్రోత్రమునకు శ్రోత్రత్వము అటువలెనే యితరేన్ద్రియములకు తత్తదిన్ద్రియత్వము సంభవించును. అందువలన ఆత్మ చక్షుస్సుకు చక్షుస్సు శ్రోత్రమునకు శ్రోత్రమని చెప్పబడుచున్నది. అదేతీరున యితరేన్ద్రియముల కది తత్తదింద్రియమని బిలువబడుచున్నది. చక్షుస్సు చక్షుస్సు గాదనియు తన్ముఖమున యాత్మ తేజస్సే యభివ్యక్తమగుచున్నదనియు దెలిసినపుడు చక్షుస్సునందు చక్షుర్జ్ఞానము బోయి యాత్మజ్ఞానము గలుగును. ఇటులనే సర్వేన్ద్రియములయందు నిన్ద్రియజ్ఞానము బోయి యాత్మజ్ఞానము సిద్ధించును. సర్వప్రపంచమును భాసింపజేయు నాత్మతేజస్సును బ్రకాశింపజేయు మరియొక కాంతి యెద్దియును లేదు. అది గ్రహించుటకు మనస్సునకును వర్ణించుటకు వాక్కునకును సాధ్యముగానిది. విదితమగు ప్రపంచము

కంటెను, అవిదితమగు ప్రకృతికంటెను గూడ విలక్షణము. అది బుద్ధిమొదలగు నిన్ద్రియములద్వారమున నభివ్యక్త మగుటంజేసి యిన్ద్రియధర్మములు దానియం దారోపింపబడు చున్నవి. దాని నిజస్వరూప మారోపిత ధర్మముచే గప్పబడు చున్నది. ఇట్టి యారోపిత ధర్మములను తొలగించి యాత్మ యొక్క నిజస్వరూపమును దెలిసికొనుటకు గురుశాస్త్రోప దేశ మవసరమగుచున్నది. కేవలహేతువాదముచే నది దెలియబడదు. బ్రహ్మము సర్వప్రమాణాతీత మగుటవలన సర్వవ్యవహారాతీతముగూడ నగుచున్నది. వ్యవహారసంపా దితమగు జ్ఞాతృజ్ఞేయకర్తృక్రియాదిభేదము సంపూర్ణముగ దొలగినపుడే యది సుగ్రాహ్యమగును. ఆత్మకాంతిచే బ్రకా శింపబడు మనస్సాత్మను బ్రకాశింపచేయలేదు. బ్రహ్మ ముపాసనావిషయము గాదు.

ద్వితీయ ఖండము

బ్రహ్మము విదితావిదితములకంటె నన్యము, అనుపా స్యము స్వాత్మానన్యమని పైన దెలుపబడిన విషయము విచా రణపూర్వకముగ దృఢము జేయబడుచున్నది. బ్రహ్మము బుద్ధికి అందరానిదగుటచే 'బ్రహ్మమును నేను దెలిసికొంటిని' యని చెప్పువాని జ్ఞానము యథార్థజ్ఞానము గానేరదు. బుద్ధిచే దెలిసికొనబడు బ్రహ్మరూపము లన్నియు నామరూపోపాధికృత ములు అసత్యములును నగుచున్నవి. పరబ్రహ్మము కేవల చేతనాత్మకము; విజ్ఞానఘనము; సర్వవ్యవహారసాక్షిభూతము; చక్షురాద్యుపాధిముఖమున మాత్రము జ్ఞేయము. బుద్ధిచే

దెలిసికొన ప్రయత్నించువారి కది తెలియరాదు. బుద్ధిచే దెలిసికొన బ్రయత్నింపని వారి కయ్యది తెలియును. అనగా బ్రహ్మము సాక్షాత్కారయోగ్యముగాని బుద్ధిసాధ్యముగా దని తాత్పర్యము. ఈ విషయము శాస్త్రముచేతనే గాక ననుభవజ్ఞులగు బండితులచేతగూడ స్థిరము జేయబడుచున్నది. ఇట్టిబ్రహ్మసాక్షాత్కారము శ్రవణమననసిదిధ్యాస సాధ్యము. అయ్యది జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులనుదాటి నివాత దీపమువలె యచంచలమగు సమాధియం దనుభవింపదగియున్నది. నేను బ్రహ్మమునయితినని దెలిసికొనినవాడు బ్రహ్మజ్ఞాని. నేను బ్రహ్మమును దెలిసికొంటినని దెలిసికొనినవాడు మిథ్యాజ్ఞాని యగును. బ్రహ్మజ్ఞానము సంపూర్ణముగ గుదరనంతవఱకు జ్ఞాతృజ్ఞానభేదముండక తప్పదు. అట్లుగానిచో జ్ఞానోదయము నకే యవకాశము గలుగదు. బుద్ధివృత్తిరూపములగు సర్వ జ్ఞానము లాత్మప్రకాశముచే నుద్దీపితములగుచున్నవి. ఎఱ్ఱగా కాలిన యినుపగుండునం దగ్నికాంతివలె ప్రతివిషయబోధ మునం దాత్మకాంతి యనుస్యూతముగ బ్రకాశించుచున్నది. బుద్ధివృత్తులనుగాచి యాత్మజ్యోతిస్సును బ్రత్యేకించి దెలిసికొన వలయును. ఇట్టి యాత్మజ్యోతి స్సశేషబుద్ధివృత్తులకు సాక్షి భూతమయి వానినవభాసింపజేయును. ఆత్మ అమృతము. నేను మర్త్యుడనను భ్రాంతిజ్ఞానము దొలుగుటయే యమృతత్వము. బ్రహ్మజ్ఞానజన్యమగు బలము మనుష్యత్వాద్యభిమానవిదూర మయి యభయమగు ప్రతిష్ఠాహేతు వగును. మనుజుడు బ్రహ్మజ్ఞానమున కధికారి. అతడు బాహ్యవిషయాభిలాషల

దొలగించుకొని సర్వాత్మకమగు బ్రహ్మతత్త్వమును గుర్తెఱింగి సాక్షాత్కారము జేసికొన సమర్థుడు. బ్రహ్మజ్ఞాన మీశరీర మున్నపుడు మాత్రమే సాధ్యము గనుక త్వరపడ వలయును.

తృతీయ ఖండము

విశుద్ధాన్తఃకరణులగువారు మాత్రమే సర్వాతిశయము సర్వాత్మభూతము నగు బ్రహ్మమును గ్రహించగలరను బ్రహ్మజ్ఞానసూత్ర మొక యాఖ్యాయికచే నుదాహరింపబడు చున్నది. బ్రహ్మ సంపాదితమగు నొకదేవాసురవిజయము నిజ స్వామర్థ్య నిమిత్తమని గర్వించుచున్న దేవతల దర్ప మణప దలంచి బ్రహ్మ మొక యద్భుతరూపము నావిర్భవింప జేసెను. వాయ్వగ్ని దేవత లద్దాని రూపమూరయ నచటికేగిరి కాని విఫలమనోరథులయిరి. సౌందర్యమున హైమవతివలె శోభిల్లు నొక స్త్రీరత్న మచటికరుదెంచి యింద్రునికి కాన్పించి యీవిజయము బ్రహ్మదిగాని దేవతలదిగాదని చెప్పెను. బ్రహ్మస్వరూపము మెఱపుతీగవలె బ్రకాశించు చున్నది. అది నిరతిశయజ్యోతిస్స్వరూపము. సర్వవిశ్వ వ్యాపకము, సృష్ట్యాదిత్రిప్రకారియు నగుచున్నది. మఱియు నది యత్యంతము సన్నిహితము, స్మరణసంకల్పాదిచిహ్నముల వలన నుపాస్యము సర్వప్రాణిజాతమునకు సంసేవ్యము నగు చున్నది యని యీ సంనివేశమువలన నింద్రుడు గ్రహించెను.

ఇట్లు మోక్షోపకారకములగు జ్ఞానోపాసనములు రెండు నీయుపనిషత్తున వివరింపబడినవి. శరీరేన్ద్రియమనస్సుల

యొక్క సమాధానము, తపస్సు, అన్తరిన్ద్రియనిగ్రహము, స్వవర్ణాశ్రమోచితమగు సన్ధ్యా హోమాద్యగ్నిహోత్రాది పూజనాదికము, కర్మ, తజ్జన్యమగు చిత్తశుద్ధి, ఉపాసనము, తజ్జన్యమగు చిత్తైకాగ్ర్యము, ఇవిఅన్నియు జ్ఞానసాధనములు. బ్రహ్మజ్ఞానమునకు నాలుగు వేదములు, నాలుగు పాదములు. బ్రహ్మవిద్య యుపనిషత్కామధేనువునకు సత్య; తపఆదు లద్దాని పాదములు; అమాయిత్వము అకౌటిల్యము ముఖ్యలక్షణములుగా గల సత్యమద్దానికి యాయాస్థానము

— కేనోపనిషదర్థ సంగ్రహము సమాప్తము —

కేనోపనిషత్తు

ఉపోద్ఘాతము

కేనోపనిషత్తు సామవేదీయతలవకారాన్తర్భాగమునకు సంబంధించి యుండుటవలన తలవకారోపనిషత్తనియు 'కేన' యనుపదముతో నారంభమగుటంజేసి కేనోపనిషత్తనియు బిలువబడుచున్నది. దీనికి శ్రీ శంకరభగవత్పాదులు ప్రతిపదభాష్యమును రచియించి దానితో దృప్తిజెందక గాబోలు వాక్యభాష్యమను మఱియొక వ్యాఖ్యానమును గూడ రచియించిరి. ఈ వ్యాసమునం దీరెండువ్యాఖ్యానములనుకరింపబడినవి. శ్రీశంకరానంద నారాయణకృతవ్యాఖ్యానవిశేషములుగూడ నిందు బొందుపరుపబడినవి.

పూర్వగ్రన్థమునం దశేషకర్మలు వాని కాశ్రయములగు ప్రాణోపాసనములు కర్మాంగములగు సామవిషయములు వివరింపబడినవి. అటుతరువాత గాయత్రిసామవిషయము లుదాహరింపబడినవి.

పూర్వగ్రన్థ సంగతి

స్వభావసిద్ధము పుత్రధనదారైషణాత్మకము నగు కామనచే ప్రేరితుడగువాడు శ్రౌతస్మార్తకర్మానుష్ఠానముచే దక్షిణమార్గమున స్వర్గాదిలోకముల కేగును.

ప్రవృత్తిమార్గము

అచటిఫలభోగానన్తరము శేషకర్మఫలానుభవము కొఱకు దేమార్గమున నీలోకమును దిరిగి ప్రవేశించి తత్తదుచితములగు జన్మముల నెత్తును. మృత్యుపరంపరవాతబడి స్వర్గనరకేహలోకములకు రాకపోకల ననవరతము సేయు

చుండుటయే కర్మమార్గఫలము. కర్మపరులచే నిరతిశయసుఖమని చెప్పంబడు స్వర్గఫలముగూడ నాపేక్షికసుఖస్వరూపమే గాని యాత్యంతికమోక్షము గానేరదు. ఇది శాస్త్రీయమగు ప్రవృత్తిమార్గము. అశాస్త్రీయమగు ప్రవృత్తిమార్గమువలన పశ్వాదిస్థావరాన్తమగు నధోగతి లభించును.

శాస్త్రీయము ఫలేచ్ఛారహితము నగు కర్మాచరణమువలన సత్త్వశుద్ధి, దానివలన సర్వకామవినాశము గలుగును. సర్వకామవినాశము వైరాగ్యహే
నివృత్తిమార్గము తువు. సంపూర్ణవైరాగ్య మబ్బినవాని కాత్మజ్ఞానమునుగూర్చి తీవ్రమగుకోర్కె జనించును. ముముక్షువద్దానిచే చోదితుడయి శ్రోత్రియుడును బ్రహ్మనిష్ఠుడును నగు సద్గురువువలన నుపనిషచ్ఛాస్త్రమును విశ్వాసపురస్సరముగ శ్రవణముజేయును. శ్రుతమయిన నాత్మతత్త్వము శ్రుతిసమ్మతమగు మననముచే సంశయవిపర్యయరహితమగు స్థైర్యమునొంది నిదిధ్యాసవిషయమగుచున్నది. మననముచే స్థైర్యమునొందింపబడిన యాత్మజ్ఞానముయొక్క నిరంతరచింతనమే నిదిధ్యాస యనంబడుచున్నది. సంపూర్ణవైరాగ్యము బ్రహ్మజ్ఞానమునకు ముఖ్యకారణము. ప్రత్యగాత్మవిజ్ఞానముచేత సర్వసంసారబీజము కామకర్మప్రవృత్తికారణము నగు నజ్ఞానము సంపూర్ణముగ నశించి శోకమోహములు దొలంగును. కర్మాచరణము జ్ఞానసాధనమయినను జ్ఞానికి పరిత్యాజ్యమగుచున్నది.

కర్మజ్ఞానసముచ్చయముగూడ నిట్టిఫలహేతు వగుటం జేసి కర్మము పరిత్యాజ్యము గాదనవీలులేదు. కర్మజ్ఞానములు రెండును విభిన్నములు, విభిన్నకారణములవలన నుపాదేయములునగుచున్నవి. "నాకు సంతానము గావలెను. అందుకొఱకు వివాహము చేసికొందును."[1] "పుత్రునిచేతనే యీ లోకము జయింపదగినది"[2]యను కామము కర్మహేతువగుచున్నది. ఇట్టికోర్కెలు వానిసాధనములుగూడనాత్మకంటె భిన్నములు. ప్రజాకర్మాదులవలన ప్రయోజనమును గానని విరాగులు "ఎవరికీలోకముతోపనిలేదో అటువంటి మాకీసంతానముచేనేమి ప్రయోజన"[3]మని దలంచుచున్నారు. వారలకు మనుష్యపితృదేవలోకత్రయసాధనములు నాత్మలోకకారణ

కర్మజ్ఞానసముచ్చయము సాధ్యముగాదు

కేనోపనిషత్తు 39

కర్మజ్ఞానసముచ్చయముగూడ నిట్టిఫలహేతు వగుటం జేసి కర్మము పరిత్యాజ్యము గాదనవీలులేదు. కర్మజ్ఞానములు రెండును విభిన్నములు, విభిన్నకారణములవలన నుపాదేయములునగు

కర్మజ్ఞానసముచ్చయము

ఘటింపదు. కర్తృక్రియాకారకభేదసంకులము కర్మ. సర్వభేద శూన్యమాత్మజ్ఞానము. సాధ్యసాధనవ్రాతవిపులము సాధ్యమగు దృష్టాదృష్టఫలముచే విశిష్టమునయినదికర్మ. అదిపురుషతంత్రాధీనము. పరబ్రహ్మము స్వస్వరూపమగుటంజేసి సిద్ధము, పురుష తంత్రాతీతము.

కర్మ చిత్తసంస్కార కారణము.

కర్మాచరణ మనావశ్యకమనియుం గూడ చెప్పవీలు లేదు. కొందఱు కర్మ స్వల్పఫలమునిచ్చును, బహుళాయాస సాధ్యము, తత్త్వజ్ఞానముచేతనే నిఃశ్రేయః ప్రాప్తిగలుగుచున్నది గనుక గర్మను బూర్తిగా బరిత్యజింపవచ్చును. అడుసు కడుగుకొనుటకంటె త్రొక్కకుండుట మేలుగదా! యని శంకించుచున్నారు. నిజమే! కర్మాచరణము నిష్కామునికి పక్షకల్పమయినను సకామునికవశ్యమగుచున్నది. ఈశ్వరార్పణబుద్ధితో ననుష్ఠింపబడిన గర్మలు నిష్కామునికి శుద్ధ సత్త్వ సంపాదకములగు సంస్కారము లగుచున్నవి. యజనాదులచే జిత్తము బ్రహ్మయోగ్యముగా జేయబడుచున్నది. బుద్ధిమంతులకు యజ్ఞము దానము తపస్సు మొదలగునవి పావనములు. నిష్కాముడగు జిజ్ఞాసునకు కర్మము లాత్మజ్ఞాన ప్రతిబంధనివర్తకము లగుచున్నవి. చిత్తసంస్కారకారణము లగుటంజేసి యాతనికవి యాత్మజ్ఞానోపాయము లగుచున్నవి. ఆత్మతత్త్వప్రాప్తిమాత్రము జ్ఞానమువలననే గల్గును. అద్దానికి మార్గాన్తరములేదు. ఆత్మ స్వభావసిద్ధము నిత్యము అవికారము అవిషయము పరిమాణవిహీనము. కనుక దాని నంద

జేయు సాధనము లెవ్వియు గానరావు. ఆత్మ తనకంటె భిన్నముగాదు గనుక సంస్కారయోగ్యము గాదు. జన్మము నెత్తిన ప్రతిమనుజుడును నిత్యమగు మోక్షము నాశించుచున్నాడు. కర్మారంభ మట్టివాని కనుపపన్నమగును. బాహ్య విషయములనుండి బుద్ధిని సంపూర్ణముగా మరల్చి యనన్యాశరణ్యము నిత్యము అభయము శివము అచలము నగు పరమార్థము నెఱుంగ గోరిన జిజ్ఞాసువుయొక్క ప్రశ్నకు బ్రతివచన పురస్సరముగ నాత్మవిజ్ఞానోప దేశ మీయుపనిషత్తునందు శాన్తి పాఠముఖమున నారంభింపబడుచున్నది.

శాన్తిపాఠము

మూ॥ అప్యాయన్తు మమాఙ్గాని వాక్ప్రాణశ్చక్షుః శ్రోత్రమథో బలమిన్ద్రియాణి చ సర్వాణి సర్వం బ్రహ్మోపనిషదం మాహం బ్రహ్మనిరాకుర్యాం మా మా బ్రహ్మ నిరాకరోదనిరాకరణమ స్త్వనిరాకరణం మేఽస్తు తదాత్మని నిరతే య ఉపనిషత్సు ధర్మాస్తే మయి సన్తు తే మయి సన్తు ॥

ఓం శాన్తిః శాన్తిః శాన్తిః

టీక॥ వాగాదిపంచకర్మేన్ద్రియములు, చక్షుశ్శ్రోత్రాది పంచజ్ఞానేన్ద్రియములు ప్రాణాపానాదిపంచప్రాణములు మనోబుద్ధ్యాత్మకమగు న న్తఃకరణము మొదలగు నాయొక్క సర్వేన్ద్రియములు పాటవమును తృప్తిని జెందుగాక. సర్వ ముపనిషత్ప్రతిపాదకమగు బ్రహ్మమే. నేను బ్రహ్మమును నిరాకరింపను. బ్రహ్మము నన్ను నిరాకరింపకుండుగాక! అనిరాకర

ణము గలుగుగాక ! నాకనిరాకరణము గలుగుగాక ! ఉపనిష ద్బోధితములగు ధర్మములన్నియు నాత్మనిరతుడనగు నాయం దుండుగాక, అవి నాయందుండుగాక !

ఓం శాన్తిః శాన్తిః శాన్తిః

ప్రథమఖండము.

అ॥ చక్షురాదిజ్ఞానేన్ద్రియములు తత్తద్విషయములగు రూపాదులను గ్రహించుచున్నవి. కరచరణాది కర్మేన్ద్రియము లుత్క్షేపణావక్షేపణాకుంచనప్రసారణగమనాది కర్మల నాచరించుచున్నవి. మనోబుద్ధ్యాత్మకమగు నన్తఃకరణము విమర్శనాపూర్వకముగ విషయనిర్ణయము జేయుచున్నది. ప్రాణాపానాది వాయుపంచకము ప్రాణాదుల నిర్వహించు చున్నది. ఈ విషయములనన్నిటిని బరికించినపు డిట్టి వ్యవహారసామర్థ్య మీ యింద్రియములకు స్వకీయమా లేక పరకీయమా యను ప్రశ్న బుట్టుచున్నది. ఈప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పుటకుముందు ప్రశ్నస్వరూపము నిరూపింపబడు చున్నది.

మూ॥ కేనేషితం పతతి ప్రేషితం మనః కేన ప్రాణః ప్రథమః ప్రైతి యుక్తః। కేనేషితాం వాచమిమాం వదన్తి చక్షుః శ్రోత్రం క ఉ దేవో యునక్తి ॥

టీ॥ ఎవనిచే నభిప్రేతమగు ప్రేరణముచే చోదితమై మనస్సు విషయములనుగూర్చి బోవుచున్నది? ఎవనిచే ప్రేరితమై సకలేన్ద్రియములకంటె విలక్షణము ప్రథమమునగు ప్రాణము

ప్రవర్తింపుచున్నది ? ఎవనిచే నిశ్చయింపబడి యీ వాక్కును లోకులు బల్కుచున్నారు ? ఏ దేవుడు నేత్రేన్ద్రియమును శ్రోత్రేన్ద్రియమును వాని వాని విషయములయందు చోదన చేయుచున్నాడు ?

తా॥ వి॥ శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణములను పంచేన్ద్రియములకు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములనునవి వరుసగా విషయములగుచున్నవి. ప్రపంచములో

ప్రశ్నకారణము

జ్ఞేయములగు విషయములన్నియు నీ అయిదింటిలో నవాన్తరభేదము నందుచున్నవి. విషయములను దెలిసికొనగల యన్తఃకరణశక్తి మనస్సని పిలువబడుచున్నది. మనస్సు జ్ఞానేన్ద్రియములద్వారా బహిర్గతమై తత్తద్విషయములతో సంబంధించినపుడు తత్తదాకారములను బొందును. వివిధవిషయాకారమును బొందిన మానసికస్థితి వృత్తియనంబడును. మనస్సచేతనము గనుక దాని వికారముగూడ నచేతనమే యగును. మట్టిబొమ్మ మట్టిధర్మమునే బొందియుండును. కాని యచేతనమగు నన్తఃకరణమువలన మనకు బాహ్యవస్తుజ్ఞానము గలుగుచున్నట్లనుభవసిద్ధము. అచేతనమునకు చేతనసాధ్యమగు జ్ఞానక్రియ చేతగాదు. రథాదుల నధిష్ఠించి నడిపించు సారథివలె కర్మజ్ఞానేన్ద్రియములనధిష్ఠించి చోదనచేయు చేతనపదార్థ మొకటియుండి తీరవలయును. ఈ యర్థము ప్రశ్నను బట్టియే నిష్పన్నమగుచున్నది. అన్తఃకరణము కర్మేన్ద్రియ జ్ఞానేంద్రియ ప్రాణపంచకములు యేదో యొక దేవతచే చోదితములయి వ్యాపారవంతములగుచున్నవనియు నట్టి

చోదనకర్త యిన్ద్రియములకంటె భిన్నుడనియుగూడ ప్రశ్నయం దనుమానింపబడుచున్నది. ఇట్టి సర్వేన్ద్రియాధిష్ఠాత యెవరు? మనస్సున కట్టి సామర్థ్యము కానరాదు. స్వవిషయములయందది నియతముగ బ్రవర్తించుచున్నను దానికట్టి ప్రవృత్తియందు స్వాతంత్ర్యములేదు. దానికి ప్రవృత్తి స్వాతంత్ర్యమున్నయెడల తన కనిష్టమగు విషయములనుగూర్చి ప్రవర్తించదు. బలవత్తరముగ నివారింపబడియు నది దుఃఖతమములగు విషయముల బ్రవేశించుచున్నది. కనుక నద్దానిగూడ నియమించు నధిష్ఠాత మఱియొకడుండితీరవలయును. ఆతడు మనస్సుకంటె భిన్నుడుగూడ గావలయును. దేహేన్ద్రియసంఘాత మిట్టి నియంత యగుచున్నదా యని పృచ్ఛకుని యుద్దేశ్యము గానేరదు. దేహేన్ద్రియసంఘాతము కర్మకార్యము అనిత్యము అని తెలిసికొని విరక్తుడయి నిత్యవస్తుస్వరూపము నెఱుంగ గోరినవాడు దానినిగూర్చి దెలిసికొన బ్రయత్నింపడు. నిత్యవస్తువు నెఱుంగుటకే ప్రయత్నించును. అట్టి నిత్యవస్తువు నిష్క్రియము నిష్కలము నగుటంజేసి స్వీయమగు నిచ్ఛాక్రియాదు లద్దానికి లేవు. కావున ఆ వస్తువు స్వీయమగు నిచ్ఛాక్రియాదులచే మనస్సుమొదలగు నిన్ద్రియముల నాజ్ఞాపింపజాలదు. అట్లయినచో నానిత్యవస్తువేవిధమున సర్వవ్యవహారకారణమగుచున్నది? కనుక మనస్సు, ప్రాణము, వాక్కు, చక్షుస్సు, శ్రోత్రము మొదలగు నిన్ద్రియములు కార్యకరణసంఘాతముచే చోదితములయి స్వస్వవ్యాపారము

ప్రశ్న తాత్పర్యము

లను నిర్వహించుచున్నవా? లేక తద్వ్యతిరిక్తము స్వతంత్రము నగు మఱియొక చేతనవస్తువుయొక్క యిచ్ఛవలనగాని యింకొకవిధమునగాని యవి ప్రవృత్తము లగుచున్నవా యని ప్రశ్న భావము. ఈవిషయమును విమర్శించుటకై 'ఎవనిచేత' యను ప్రశ్నము వేయబడినది.

అ॥ పై ప్రశ్నకు గురుముఖమున శ్రుతియే యిట్లు సమాధానమును జెప్పుచున్నది.

మూ॥ శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం మనసో మనో యద్వాచో హ వాచగ్ం స ఉ ప్రాణస్య ప్రాణః। చక్షుషశ్చక్షురతిముచ్య ధీరాః ప్రేత్యాస్మాల్లోకాదమృతాభవన్తి ॥

టీ॥ ప్రకాశస్వరూపుడగు నేదేవు డేకారణమువలన శ్రోత్రేన్ద్రియమునకు శ్రోత్రేన్ద్రియము, మనస్సునకు మనస్సగుచున్నాడో, నిశ్చయముగా వాక్కునకు వాక్కుగా నున్నాడో, ప్రాణమునకు ప్రాణమగుచున్నాడో, నేత్రమునకు నేత్రమగుచున్నాడో యాదేవుని మర్త్యులు దెలిసికొని శ్రోత్రాదికరణ కలాపమును వదలి యీలోకమునుండి వెలువడి మరణరహితు లగుచున్నారు.

తా॥ వి॥ శబ్దమును గ్రహించుశక్తి శ్రోత్రమునకు రూపమును గ్రహించుశక్తి చక్షుస్సునకు గలదు. అటులనే నితరజ్ఞానేన్ద్రియములకుగూడ తమ తమ విషయములను గ్రహించు శక్తి గలదు. అనగా శ్రోత్రేన్ద్రియము శబ్దమును చక్షురిన్ద్రియము రూపము నవభాసింప

మన్త్రమునందలి వివిధపద సమన్వయము.

జేయుచున్నవి. అటులనే యితరేన్ద్రియములుగూడ తమతమ విషయముల నవభాసింపజేయుచున్నవి. మనశ్శబ్దముచే నిచట సంకల్పాత్మకమగు మనస్సు నిశ్చయాత్మకమగు బుద్ధియు నవగతములగుచున్నవి. అదేప్రకారము చక్షుశ్శ్రోత్రశబ్దములచే జ్ఞానేన్ద్రియపంచకము, వాక్ఛబ్దముచేత కర్మేన్ద్రియ పంచకము దెలియబడుచున్నది. ప్రాణమనశ్శబ్దములచే నన్నమయాది కోశపంచకము సూచింపబడుచున్నది.

మనస్సు జ్ఞానేన్ద్రియములలో నన్యతమముద్వారా విషయసంయోగమును గోరినప్పుడు మనకు విషయజ్ఞానముగలుగును. అందుచే నిన్ద్రియపంచకము మనస్సుగూడ జ్ఞానకారణములగుచున్నవి. అవి యచేతనములు. చేతనవస్తుసాధ్యమగు జ్ఞానోత్పాదనకార్యనిర్వహణము నొనర్చుచున్నవి. నిత్యము అసంహతము సర్వాన్తరమునగు నాత్మసాన్నిధ్యముచేతనే వీనికట్టి సామర్థ్యము గల్గుచున్నది. ఆత్మజ్యోతిస్సనునది లేనిచో వీనికట్టి సామర్థ్యముగలుగదు. "ఆత్మప్రకాశముచేతనే నీపురుషుడు ప్రకాశింపబడుచున్నాడు."1 "అతనికాంతిచేతనేనీప్రపంచమంతయు భాసింపబడుచున్నది"2 అతని తేజస్సుచే నుద్దీపితుడయి సూర్యుడు లోకమును తపింపజేయుచున్నాడు.3 అను మొదలగు శ్రుతివాక్యము

శ్రోత్రాదులకు శ్రోత్రత్వాదు బ్రహ్మతేజస్సుచే గలుగుచున్నది

1) ఆత్మనైవాఽయం జ్యోతిషాఽఽస్తే – బృ 4.3.6
2) తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి – ముం 2.2.10
3) యేన సూర్యస్తపతి తేజసేద్ధః – కేన 1.9

లాబ్రహ్మస్తంబమగు జగత్తంతయు నాత్మ తేజస్సుచేత నే వ్యాపింపబడినట్లు బోధించుచున్నవి. శ్రోత్ర మీయాత్మజ్యోతిస్సుచే వ్యాప్తమగుటచేతనే శ్రవణవ్యాపారమును జేయుచున్నది. నిజముగ వ్యవహరించునది యాత్మ జ్యోతిస్సు; శ్రోత్రము దానికి అభివ్యక్తిద్వారమాత్రము. అయినను నీరెండింటెని విచక్షణచేయలేక శ్రోత్రము వినుచున్నదని చెప్పుకొందుము. విద్యుచ్ఛక్తి యంత్రముఖమున ఛేదనముద్రణాది క్రియల జేయుచున్నను రెండింటికి నభేదముకల్పించి యంత్రమే ఛేదనాదికము చేయుచున్నట్లు చెప్పుదుము. విద్యుచ్ఛక్తి ప్రసారముచేత నే ఛేదనయంత్రమునకు ఛేదకత్వము సంప్రాప్తమగుచున్నది. విద్యుచ్ఛక్తి యంత్రమునకు యంత్రమగుచున్నది. అందువలన ఆత్మజ్యోతిస్సు శ్రోత్రమునకు శ్రోత్రమని జెప్పబడుచున్నది. ఆతీరుననే నీఆత్మజ్యోతిఃప్రసారము వలననే మనస్సు మొదలగు కరణములు స్వస్వవ్యాపారనిర్వహణసమర్థము లగుచున్నవి. కనుక నా యాత్మ తేజస్సు మనస్సునకు మనస్సు, వాక్కునకు వాక్కు, ప్రాణమునకు ప్రాణము, చక్షుస్సునకు చక్షుస్సు నగుచున్నది.

శ్రోత్రాదులకు శ్రోత్రత్వాదిసిద్ధిహేతువగు నీయాత్మ తేజస్సు నిష్క్రియము, నిర్విశేషము. నిష్క్రియమగుటచేనది మనస్సుమొదలగు నింద్రియములచే సేవనిని చేయింపదు. కాని నద్దాని సాన్నిధ్యముచేత వివిధేంద్రియములు స్వస్వవ్యాపారక్షమము లగు

భోగ్యభోక్తృ భోగసాధన జాతిమంతయు బ్రహ్మోపలబ్ధిస్థానములు

చున్నవి. నిక్షిప్తుడగు సూర్యకాంతిప్రసారముచేతనే సమస్తవస్తుజాతము ప్రకాశమగుచున్నది. నిర్విశేషమగు నీయాత్మతేజస్సు శ్రోత్రాదీన్ద్రియములద్వారా తత్తచ్ఛక్తి రూపమున నభివ్యక్తమగుచున్నది. ఈ పరమరహస్యమే వరుణునిచేత తనకుమారుడగు భృగువున కుపదేశింపబడినది. సృష్టిస్థితిలయహేతువగు పరబ్రహ్మము నన్నము, ప్రాణము, చక్షుస్సు, శ్రోత్రము, మనస్సు, వాక్కులను స్థలములయందు విచారణజేసి తెలిసికొనుమని యతని కుపదేశించెను. అన్న మయాదిపంచకోశము లాత్మయను నజ్ఞానకృతమగు భ్రమను నివారించుటకుగా నన్నమయాదులకు ప్రకృతిస్వరూపములగు నన్నము, ప్రాణము, మనస్సుమొదలగు కొన్నిపదార్థములు మాత్ర మీమంత్రమునను వరుణోపదేశమునను ప్రత్యేకముగా నుదాహరింపబడినది. జ్ఞానసాధనమగు చక్షురాది జ్ఞానేన్ద్రియ పంచకము కర్మసాధనమగు వాగాది కర్మేన్ద్రియ పంచకము మనుజునకు భోగసాధనములగుచున్నవి. ప్రాణ మనశ్శబ్దములచే నుపలక్షితమగుచున్న నన్నమయాది కోశ పంచకమువలన భోగ్యభోక్తృజాతము సూచింపబడుచున్నది. ఇట్లీ మంత్రమునను వరుణోపదేశమునందునుగూడ సమస్త భోగ్యభోక్తృభోగసాధనజాతము బ్రహ్మోపలబ్ధిస్థానముగ నిర్దేశింపబడినది. ఇవియన్నియు బ్రహ్మతేజస్సుచే నధిష్ఠింపబడి యున్నవి. స్వస్వవ్యాపారముల నవి నిర్వహించుట కాత్మ తేజస్సాన్నిధ్యమే కారణము. ఇదంశబ్దవాచ్యమగు ప్రపంచ

మంతయు బ్రహ్మమే[1] యను శ్రుత్యంతరము యొక్క పరమతాత్పర్యము భంగ్యంతరముచే నీయుపదేశద్వయమున వివరింపబడినది. ఈయుపదేశద్వయమును జోడించి యర్థసమన్వయము జేసినగాని సమగ్రమగు శ్రుతితాత్పర్య మనుగ్రహీతము గాజాలదు. మాచేరచింపబడిన తైత్తిరీయోపనిషత్తు వరుణోపదేశవ్యాఖ్యానముఁ ప్రథమ మయూఖము 152 నుంచి 165 పేజీల నిచట నవలోకింపదగు.

ఆత్మజ్యోతిస్సే శ్రోత్రమునకు శ్రోత్రమను జ్ఞానము గలిగినప్పుడు శ్రోత్రమునందు కేవల శ్రోత్రత్వభావము బోయి దాని నధిష్ఠించియున్న పరబ్రహ్మమే

అమృతత్వసిద్ధి యారూపమున నభివ్యక్తమగుచున్న దను జ్ఞానము లభించును. అదేవిధమున నితరేన్ద్రియములయందు గూడ కేవల మిన్ద్రియజ్ఞానము దొలగి వాని నధిష్ఠించియున్న యాత్మతేజస్సే తత్తదిన్ద్రియముఖమున నభివ్యక్తమగుచున్న దను జ్ఞాన మలవడును. అప్పుడు శ్రోత్రాదికరణకలాపమంతయు బుద్ధినుండి నీడిపోవును. శ్రోత్రాదిలక్షణముచే నభివ్యక్తమగుచున్న చైతన్యమే యాత్మతేజస్సు, అంతకంటె ప్రపంచమునందు మరియొకటి యేమియు లేదను జ్ఞాన ముపలబ్ధమగును. సమస్తభోగ్యభోక్తృభోగసాధనాత్మకమగు ప్రపంచమంతయు నాత్మానన్యమను జ్ఞానముచే పుత్రమిత్రకళత్రాదులయందు ఏషణాపూర్వకమగు నభిమానము నశించును. అమృతత్వము లభించును. కర్మచేతగాని సంతానముచేతగాని

---

1) సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ – ఛాం 3.14.1

ధనముచేతగాని యమృతత్వము లభ్యముగాదని శ్రుతి ప్రమాణము[1] వినబడుచున్నది. జన్మహేతువగు కర్మకు కారణమైన నజ్ఞానము జ్ఞానాగ్నియందు దహింపబడినప్పుడు కర్మారంభమునకు ప్రసక్తి కలుగదు. అపుడమృతత్వమే మిగిలియుండును. అమృతత్వము సహజమగుస్థితి. కామాది దోషకల్పనచే మృత్యు వమృతత్వమునం దారోపింపబడినది. జ్ఞానపూర్వకమగు సర్వైషణాపరిత్యాగముచే నారోపితమగు మృత్యువు దొలగును. అమృతత్వము ప్రాప్తించును. ఆత్మ ప్రకాశమే యీమంత్రమున దేవతాశబ్దముచే జెప్పబడు చున్నది.

అ॥ శ్రోత్రాదులకు శ్రోత్రాదియు అమృతత్వ హేతువు నగు నాత్మతేజస్స్వరూపము మూడవ మంత్రమున వివరింపబడుచున్నది.

మూ॥ న తత్ర చక్షుర్గచ్ఛతి న వాగ్గచ్ఛతి నో మనో న విద్మో న విజానీమో యథై తదనుశిష్యాదన్యదేవ తద్విదితాదథో అవిదితాదధి ఇతి శుశ్రుమ పూర్వేషాం యే న స్తద్వ్యాచచక్షిరే॥3

టీ॥ బ్రహ్మమును చక్షుస్సు పొందలేదు; వాక్కు పొందలేదు; మనస్సు పొందలేదు; దానిని బుద్ధిచే దెలిసికొన లేము; దానిస్వరూపము నితరుల కుపదేశించుమార్గమును దెలిసికొనలేము. బ్రహ్మస్వరూపము దెలియబడు ప్రపంచము కంటె భిన్నము. తెలియబడని అవ్యాకృతము కంటెను

---

1) కిం ప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నోఽయమాత్మాఽయంలోకః
—బృహ 4.4.22

భిన్నము. ఈవిధముగ బ్రహ్మస్వరూపము నుపదేశించిన పూర్వాచార్యుల వాక్యములను మనము వినుచున్నాము.

తా॥ వి॥ పూర్వమంత్రమునందువలెనే నిచటగూడ చక్షుశ్శబ్దముచే జ్ఞానేన్ద్రియములు, మనశ్శబ్దముచేమనోబుద్ధులు నుపలక్షితము లగుచున్నవి. ఆత్మజ్యోతిస్సుచే నుద్దీపితమై చక్షుస్సు స్వవిషయమగు రూపమును గ్రహించును

ఆత్మతేజస్సు జ్ఞానేన్ద్రియముల కవిషయము.

గాని తనను బ్రకాశింపజేయు నాత్మతేజస్సును బ్రకాశింపచేయజాలదు. దీపముచే బ్రకాశింపబడు నితరవస్తువులు దీపమును బ్రకాశింపజేయలేవు. భాస్యము భాసకమును భాసింపజేయలేదు. వాక్కు నామరూపములు గుణము క్రియ మొదలగు విశేషములతో నొప్పు పదార్థములనుమాత్రము వర్ణింపగలదుగాని నామరూపరహితము నిర్గుణము నిష్క్రియము నిర్విశేషము నగు పరమాత్మను వర్ణింపజాలదు. అది వాగ్విషయముగాదు. మాధుర్యాదిరసములను వాక్కుచేవర్ణింపలేము. పేరులేనిపెద్దమ్మ నది చెప్పలేదు. అన్తఃకరణము చక్షురాదీన్ద్రియగ్రాహ్యములగు రూపాదివిషయములనింద్రియసహాయముచేగ్రహించుచున్నది; తనకుగ్రాహ్యములగు విషయములను గూర్చి సంకల్పవికల్పనిశ్చయముల నొనర్పగలదు. మనస్సునకిట్టి శక్తియాత్మతేజస్సుచే గల్గుచున్నది. అనగా నాత్మతేజస్సే విషయములను దెలిసికొను నిజమగు విజ్ఞాత. అచేతనమగు మనస్సు చేతనమగు విజ్ఞాత కానేరదు. కనుక నీ యాత్మతేజస్సును మనస్సు దెలిసికొనలేదు. అయ్యది మనోవాగ

తీతము. ఇట్లు బుద్ధికిని నింద్రియములకును నతీతమగు నాత్మ తేజస్సును గ్రహించుటకు బ్రత్యక్షాది ప్రమాణము లుపకరింపనేరవు. రూపాది విశేషములతోఁగూడిన వస్తువులను మాత్రమే యింద్రియములు, బుద్ధియు గ్రహింపగలవు. నిర్గుణము నిర్విశేషము నగునాత్మ తేజస్సు వాని కందనేరదు.

ఇట్లనుటచే నాత్మ యత్యంతముపదేశార్హముగాకపోవుచున్నదిగదా యను సందేహము గల్గుచున్నందున యాసందేహము రాబోవు వాక్యమున నివారింపబడుచున్నది. నిజమే! పరమాత్మను ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములచేత దెలిసికొన శక్యముగాదు. శాస్త్రముచే నద్దాని నెఱుంగశక్యము. పరబ్రహ్మము విదితమయిన దానికంటెను అవిదితమయిన దానికంటెనుగూడ భిన్నము. శ్రోత్రములకు శ్రోత్రము, చక్షుస్సునకు చక్షుస్సని యేదివర్ణింపబడినదో అదియే యిచట ప్రకృతము. అది శ్రోత్రాదులకంటె భిన్నము. అదియే సర్వమును దెలిసికొను జ్ఞాత. అదియే సర్వాత్మము. "తెలిసికొనదగినదాని నంతయు నది తెలిసికొనును. దానిని తెలిసికొనునది యేదియును లేదు"[1] అనియు, "సర్వమును దెలిసికొనుదానిని దేనిచే దెలిసికొనదగును"?[2] అని శ్రుతులు పరబ్రహ్మముయొక్క సర్వప్రమాణాతీతత్వమును సర్వేన్ద్రియావేద్యత్వమును జాటుచున్నవి. కనుక సర్వమును దెలిసి

బ్రహ్మము విదితావిదితములకంటె భిన్నము.

---

1) స వేత్తి వేద్యం న చ తస్యాస్తి వేత్తా – శ్వేత 3.19.
2) విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాత్ – బృ 4.5.15.

కొను జ్ఞాతను దెలిసికొను జ్ఞాత మఱియొకడు లేకుండుటచే నతడు తెలియఁబడినదానికంటె నన్యమగుచున్నాఁడు. వ్యాకృతమయిన దెంతచిన్నదయినను నెవ్వఁడో యొకప్పు డెవరిచేతనో యొకరిచేత దెలియఁబడగలదు. అందుచేతనుగూడ నతఁడు వ్యక్తమయిన దానికంటె నన్యుఁడగుచున్నాఁడు. అనగా నతనిని దెలిసికొనువాఁడు మఱియొకఁడు లేఁడుగనుకను, వ్యాకృతమగు నది యెవ్వఁడో యొకప్పుడు వేద్యముగాక తప్పదుగనుకను నతఁడు విదితమయినదానికంటె నన్యమగుచున్నాఁడు. వ్యక్తమయి విదితమగున దంతయు నల్పము, జ్ఞాతృజ్ఞేయభేదముండినదగుటచే సద్వితీయము, అసత్యము, అశుద్ధముగూడ నగుచున్నది. కనుక బ్రహ్మము విదితమయినదానికంటె నన్యమని సిద్ధమగుచున్నది.

ఆత్మవిజ్ఞాన స్వరూపము

అట్లయినచో బ్రహ్మ మవిదితమని యనఁగూడదా? అట్లనుటయు యుక్తముగాదు. అవిదితమన విదితమయిన దానికంటె విపరీతము. విదితమన వ్యాకృతము. అవిదితమన నవ్యాకృతము. అవిద్యయే దానిలక్షణము. వ్యాకృతమగు జగత్తున కది బీజభూతము. బ్రహ్మ మట్టి యవిదితమగు దానికంటెను నన్యము. ఏది యవిదితమో నద్దాని వేదనముకొఱకు లోకము ప్రవర్తించును. బ్రహ్మము విజ్ఞానస్వరూపమే గనుక నద్దాని దెలిసికొన బ్రయత్నము సాధ్యముగాదు. విజ్ఞానముచే నన్యము తెలిసికొనబడును. కాని విజ్ఞానము విజ్ఞానమును దెలిసికొనుట సంభవముగాదు. దీపము స్వస్వ

రూపాభివ్యక్తికొఱకు స్వప్రకాశమునుగాని మఱియొక ప్రకాశమునుగాని గోరదు. దీపకాంతి యితరములను బ్రకాశింపజేయునుగాని తనను తాను ప్రకాశింపజేసికొనలేదు. అటులనే స్వయంప్రకాశస్వరూపము సిద్ధము నగునాత్మవస్తువును దెలిసికొనగల ప్రకాశాన్తర మెద్దియును లేదు. ఆత్మనుగూర్చి విపరీతజ్ఞానము, యథార్థజ్ఞానము గూడ సంభవించుచున్నది. నాకాత్మవస్తువు దెలియదని వాడుక గలదు. "నీవే ఆత్మవు[1]" "ఆత్మను దెలిసికొనవలెను[2]" అని శ్రుతులు సెప్పుచున్నవి. ఈ విధమున ఆత్మను దెలిసికొనుటకు విజ్ఞానాన్తరము పేక్షింపబడుచున్నది. కనుక ఆత్మను దెలిసికొనుటకు విజ్ఞానాన్తర మవసరము లేదనుట ప్రత్యక్షానుభవమునకును శ్రుతికిని విరుద్ధమగుచున్నదని యాక్షేపించ ననసరములేదు. విజ్ఞానాన్తరము నపేక్షించు నాత్మ వేరు, నిత్యవిజ్ఞానస్వరూపమగు నాత్మ వేరు. మొదటిది బుద్ధిమొదలగు కార్యకరణసంఘాతముతో గూడుకొని యనవరత మభిమానపూరితమయి యున్నది. అయ్యది యజ్ఞానాత్మకమై నిరంతరము బుద్ధిచే నవభాసితమగును. చక్షురాది కరణములు గలిగియున్నది. నిత్యము చిత్స్వరూపమునగు నాత్మయే దాని యన్తస్సారము. బుద్ధిచే గల్పింపబడు జ్ఞానములన్నియు నావిర్భావ తిరోభావధర్మములను గలిగి, విజ్ఞానాభాసమాత్రములు అనిత్యములు నగుచున్నవి. లౌకిక

---

1) తత్త్వమసి. —ఛాం 6.8.8.

2) ఆత్మానమేవావేత్.

లతనికి సుఖదుఃఖముల నాపాదించుచున్నారు. అందువలన నాయాత్మ నిత్యవిజ్ఞానస్వరూపమగు నాత్మకంటె భిన్నము, అట్టివానిని దెలిసికొనువాడొకడుండుట, అతనిని దెలిసికొనుట మొదలగు విపరీతజ్ఞానమున కవకాశమేర్పడుచున్నది. నిత్యవిజ్ఞానస్వరూపమగు నాత్మవిషయమయి యిట్టి యవకాశము లేదు. అటువంటివానివిషయమై "నీవే యా యాత్మవగుచున్నావు"[1] "ఆత్మనే యెఱుంగవలయును"[2] అను మొదలగు నుపదేశమునకు నిజముగా బ్రసక్తి గలుగదు. కాని సర్వాత్మము నిత్యవిజ్ఞానస్వరూపము నగు పరమాత్మ తత్త్వమును గుర్తెఱుంగలేక యజ్ఞానమువలన దానియందారోపింపబడిన యనిత్యములగు బుద్ధ్యాది ధర్మమును సుఖదుఃఖ బంధమోక్షాది యవివేకమును తొలగించుటకై యిట్టి యాత్మోపదేశముం జేయవలసివచ్చినది. అగ్నినిమిత్తమగు నుష్ణత్వ ముదకమునం దారోపింపబడుచున్నది. ఇట్లు విదితావిదితములనగా కార్యకారణసంబంధముచే వికల్పితములగు వ్యక్తావ్యక్తములకంటె నాత్మ వ్యతిరిక్తమగుచున్నది. అది విజ్ఞానస్వరూపము, సర్వవిశేషశూన్యము.

ఆత్మ విదితమయినదానికంటె నన్యమగుటచే నహేయమగుచున్నది. అవిదితమగుటచే ననుపాదేయ మగుచున్నది. బ్రహ్మముకంటె భిన్నమగు వేరొకవస్తువున్నచో నద్దాని ప్రయోజనమునుగోరి బ్రహ్మము హేయముగాని యుపా

1) "తత్త్వమసి" — ఛాం. 6.8.7.

2) "ఆత్మానమేవావేత్."

దేయముగాని యగుచున్నది. ఎనరునుతనకు తానుపాదేయ ముగాని హేయముగాని గానేరడు. ఆత్మ సర్వాత్మ స్వరూపము. ద్వితీయమెద్దియు లేకుం డుటచే నాత్మకు హేయోపాదేయ త్వము లుండనేరవు. ఇట్టి యాత్మ స్వరూపము శాస్త్రముచే తెలియఁబడుటయేగాక బ్రహ్మ ప్రతిపాదకమగు శాస్త్రమును స్వబుద్ధిజన్యమగు తర్క సహాయము లేక సంప్రదాయానుసారముగ వ్యాఖ్యానము జేసిన పూర్వాచార్యులుగూడ నిట్లనే యాత్మోపదేశముం జేసిరి. కేవలతర్కమనస్థితము భ్రాన్తియుతముగూడ నగుచున్నది. కనుక బ్రహ్మమునసుస్యూతముగ వచ్చునాచార్యోపదేశ పరంపరవలననే గ్రహించదగును గాని ప్రవచనమేధాబహు శ్రుతతపోయజ్ఞాదులచేతను తర్కముచేతను గ్రహింపతగినది గాదు. ఇట్టియాత్మయే బ్రహ్మము. ౩.

బ్రహ్మము హేతువాద విషయముకాదు

అ॥ విదితావిదితములకంటె విలక్షణమగు బ్రహ్మమే యాత్మయని పై మంత్రమున నుపదేశింపబడినది. ఆత్మ బ్రహ్మ మెట్లు కాగలదు? కర్మోపాసనములు జీవుని ప్రయోజనము కొఱకు నుద్దేశింపబడినవి. వాని కతడధికారి. వాని యనుష్ఠా నముచే నతడు స్వర్గాదిలోకమున బ్రహ్మాది దేవాను గ్రహమును బొందగోరుచున్నాడు. ఈదేవతలాత్మకంటె భిన్నములు గావలయును గావున బ్రహ్మమే ఆత్మయనుట లోకానుభవవిరుద్ధము. ఇంకను ఏది యుపాస్యమో ఏది విదితమో అదియే బ్రహ్మము గావలెనుగదా యనునిట్టి

శంకకు నాల్గవమంత్రమున సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

మూ॥ యద్వాచానభ్యుదితం యేన వాగభ్యుద్యతే తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసతే॥4.

టీ॥ ఏది వాగిన్ద్రియముచేత బ్రకాశింపబడదో, దేనిచేత వాగిన్ద్రియము ప్రకాశింపబడుచున్నదో దానినే బ్రహ్మముగా దెలిసికొనుము. ఆకారాదులతో నుపాసింపబడునట్టి యే యీశ్వరాదికముగలదో అది బ్రహ్మము గాదు.

తా॥వి॥ కంఠము శిరస్సు జిహ్వామూలము దంతములు నాసిక ఓష్ఠములు తాలువులను నీస్థానములనుండి అభి

బ్రహ్మము నిర్విశేషము.

వ్యక్తమగుచు వర్ణసంకేతముచే నియమితమైన వర్ణపరంపరారూపమగువాక్కు చైతన్యమాత్ర స్వరూపమగు బ్రహ్మమును బ్రకాశింపచేయ లేదు. బ్రహ్మతేజస్సుచేతనే వాక్కు ప్రకాశింపజేయబడుచున్నది. నిరతిశయము భూమాఖ్యము నగు బ్రహ్మమే యాత్మ. నిర్విశేషము పరమార్థము నగు బ్రహ్మమే వాక్కునకు వాక్కు చక్షుస్సునకు చక్షుస్సు శ్రోత్రమునకు శ్రోత్రము మనస్సునకు మనస్సు. కర్త భోక్త విజ్ఞాత నియంత ప్రకాశిత విజ్ఞానము ఆనందము మొదలగు విశేషములచే నదివ్యవహరింపబడుచున్నది. వ్యవహారసముత్పన్నములగు నీవిశేషములను తొలగించినపుడు మిగిలియున్న నిర్విశేషమగునాత్మయే బ్రహ్మమగుచున్నది. జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయభేదవిశిష్టము అనాత్మభూతము ఉపాస్యమునగు నీశ్వరాదికము బ్రహ్మము గాదు. అన్వయ

వ్యతిరేకములచే నిట్లుపదేశింపబడిన బ్రహ్మస్వరూపముచే సనాత్మభూతములగు వానియందు బ్రహ్మబుద్ధి తొలగును. 4

అ॥ చంపకము కేతకి మొదలగు పుష్పముల సుగంధము వాక్కునకు వర్ణింప శక్యము గాకపోయినను మనస్సుచే గ్రహింపశక్యము. అటులనే బ్రహ్మముగూడ వాగగమ్యమయినను మనోగమ్యము గావచ్చునుగదా యను సందేహము తరువాతమన్త్రముల నివారింపబడుచున్నది.

మూ॥ యన్మనసా న మనుతే యేనాహుర్మనో మతమ్ ।
తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసతే ॥ 5

టీ॥ లోకము దేనిని మనస్సుచేత సంకల్పింపలేదో, దేనిచేత మనస్సు స్వవిషయముగా జేయబడి వ్యాపింపబడుచున్నదో అదియే బ్రహ్మమని తెలిసికొనదగును. ఉపాస్యమగు నీశ్వరాదికము బ్రహ్మముగాదు.

తా॥ వి॥ మనస్సు సమస్త కర్మజ్ఞానేన్ద్రియములకు సమానమై వానిద్వారా వ్యవహరించుచున్నది. దానిచే కర్మేన్ద్రియములు వ్యాపారవంతములగుచున్నవి. కామము, సంకల్పము, విచికిత్స, శ్రద్ధ, అశ్రద్ధ, ధృతి, అధృతి, ధీ, భీ మొదలగు వివిధవృత్తిరూపములను దాల్చి యీమనస్సు కనుపించుచున్నది. ఇట్టి మనస్సు బ్రహ్మమును సంకల్పింపలేదు, నిశ్చయింపలేదు. చైతన్యజ్యోతిస్సుచేత బ్రకాశింపబడుటచేతనే యీమనస్సునకు మన

చైతన్యజ్యోతిస్సుచే బ్రకాశింపబడు మనస్సు ఆజ్యోతిస్సును బ్రకాశింపజేయలేదు.

నాది సామర్థ్యము స్వవిషయగ్రహణశక్తియు గలుగుచున్నది. తన్ను బ్రకాశింపజేయు నాత్మకాంతిని తాను బ్రకాశింపజేయలేదు. మనస్సును బ్రకాశింపజేయు పరమచైతన్యజ్యోతిస్సే బ్రహ్మము. ఉపాస్యములగు నీశ్వరాదులు బ్రహ్మము గావు. 5

మూ॥ యచ్చక్షుషా న పశ్యతి యేన చక్షూగ్ంషి పశ్యతి
తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసతే ॥ 6

టీ॥ లోకము దేనిని చక్షుస్సుచేత చూచుటలేదో, దేనిచేత చక్షుస్సునకు చూడగలశక్తిగలుగుచున్నదో అదియే బ్రహ్మము. ఉపాస్యమగు నీశ్వరాదికము బ్రహ్మముగాదు. 6

మూ॥ యచ్ఛ్రోత్రేణ న శృణోతి యేన శ్రోత్రమిద
గ్ం శ్రుతమ్। తదేవబ్రహ్మ త్వం విద్ధినేదం యదిదముపాసతే॥7

టీ॥ లోకము దేనిని శ్రోత్రేన్ద్రియముచేత వినుటకు శక్యముగాదో దేనిచేత శ్రోత్రము శబ్దమును వినుచున్నదో అదియే బ్రహ్మము. ఉపాస్యమగు నీశ్వరాదికము బ్రహ్మము గాదు. 7

మూ॥ యత్ప్రాణేన న ప్రాణితి యేన ప్రాణః ప్రాణీ
యతే। తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసతే ॥ 8

టీ॥ లోకముదేనిని ఘ్రాణేన్ద్రియము నాసికాపుటాన్తర్వర్తియగు నన్తఃకరణముచేతను ప్రాణవృత్తిచేతను గ్రహించుటకు శక్యముగాదో యే చైతన్యాత్మజ్యోతిస్సుచేత

నవభాసింపబడి ఘ్రాణేన్ద్రియము స్వవిషయమగు గంధమును గ్రహించుచున్నదో అదియే బ్రహ్మము. ఉపాస్యమగు నీశ్వరాదికము బ్రహ్మము గాదు. 8

తా॥ వి॥ పరబ్రహ్మము చక్షుః శ్రోత్ర ఘ్రాణేన్ద్రియములచే గ్రహింపబడదు. బ్రహ్మజ్యోతిస్సుచే నవభాసితములయి యా యా యింద్రియములు తమ తమ విషయములను గ్రహించుచున్నవి. సర్వావభాసకమగు నాత్మజ్యోతిస్సే పరమాత్మ. ఉపాస్యదేవత లెవరును పరమాత్మ గాజాలరు. ఇట్లనుటచేత పరమాత్మ ఉపాస్యముగాదని చెప్పబడుచున్నది.

మనః ప్రాణచక్షుః శ్రోత్రేన్ద్రియములకు ప్రేరకుడెవడను ప్రశ్నకు ఆత్మానన్యమగు పరబ్రహ్మమే వాని ప్రేరకుడనియు, అతని జ్యోతిస్సుచే నవభాసితములై మనః ప్రాణాదులుస్వస్వధర్మముల నిర్వర్తింపుచున్నవనియు, నా పరమార్థజ్యోతిస్సును మనశ్చక్షురాదికరణములు గ్రహింపలేవనియు అన్వయ వ్యతిరేకముల సమాధానము చెప్పబడినది. బ్రహ్మము విదితావిదితములకంటె భిన్నమని తృతీయమన్త్రమున జూపబడినది. విషయ మత్యంతము సూక్ష్మమగుటంజేసి అనాత్మ విషయములయందు దృఢముగ లగ్నమయిన అజ్ఞుని బుద్ధిని బ్రహ్మమునుగూర్చి మరల్చుటకై మనశ్చక్షురాదీన్ద్రియములయొక్క ఆత్మత్వము ప్రత్యేకముగా నిరాకరింపబడినది. ఇట్లు మనః ప్రాణవాక్చక్షుః శ్రోత్రములను గూర్చిన ప్రశ్నములకు వరుసగా 5-8-4-6-7 మంత్రములలో సమాధానము చెప్పబడినది. ప్రాణవాయువు

ప్రథమఖండ సంక్షేపార్థము.

నాసాపుటము నందభివ్యక్తమగుటంజేసి యెనిమిదవ మంత్ర ములో ప్రాణశబ్దమునకు ఘ్రాణేన్ద్రియ మర్థము చెప్పబడినది.

ప్రథమ ఖండము సంపూర్ణము.

ద్వితీయ ఖండము

అ॥ పూర్వఖండమునందు విదితావిదితములు బ్రహ్మము గాజాలవని నిరూపింపబడినది. బ్రహ్మముయొక్క ఉపాస్య త్వము నిషేధింపబడినది. మఱియు స్వాత్మయే బ్రహ్మమని యుపదేశింపబడినది. ఇట్లులవడిన జ్ఞానమును విచారణాపూర్వ కముగ దృఢముచేయుటకు ద్వితీయఖండ మారంభింపబడు చున్నది.

మూ॥ యది మన్యసే సువేదేతి దభ్రమేవాపి నూనం త్వం వేత్థ బ్రహ్మణో రూపమ్। యదస్య త్వం యదస్య చ దేవేష్వథ ను మీమాంస్యమేవ తే మన్యే విదితమ్॥.

టీ॥ నేను బ్రహ్మస్వరూపమును బాగుగా తెలిసి కొంటినని యెవ్వరయినను తలంచినయెడల నట్లు తెలిసికొన బడిన బ్రహ్మస్వరూపము నిశ్చయముగా నల్పమేయగును. బ్రహ్మముయొక్క యేరూపము దేవతలయందు దెలిసికొన బడుచున్నదో యా రూపముగూడ నల్పమే యగుచున్నది. బ్రహ్మస్వరూపమును దెలిసికొంటినని దలంచువానికి బ్రహ్మ స్వరూపము మీమాంస్యమే యగుచున్నదని నేను తలంచు చున్నానని, యాచార్యునిచే నుపదిష్టుడయిన శిష్యుడేకాంత మున సమాహితచిత్తుడయి శాస్త్రోపదిష్టమగునర్థమును విచా

రణజేసి శాస్త్రసమ్మతమగు తర్కముచే నిర్ధారణచేసికొనిన స్వానుభవము నాచార్యునకుం దెలియజేసెను. అట్టియర్థ మీ మన్త్రమున నిరూపింపబడుచున్నది.

తా॥వి॥ బ్రహ్మము హేయముగాని యుపాదేయముగాని గాదని ప్రథమ ఖండార్థమునుబట్టి తెలియుచున్నది. ఇందువలన నేను బ్రహ్మ స్వరూపమును బాగుగ దెలిసికొంటినను జ్ఞానము శిష్యునకు గలుగవచ్చును. ఇట్టి ప్రమాదమును దొలగించి శిష్యుని బుద్ధిని విచారణోన్ముఖము జేయుటకై యాచార్యముఖమున నీ మన్త్రము ప్రవర్తించుచున్నది. నేను గట్టిగా దెలిసికొంటినను నిశ్చయజ్ఞానము గోరతగినదే కదా ? నిజమే ! నిశ్చయజ్ఞాన మెల్లపుడును స్పృహణీయమేగాని బ్రహ్మమును నేను దెలిసికొంటినను జ్ఞానము మాత్రము యథార్థజ్ఞానము గాదు గనుక స్పృహణీయము గాదు. దేనిని దెలిసికొన శక్యమో దానిని దృఢముగా దెలిసికొనుట సాధ్యము. తెలిసికొనువాని యాత్మయే బ్రహ్మమని సర్వవేదాన్తములయొక్క సునిశ్చితార్థము. ఈ యర్థమే 'శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం' (1,2) అనుమన్త్రమున నుపపాదింపబడి 'యద్వాచానభ్యుదితం' (1,4) అను మంత్రమున నవధారితమగుచున్నది. "అన్యదేవ తద్విదితాదథో అవిదితాదధి" (1–3) యని చెప్పబడిన బ్రహ్మవిత్సంప్రదాయనిశ్చయము "అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాతమవిజానతామ్"(2–3) అను మంత్రమున నుపసంహరింప

బ్రహ్మమును దెలిసికొంటినను వాని జ్ఞానము మిథ్యాజ్ఞానము.

బడినది. ఇట్లు విదితావిదితములనుంచి మరలింపబడి స్వారాజ్యమునం దభిషిక్తయగు శిష్యునిబుద్ధి యుపాస్యమగునది బ్రహ్మము గానేరదను యుపదేశపూర్వకముగ నీమన్త్రమున విచారణోన్ముఖము జేయబడుచున్నది. బ్రహ్మమును దృఢముగా దెలిసికొంటినను శిష్యునిభావమును నిరాకరింపవలయును. అగ్ని తననుతాను దహింపలేనట్లే జ్ఞాత తననుతాను దెలిసికొనలేడు. తెలిసికొనదగినది బ్రహ్మము. తదన్యము మఱియొకటిలేదు కనుక నేను బ్రహ్మమును బాగుగ దెలిసికొంటినను జ్ఞానము మిథ్యాజ్ఞానమగును. గురూపదిష్టమయినవిషయము దుర్విజ్ఞేయమయినను, క్షీణమయినను మేధావియగు నతడొకప్పుడు బుద్ధిదోషమువలన యథాశ్రుతముగమాత్ర మద్దాని గ్రహించును. మఱియొక డా యుపదేశమునే విపరీతముగ గ్రహించును. ఇంకొకని కది గ్రాహ్యమే గాకపోవును. సామాన్యవిషయములనుగూర్చియే యిట్లు బుద్ధిదోషకృతమగు గ్రహణభేదముండ నతీన్ద్రియవిషయమగు నాత్మతత్త్వవిషయమునుగూర్చి యర్థగ్రహణభేదముండుననుటకు సందియములేదు. అందువలననే "నీవిట్లు తలంచినచో" ననిసాశంకముగ నాచార్యుడు తనయుపదేశము నుపక్రమించుచున్నాడు. అట్టి యుపదేశప్రకార మెట్టిదనిన, బ్రహ్మమును నేను దెలిసికొంటినను వాని జ్ఞానము దృఢమయినను, అత్యంత మల్పమగుచున్నది. బ్రహ్మమునకు మహాంతములు, అర్భకములు నగు రూపములనేకము లుండుటచే నిట్లు

గురువుచే చెప్పబడెనా ? నిజమే! బ్రహ్మమునకు స్వయముగా గాకపోయినను నామరూపోపాధి కృతములగు రూపము లనేకములు గలవు. స్వయముగా నాపరమార్థవస్తువు శబ్దములేనిది, స్పర్శములేనిది, రూపములేనిది, మార్పులేనిది, రసములేనిది, నిత్యము నయినది.[1] ఆ వస్తువునకు సమస్త రూపము లిట్లు నిషేధింపబడుచున్నవి. ఏధర్మముచే నేది నిరూపింపబడుచున్నదో అదియే దాని స్వరూపము. బ్రహ్మము నేవిషయముచేత శాస్త్రము నిరూపించుచున్నదో అదియే దాని స్వరూపమనందగు గదా! యని శంక రాగా నిట్లు సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. చైతన్యధర్మముచే బ్రహ్మస్వరూపనిరూపణము సేయబడినది. ఆ ధర్మము వికార స్వరూపములగు పృథివ్యాదులయొక్కగాని యన్తఃకరణము యొక్కగాని స్వరూపము గానేరదు. "బ్రహ్మము విజ్ఞానము ఆనందము"[2] "బ్రహ్మము విజ్ఞానపుగడ్డయే"[3] "సత్యము జ్ఞానము అనన్తము బ్రహ్మము"[4] "ప్రజ్ఞానమే బ్రహ్మము"[5] అని బ్రహ్మస్వరూపము శ్రుతులయం దుపదేశింపబడుచున్నది. చైతన్యము బ్రహ్మముయొక్క పరమార్థస్వరూపము.

---

1) "అశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయం తథాఽరసం నిత్యమగంధవచ్చ యత్"—కఠ 1.3.15

2) "విజ్ఞానమానన్దంబ్రహ్మ" — బృ-3.7.28

3) "విజ్ఞానఘన ఏవ"

4) "సత్యం జ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మ"—తై-2.1

5) "ప్రజ్ఞానంబ్రహ్మ" ఐత_2.5.3

అయ్యది అన్తఃకరణము దేహేన్ద్రియములు మొదలగు నుపాధులు వ్యాపారవంతములగుటకు గారణభూతమై యట్టి యుపాధులద్వారమున నభివ్యక్తమగుచున్నది. ఉపాధిద్వారమున నభివ్యక్తమగుచున్న యీ చైతన్యమే బ్రహ్మమని చెప్పంబడుచున్నది. ఈ చైతన్యము స్వయముగా నసంగమయినను దేహాద్యుపాధిసంబంధముచే సంబద్ధమయినట్లు కాన్పించుచున్నది. జలముతోబాటు దానియందలి సూర్యప్రతిబింబముగూడ చలించునట్లగుపడుచున్నంతమాత్రముచే విప్రకృష్టములయి కడుదూరముననున్న సూర్యజలముల కేవిధమగు సంబంధమారోపింప సాధ్యముగాదు. అదే తీరున దేహాదులకు వృద్ధిసంకోచచ్ఛేదనాశములు సంప్రాప్తమగుచుండగా నాధర్మము లాత్మతో సంబంధింపబడుచున్నవి. స్వయముగా బ్రహ్మము బుద్ధిచేత దెలిసికొన బ్రయత్నించువారికి దెలియరాదు. బుద్ధిచే దెలిసికొన బ్రయత్నింపనివారికయ్యది తెలియనగును. ఇదియే పరమార్థము. విషయసంబంధము లేని చైతన్యస్ఫురణ మేదిగలదో యదియే బ్రహ్మానుభవము. మానుషశరీరోపాధిరూపమున నెఱుంగబడిన బ్రహ్మ మెట్లల్పమో యట్లే దేవతాశరీరోపాధిరూపమున దెలిసికొనబడు బ్రహ్మరూపముగూడ నుపాధిపరిమితమగుటం జేసి యల్పమే యగుచున్నది. బ్రహ్మము నిరుపాధికము, శాన్తము, అనంతము, ఏకము, అద్వైతము, నిత్యము, భూమము. అట్టిబ్రహ్మము విషయాదులవలె జ్ఞేయముగాదు.

ఉపాధ్యవచ్ఛిన్నమగు బ్రహ్మమల్పము

కనుక బ్రహ్మమును బుద్ధిచే దెలిసికొంటినని దలంచువాని కయ్యది విచార్యమే యగుచున్నది.

అ॥ శాస్త్రోపదిష్టమార్గమున బ్రహ్మవిచారము జేసిన వాని బ్రహ్మానుభవము తన్ముఖముననే వర్ణింపబడుచున్నది.

మూ॥ నాహం మన్యే సువేదేతి నో న వేదేతి వేద చ।
యోన స్తద్వేద తద్వేద నో న వేదేతి వేద చ॥ 2

టీ॥ 1) నేను బ్రహ్మమును జక్కాగా దెలిసికొంటినని తలంచను. 2) దెలిసికొనలేదనిగాని, తెలిసికొంటిననిగాని తలంచను. 3) నేను బ్రహ్మమును దెలిసికొనలేదనిగాని తెలిసికొంటిననిగాని తలంచనను విషయమును మాలో దెలిసికొనిన వాడు బ్రహ్మమును దెలిసికొనినవాడగును.

తా॥ వి॥ బ్రహ్మము ఘటాదులవలె జ్ఞేయముగాదు. జ్ఞేయవిషయాకారాత్మకమగు మానసికవృత్తి యచేతనము.

బ్రహ్మము ఫలవ్యాప్యముగాదు

బుద్ధియందు బ్రతిఫలించిన యాత్మప్రతిబింబముచే మానసికవృత్తి యుద్దీపిత మయినపుడు ఘటాది విషయజ్ఞానము గల్గును. ఆత్మప్రకాశప్రసారములేనిచో నట్టి జ్ఞానము కలుగదు. ఆత్మప్రకాశప్రసారఫలము ఘటాదివిషయజ్ఞానము. విషయజ్ఞానమంతయు నాత్మప్రకాశప్రసారఫలముచే వ్యాపింపబడుటచే నాజ్ఞానము ఫలవ్యాప్యమగుచున్నది. రూపాది జ్ఞానేన్ద్రియవిషయములన్నియు బాహ్యములు, నిర్దిష్టములు. ప్రతి జ్ఞానేన్ద్రియము స్వవిషయమును గ్రహించును గాని తదితర

ములను గ్రహింపజాలదు. బ్రహ్మము రూపశబ్దాదివిషయే తరము. జ్ఞానేన్ద్రియములకది విషయముగాదు. కనుక నది ఘటాదులవలె మనోవృత్తివిషయము గానేరదు. మనోవృత్తి విషయముగా కుండుటంజేసి యది ప్రతిఫలితప్రకాశముచేత నుజ్జ్వలితము గానేరదు. అనగా బ్రహ్మమునకు ఘటాదులవలె ఫలవ్యాప్యత్వము సంభవముగాదు. దానిని ప్రకాశింపజేయు మఱియొక తేజస్సేదియు లేదు. విజ్ఞాతను దెలిసికొను సాధనము మఱియొకటి[1] లేదు. బ్రహ్మము స్వయంప్రకాశ స్వరూపము.

బ్రహ్మము జ్ఞేయము గాదను మాటకర్థము.

ఫలవ్యాప్తిచే జ్ఞేయములగు విషయములన్నియు జాగ్రత్స్వప్నములయందు దెలియబడుచునే యున్నవి. జాగ్రదవస్థయందు మనస్సు ఇంద్రియములు గూడ జాగరూకములై జ్ఞానసాధనములగుచున్నవి. స్వప్నమునం దింద్రియము లుపరమించుచున్నవి. జాగ్రదవస్థయందలి వాసనలే స్వప్నమునం దుద్బుద్ధములయి సర్వసృష్టిని జేయుచున్నవి. స్వప్నానుభవములన్నియు తాత్కాలికముగ సత్యములు గానే కాన్పించుచున్నవి. సుషుప్తియన గాఢనిద్రయందు సర్వేన్ద్రియములు మనస్సుగూడ నుపరమావస్థయం దుండుట వలన సర్వవిషయకాజ్ఞానము మాత్రమనుభూతమగుచున్నది. నిద్రలేచి నాకేమియు దెలియలేదని ప్రతిమనుజుడును జెప్పు

---

1. "విజ్ఞాతరమరే కేన విజానీయాత్" —బృ. 4-5-15

చున్నాడు. సమస్తచిత్తకాలుష్యము నశించి యన్తర్ముఖులగు జ్ఞానులకు సమాధియందు స్వయంప్రకాశము శాంతము ఆనందము చేతనము నగు బ్రహ్మము బుద్ధికి స్ఫురించును. 'నేను బ్రహ్మమునయితి' [1] నను జ్ఞానము గలుగును. ఇదియే బ్రహ్మసాక్షాత్కారము. ఇక్కాలమున జ్ఞాతృజ్ఞేయ భేదము సమున్మూలమగును. బ్రహ్మమొకటియే మిగిలియుండును. ఇట్టి యద్వితీయబ్రహ్మసాక్షాత్కారానందమును గూడ బుద్ధియే యనుభవించును. బ్రహ్మముగూడ మనస్సననుసరించియే దర్శనీయమగుచున్నది.[2] బ్రహ్మము జ్ఞేయముగాదను వాక్యమునకు ఘటాదులవలె నది ఫలవ్యాప్యము గాదని తాత్పర్యము. ఆ పరమార్థవస్తువును గ్రహింపబూని చేతగాక శబ్దములు మనస్సుతోగూడ వెనుకకు మరలివచ్చి[3]నవను తైత్తిరీయవాక్యముల కిదియే తాత్పర్యము.

ప్రథమ వాక్యార్థము

బ్రహ్మ స్వరూపమును గూర్చి సునిశ్చితమగు జ్ఞానము లేనపుడు ఘట పటాదులవలె నదిగూడ జ్ఞేయమగుచున్నదని దలంచుటసహజము. చక్షురాద్యుపాధిద్వారా నాపరమార్థ మభివ్యక్తమయి తెలియబడుచున్నది. ఉపాధి సంబంధములేక బ్రహ్మము దుర్విజ్ఞేయము. ఉపాధివిశిష్టమగు జ్ఞానము జ్ఞాతృజ్ఞేయ భేద విశిష్టము మనోవృత్త్యాత్మకము. బ్రహ్మమును మనస్సుగాని

1. "అహంబ్రహ్మాస్మి"—బృ 1.4.10
2. "మనసైవానుద్రష్టవ్యమ్"—కఠ 2.4.11
3. "యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ" తై 2.4

చక్షురాదీన్ద్రియములుగాని పొందలేవని యుపదేశింపబడిన బ్రహ్మలక్షణమున కీజ్ఞానము విరుద్ధము. ప్రథమఖండమున మూడుమొదలెనిమిదవ మంత్రమువరకు బ్రహ్మస్వరూపము లెస్సగా వివరింపబడినది. అందువలన బ్రహ్మము ఘటాదుల వలె జ్ఞేయము గాదనియు బ్రహ్మవిచారము జేయువాడే బ్రహ్మమనియు సుపరినిశ్చితార్థము తేలుచున్నది. స్వస్వరూపమే బ్రహ్మము గనుక నది మఱియొకవిధముగా నుండ వీలు లేదు. తన యునికి స్వప్రకాశ స్వరూపమగుటచే స్వయం జ్ఞాన స్వరూపముగూడ నగుచున్నది. ఇట్టి జ్ఞానము కలుగక పూర్వము బ్రహ్మము సంపూర్ణముగ దెలిసికొనబడినదని చెప్పవీలులేదు. ఇదియే మన్త్రమునందలి మొదటివాక్యమున కర్థము. ఇందుచే బ్రహ్మము విదితమయిన దానికంటె నన్యమని తెలియుచున్నది.

బ్రహ్మనుగూర్చి నాకు బాగుగ దెలియలేదనుటచే నద్దానిగూర్చి యేమియు దెలియదా యను ప్రశ్న గల్గుచున్నది. బ్రహ్మను గూర్చి యేమియు దెలియదనుటకు వీలులేదు. సాక్షాద్బ్రహ్మస్వరూపము తెలియకపోయినను, 'అహం' అను రూపమున బ్రతివాడును బ్రహ్మకంటె నన్యముగాని యాత్మను దెలిసికొనియె యున్నాడు. కాని అహం అను రూపమున దెలిసిన రూపము సాక్షాద్బ్రహ్మ స్వరూపము గాదు. 'అహం' అను జ్ఞానము గలిగినంతమాత్రముచేత బ్రహ్మమును దెలిసి

ద్వితీయ వాక్యార్థము.

కొంటినని చెప్పుటకు వీలులేదు కనుక బ్రహ్మమును దెలిసి కొంటినని తెలిసికొనలేదని తలంపవీలులేదు.

ఆత్మస్వరూపమును విచారణచేసినతరువాత ననుభూతమగు జ్ఞానమును తరువాత వాక్యము వివరించుచున్నది.

తృతీయ వాక్యార్థము

బ్రహ్మమును దెలిసికొంటినని గాని తెలిసికొనలేదని గాని తలంపనివాడు బ్రహ్మమును దెలిసికొనినవాడగును. తెలిసికొనబడినది యనగా నామరూపములచేత విదితమగుచున్న ప్రపంచ మవగతమగుచున్నది. తెలిసికొనినది బ్రహ్మముగాదనుటచే విదితమగుచున్న నీ ప్రపంచ మబ్రహ్మత్వముచేత దొలగింపబడుచున్నది. తెలిసికొనబడనిది యనగా ననభివ్యక్తమగుటచే నవిదితరూపమున నున్నదియని భావము. ఇదియు నబ్రహ్మత్వముచేత దొలగింపబడుచున్నది. ఇట్లు మూడవ వాక్యముచే విదితావిదితముల రెండింటికి నతీతమయినది బ్రహ్మమను పరినిష్ఠితార్థము తేలుచున్నది. ఇచ్చట 1-3 మంత్రార్థమును జ్ఞాపకముజేసికొనవలెను. ఈవాక్యమునకు మఱియొక్క అర్థముగూడ చెప్పబడుచున్నది. పరబ్రహ్మము

మరియొక అర్థము

నిత్యవిజ్ఞానస్వరూపమయి యెల్లపుడు ప్రకాశించుచుండుటచే దెలియబడుచునే యున్నది. దాని స్వరూపమును వర్ణింపగల విశేషవిజ్ఞానమెంతమాత్రము లేకుండుటచే నద్దానికి బ్రత్యేకస్వరూపమేమియు లేదు. కనుక పరమార్థముచే నది తెలియబడుటలేదు. తెలిసికొంటిననుటచేత సర్వసంశయవిపర్యయ

విధురమగు బ్రహ్మజ్ఞానము గలిగినదని తాత్పర్యము. అట్టి జ్ఞానస్వరూపమును 'తెలియబడలేదు' అను పదము చెప్పుచున్నది. ఆ జ్ఞానము ఘటాదులవలె ఫలవ్యాప్యమగు జ్ఞానముగాక తురీయావస్థయందు బొందబడు సర్వభేదశూన్యమయిన సాక్షాత్కారరూపమని యీ పదముయొక్క పరమార్థము. దుర్బోధము శాస్త్రైకగమ్యము అసందిగ్ధము సర్వభేదశూన్యము నగు బ్రహ్మము నేనే యని సాక్షాత్కారము చేసికొనినవానియొక్క బ్రహ్మానుభవము బ్రహ్మవేత్త లక్షణమని యీశ్రుతివాక్యము సింహగర్జనము సేయుచున్నది. నేను బ్రహ్మమును దెలిసికొంటినని దెలిసికొన్నవాడు బ్రహ్మవేత్తగాడు. నేను బ్రహ్మమునే అయితినని తెలిసికొన్నవాడు మాత్రమే బ్రహ్మవేత్త. శాస్త్రముల శ్రవణముచేసినంత మాత్రమున బ్రహ్మవేత్తగానేరడు. శ్రవణముచేసినదానిని విచారణచేసి సాక్షాత్కారము నొందినవాడే బ్రహ్మవేత్త యని మంత్రముయొక్క నిష్కృష్టార్థము. ఇట్లు సాక్షాత్కారము చేసికొన్నవాడు స్వయముగా బ్రహ్మమే యగుచున్నాడని శ్రుతి[1] చెప్పుచున్నది. 2

అ॥ సాధకుని యనుభవసిద్ధమగు బ్రహ్మతత్త్వరహస్యమును శ్రుతిమాత స్వయముగ నిగమనము సేయుచున్నది.

మూ॥ యస్యామతం తస్య మతం మతం యస్య న వేద సః । అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాత మవిజానతామ్ ॥ 3

---

1) "బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి" —ముం 3.2.9

టీ॥ బ్రహ్మస్వరూపము మనస్సుచేత జ్ఞేయముగాదను నిశ్చయజ్ఞాన మెవనికి గలుగునో వానికి బ్రహ్మము జ్ఞాతమగుచున్నది. అది మనస్సుచే జ్ఞేయమను నిశ్చయజ్ఞాన మెవనికో వానికది యజ్ఞాతమగుచున్నది. బ్రహ్మము మనస్సుచే దెలిసికొనువారి కజ్ఞాతము, తెలిసికొననివారికి జ్ఞాతము నగుచున్నది.

తా॥ వి॥ కర్తృకర్మాది విశిష్టసాధనముచేతను మనోవాగాదీన్ద్రియములచేతను బ్రహ్మము జ్ఞేయముగాదు. వానిచే విదితములగువానికంటె బ్రహ్మము వేరు.

నిగమనము ఇట్లు తెలిసికొనినవాడు బ్రహ్మమును లెస్సగా దెలిసికొనినవాడగును. ఇట్టి నిశ్చయజ్ఞానముచే బుద్ధినలన దానిని దెలిసికొను ప్రయత్నము నివర్తించును. బ్రహ్మము మనోవాగాదుల కవిదితమని తెలిసికొనుటయే బ్రహ్మతత్త్వవిచారణాపర్యవసానము. బ్రహ్మేతరజ్ఞానమంతయు మిథ్యాజ్ఞానము. అవైదికములగు కపిలకణభుగాది దర్శనములన్నియు విదితబ్రహ్మవిషయములు అనవస్థితమగు తర్కముచే సంపాద్యములు నగుచున్నవి. వానిచే బ్రహ్మజిజ్ఞాసానివృత్తియగుటలేదు. అందువలన నవి మిథ్యాజ్ఞానమాత్రము లగుచున్నవి. శ్రుతిసమ్మతమగు తర్కముచే నుపస్థాపితమగు బ్రహ్మజ్ఞానముచే దద్విషయకజిజ్ఞాస తృప్తిచెంది సంపూర్ణముగ నివర్తించుచున్నది. కనుక నుపనిషద్బోధితమగు బ్రహ్మతత్త్వము సుపరినిష్ఠిత మగుచున్నది. ఇట్టి బ్రహ్మము విదితావిదితముల కంటె భిన్నము స్వస్వరూపము నిత్యవిజ్ఞా

నాత్మకము వికి్రియారహితము అమృతము అజరము అభయము నగుటంజేసి బుద్ధివిషయము గాదని దెలిసికొనినవారాత్మను దెలిసికొనినవారగుదురు. అవిదితమగు బ్రహ్మము నందు వేద్యత్వాది ధర్మారోపణము సేయుట ముత్యపుచిప్ప యందు రజతధర్మము నారోపించుట యగును.

సాధనావస్థయందు జ్ఞాతృజ్ఞానభేద మనివార్యము

బ్రహ్మజ్ఞానమునకు జిజ్ఞాసానివృత్తియే పర్యవసానము. సాక్షాత్కారమే దానిలక్షణము. ఈ సర్వోత్కృష్టస్థానము సమాధిలభ్యము. సాక్షాత్కారమున కని వార్యముగ పూర్వాంగములగు శ్రవణ మనననిదిధ్యాసములు బుద్ధివిషయములే యగుచున్నవి. అక్కాలమున గురువు శిష్యుడు బోధకుడు బోద్ధవ్యుడను భేదమే లేనియెడల జ్ఞానోదయమున కవకాశములేక పోవుచున్నది. సాధనావస్థయం దీ భేదమనసరము అనివార్యము. సమగ్రమగు బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినపు డుపాధికృతమగు నశేషభేదజ్ఞానము నశించి నిత్యమగు నాత్మయొక్కటి మాత్ర మవశిష్టమగును. 3

అ॥ నిర్విషయము అవిజ్ఞేయమునగు నాత్మను గ్రహించు టెట్లను శంకకు సమాధానము నాల్గవమంత్రమున జెప్పబడుచున్నది.

మూ॥ ప్రతిబోధవిదితం మతమమృతత్వం హి విన్దతే।
ఆత్మనా విన్దతే వీర్యం విద్యయా విన్దతేఽమృతమ్ ॥ 4

టీ॥ బ్రహ్మస్వరూపము బుద్ధివృత్త్యాత్మకమగు ఘటపటాది ప్రతిజ్ఞానమునందును సాక్షిరూపమున దెలియబడుచున్నది. సాక్షిరూపమున బ్రహ్మమును దెలిసికొనినవాడమృతత్త్వమును బొందుచున్నాఁడు. ఆత్మవలన బలము కలుగుచున్నది. జ్ఞానమువలన మోక్షము కలుగుచున్నది.

తా॥ వి॥ ఘటపటాదివిషయములు తత్తదాకారాకారితములగు బుద్ధివృత్తులుగూడ జడములు. వీనికన్నిటికిని సాక్షిభూతముగ నవభాసించుచున్న యాత్మయొక్క సన్నిధియందతనికాంతిచే నవి ప్రదీప్తములయి భాసించుచున్నవి. అందువలన వివిధవిషయజ్ఞానములు మన కేర్పడుచున్నవి.

ఆత్మకాంతి బుద్ధివృత్తులకంటె విలక్షణము

ప్రతిబోధయందనగా ప్రతివిషయబోధయందనుస్యూతముగనుండి వాని నవభాసింపజేయు నాత్మచైతన్యము వానికంటె విలక్షణము. ఎట్లనగా కాలిన యినుపగుండునందంతట నగ్నియుండినను అది యినుపగుండుకంటె విలక్షణము. బుద్ధివృత్త్యాత్మకమగు ప్రతిజ్ఞానము నవభాసింపజేయు చైతన్యమద్దానికంటె విలక్షణము. జ్ఞానిమాత్రమే యీ యాత్మచైతన్యమును బుద్ధివృత్తులనుంచి ప్రత్యేకించగలడు. ప్రతివిషయబోధమునందు స్ఫురించుచున్న యాత్మకాన్తియే బ్రహ్మము. దానిని దెలిసికొనినవాడు సమ్యగ్దర్శి యగుచున్నాడు. ఈజ్ఞానము విషయజ్ఞానము గాదు. ఘటపటాది జ్ఞానము బుద్ధివృత్తిఫలవ్యాప్యజ్ఞానము. ఆత్మజ్ఞానము కేవల బుద్ధివృత్తివ్యాప్యజ్ఞానము. చీకటిలోనున్న ఘటమునుజూచు

టకు దీపము చక్షుస్సు గావలెను. దీపమును జూచుటకు చక్షుస్సుమాత్ర మవసరము.

ఈ యాత్మజ్యోతిస్సు నిత్యము స్వయంప్రకాశము. దానిసన్నిధింజేరిన ప్రతివస్తువు నది భాసింపచేయును. భాస్య మగు పదార్థము లేకున్నను నది స్వయముగ భాసించుచునే యుండును. నిత్యప్రకాశత్వము దాని స్వభావము. దర్పణముండిన దానిని సూర్యకాన్తి భాసింపజేయును. అది లేకపోయినను సూర్యకాంతిమట్టుకు ప్రకాశించుచునేయుండును. నిర్వికల్పకసమాధియందు బాహ్య ప్రపంచ మెంతమాత్రము భాసింపక బుద్ధి సర్వవృత్తిశూన్య మయి నివాతదీపమువలె నిశ్చలముగనుండును. అక్కాల మున నిత్యము జ్ఞానస్వరూపము స్వయంప్రకాశము నగు చైతన్యజ్యోతిస్సుమాత్రము భాసించుచున్నది. బాహ్యవస్తు బుద్ధివృత్తుల నవభాసింపజేయు కాలమునమాత్ర మీయాత్మ జ్యోతిస్సు సర్వసాక్షియని వ్యవహరింప బడుచున్నది. సర్వ వ్యవహారమతని సన్నిధిలో నతనికాంతిచాటున జరుగుచుం డుటచే నతడు సాక్షియని పిలువబడుచున్నాడు. అట్టి వ్యవ హారములతో నతని కేసంబంధము లేదు. ఇద్దరిమధ్య జరుగు వ్యవహారమున కెదుటనుండి యుద్దానియం దేసంబంధము లేక చూచువాడు సాక్షియనబడును. నిర్వికల్పకసమాధి సర్వ వ్యవహారశూన్యమగుటచే నచట సాక్షిత్వప్రసంగము గలుగ నవకాశములేదు. తాను మాత్రము మిగిలియుండి ప్రకా శించుచుండును, అక్కాలమున బుద్ధివృత్తిగూడ నశించును,

సాక్షి శబ్దార్థము

అపుడపరోక్షసాక్షాత్కార మబ్బును. ఇదియే సమ్యగ్దర్శనము.

అమృతత్వశబ్దార్థము

అమృతత్వము సమ్యగ్దర్శనఫలము. బుద్ధ్యాది సంఘాత మాత్మయని గాని అదియుపాస్యమని గాని తలంచువానికి మృత్యుపరంపరయే శరణ్యము. ఆత్మవిదుడు శోకసముద్రమునుదాటునని శ్రుతి[1] చాటుచున్నది. ఆత్మవిజ్ఞానముచేత నేను మర్త్యుడనను నజ్ఞానకల్పితమగు భ్రమ నివృత్తియగుటయే యమృతత్వమని యిచట గౌణముగా జెప్పబడినది. ఆత్మ నిత్యమగుటచే స్వయముగా నమర్త్యము. దానికి గ్రొత్తగా నమృతత్వము రానేరదు.

బ్రహ్మవిద్యాబలమే బలము

ఆత్మజ్ఞానముచే బలము కలుగును. గజాదుల శారీరక బలముకంటె విద్యాజన్యమగు బుద్ధిబల మెక్కుడు శ్రేయస్కరము. ఇట్టి బలమునకు మనుష్యాత్మాద్యభిమానము దూరము. మాయాకృతమగు నజ్ఞానముచే లభించు జీవభావము మొదలగువానిచే బరాభవము లేదు. జ్ఞానజన్యమగు నీ బలము వినాశరహితము. అవిద్యాజన్యమగు బలము నశ్వరము, భయనిమిత్తము. భయ మెక్కువయినకొలది భౌతికబల సంచయ మెక్కువగును. బాంబులు మొదలగు రక్షణపరికర సంపాదన మధికమగును. ఆత్మజ్ఞాని యుభయమగు ప్రతిష్ఠను

---

1) "తరతి శోకమాత్మవిత్" — ఛాం 3.12.6

బొందును. బలిష్ఠతమమగు నాధ్యాత్మికజ్ఞానముచే నవిద్యా వినాశము లభించును. అవిద్య నశించినపుడు నేను జీవుడనను భ్రమ వీడిపోయి స్వస్వరూపమగు బ్రహ్మాత్వము సాక్షాత్కారమగును. అవరోధము తొలగిన యుత్తరక్షణమే దీప దర్శనమగును. 4

అ। సంసారదుఃఖబాహుళ్యమునకును జన్మజరా మరణరోగాద్యనుభవమునకును కారణమగు నజ్ఞానమును దొలగించు మార్గమును సానుక్రోశయమగ శ్రుతిమాత ఫల శ్రుతిరూపమున ననుగ్రహింపుచున్నది.

మూ॥ ఇహ చేదవేదీదథ సత్యమస్తి న చేదిహావే దీన్మహతీ వినష్టిః। భూతేషు భూతేషు విచిత్య ధీరాః ప్రేత్యా స్మాల్లోకాదమృతా భవన్తి ॥ 5

టీ॥ ఈ జన్మమునందే యాత్మస్వరూపమును దెలిసి కొనినయెడల దానిఫలముగ సత్యస్వరూపము సిద్ధించును. అట్లు తెలిసికొనలేకపోయినయెడల గొప్పవినాశము కలుగును. జ్ఞానులగువారు ప్రతిభూతమునందు నద్వితీయమగు నాత్మ తత్త్వమును గ్రహించి యీలోకమునుండి పోయినతరువాత జననమరణము లేనివారగుచున్నారు.

తా॥ వి॥ బ్రహ్మజ్ఞానమున కధికారి మనుజుడు. అతడు సమర్థుడై పూర్వోక్తలక్షణలక్షితమగు పరమాత్మస్వరూప మును పూర్వోక్తప్రకారమున దెలిసి కొనినచో వానిజన్మము సఫలమగును. అట్లుకానిచో వృథాయగును. జన్మ

ఈజన్మమునందే ఆత్మను దెలిసికొనవలయును

జరామరణపరంపరాసంకులమగు సంసారముపాలగును. కనుక గుణదోషములను గుర్తెఱింగిన వివేకులు బాహ్యవిషయాభిలాషను మరలించుకొని స్థిరచరాత్మకములగు సర్వభూతముల యందు నొకటిగానున్న బ్రహ్మాత్మతత్త్వమును గుర్తెఱింగి సాక్షాత్కారముచేసికొనినచో 'నేను' 'నాది' యను నభిమానరూపమగు జ్ఞానమే కారణముగాగల యీ లోకము నుండి యుపరమించి యద్వైతాత్మకమగు సర్వాత్మైకత్వ భావమును బొందుదురు. అనగా బ్రహ్మభావమునే బొందుదురు. ఘోరసంసారవినాశకమగు బ్రహ్మజ్ఞాన మీశరీరముండగనే సాధ్యముగనుక ప్రతిమనుజుడు నీశరీరము పడిపోక పూర్వమే త్వరపడవలయును. 5

ద్వితీయఖండము సమాప్తము

తృతీయఖండము

అ॥ సమస్తభోగ్యభోక్తృభోగసాధనజాతమంతయు బ్రహ్మోపలబ్ధిస్థానమనియు నయ్యది విదితావిదితములకంటె భిన్నము మనోవాగతీతమునగు నిర్విశేషజ్ఞానస్వరూపమగుటంజేసి జ్ఞేయముగాదనియు, సర్వప్రవృత్తిహేతువుగూడ నదియేయని పూర్వగ్రన్థమున నిరూపింపబడినది. ఇట్టిపరమార్థమొకయాఖ్యాయికారూపమున స్పష్టముజేయబడుచున్నది.

మూ॥ బ్రహ్మ హ దేవేభ్యో విజిగ్యే తస్య హ బ్రహ్మణో విజయే దేవా దేవతం అమహీయన్త॥ త ఐక్షన్తాస్మాకమేవాయం విజయోఽస్మాకమేవాయం మహిమేతి (1) తద్ధై

షాం విజజ్ఞౌ తేభ్యో హ ప్రాదుర్బభూవ తన్నవ్యజానత కిమిదం యక్షమితి ॥ (2) తేఽగ్నిమబ్రువన్ జాతవేద ఏతద్విజానీహి కిమేతద్యక్షమితి తథేతి ॥ (3) తదభ్యద్రవత్తమభ్యవదత్ కోఽసీత్యగ్నిర్వా అహమస్మీత్యబ్రవీజ్జాతవేదా వా అహమస్మీతి ॥ (4) తస్మింస్త్వయి కిం వీర్యమిత్యపీదగ్ం సర్వం దహేయం యదిదం పృథివ్యామితి ॥ (5) తస్మై తృణం నిదధావేతద్దహేతి తదుపప్రేయాయ సర్వజవేన తన్న శశాక దగ్ధుం స తత ఏవ నివవృతే నైతదశకం విజ్ఞాతుం యదేతద్యక్షమితి॥ (6) అథ వాయుమబ్రువన్ వాయవే తద్విజానీహి కిమేతద్యక్షమితి తథేతి ॥ (7) తదభ్యద్రవత్తమభ్యవదత్ కోఽసీతి వాయుర్వా అహమస్మీత్యబ్రవీన్మాతరిశ్వా వా అహమస్మీతి ॥ (8) తస్మింస్త్వయి కిం వీర్యమిత్యపీదగ్ం సర్వమాదదీయ యదిదం పృథివ్యామితి॥ (9) తస్మై తృణం నిదధావేతదాదత్స్వేతి తదుపప్రేయాయ సర్వజవేన తన్న శశాకాదాతుం స తత ఏవ నివవృతే నైతదశకం విజ్ఞాతుం యదేతద్యక్షమితి॥ (10) అథేన్ద్రమబ్రువన్ మఘవన్నేతద్విజానీహి కిమేతద్యక్షమితి ॥ తథేతి తదభ్యద్రవత్తస్మాత్తిరోదధే॥ (11) స తస్మిన్నేవాకాశే స్త్రియమాజగామ బహుశోభమానాముమాం హైమవతీం తాగ్ం హోవాచ కిమేతద్యక్షమితి॥ 12

తా॥ విశుద్ధాన్తఃకరణులగు వారికి మాత్రమే సర్వాతిశయము సర్వాత్మభూతము నగు బ్రహ్మము జ్ఞేయమగునను బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క ముఖ్యసూత్ర మీయాఖ్యాయికా రూపమున వివరింపబడుచున్నది. జగత్స్థితిపరిపాలనానిరతుడగు బ్రహ్మ దేవతులచే ప్రార్థితుడయి యసురుల నొక

యుద్ధమున జయించెను. యజ్ఞవిఘ్నకారులగు నసురుల దర్ప మణంగుటచే దేవతలు తమతమహవిర్భాగముల సక్రమముగ సేకరింపుచుండిరి. దేవతలు తమశక్తిచే నసురుల జయింపఁ బడినట్లు విజయమును దమయందారోపించుకొని గర్వపూరితు లయిరి. మిథ్యాహంకారనిమిత్తమగు వీరల గర్వము నణచి వారికి గుణపాఠము నేర్పుటకై మాయోపాత్తము అత్యంత మద్భుతమునగు నొకానొక రూపవిశేషమున బ్రహ్మము వారి యెదుట ప్రాదుర్భూతమయ్యెను. ఇట్టి యపూర్వస్వరూప మును కనుంగొనుటకై దేవతలచే బ్రేరితులయి యగ్ని వాయువు లావ్యక్తిసన్నిధియందు తమతమసామర్థ్యముల శ్లాఘించుకొనిరి గాని యావ్యక్తిచే నచట నుంచబడిన గడ్డి పోచ నగ్నిదహింపలేకపోయెను. వాయువు చలింపజేయలేక పోయెను. వీరుభయులు విఫలప్రయత్నులగుటంజేసి దేవ రాజే స్వయముగా నావ్యక్తిని జేరప్రయత్నించెను. కాని మఘవానుడచటికి జేరునప్పటికే యావ్యక్తి యన్తర్హితమై యాస్థలమున సౌందర్యమున హైమవతివలె శోభిల్లునొక స్త్రీరత్నమతని కగుపడెను. ఇంతకుపూర్వ మగుపడిన యా యపూర్వవ్యక్తి యెవరని యిందుడ్రా మెనడిగెను. 12

తృతీయఖండము సమాప్తము

చతుర్థఖండము

మూ॥ సా బ్రహ్మేతి హోవాచ బ్రహ్మణో వా ఏత ద్విజయే మహీయధ్వమితి తతో హైవ విదాంచకార బ్రహ్మేతి(1)

తస్మాద్వా ఏతే దేవా అతితరామివాన్యాన్ దేవాన్ యదగ్ని ర్వాయురిన్ద్రస్తే హ్యేనన్నేదిష్ఠం పస్పృశుస్తే హ్యేనత్ప్రథమో విదాంచకార బ్రహ్మేతి (2) తస్మాద్వా ఇన్ద్రోఽతితరామి వాన్యాన్ దేవాన్ స హ్యేనన్నేదిష్ఠం పస్పర్శ స హ్యేన త్ప్రథమో విదాంచకార బ్రహ్మేతి॥ (3)

టీ॥ "ఇంతకుపూర్వముగుపడని యపూర్వవ్యక్తి దేశ కాలవస్తుపరిచ్ఛిన్నముగాని బ్రహ్మము. అతడే దేవాసుర యుద్ధమున గెలిచినవాడు. అతని విజయముచేతనే మీరం దరు గొప్పవారలై లోకమునందు స్తుతిపూజాదికములకు బాత్రులగుచున్నారు. కనుక మీరు వృథాహంకారమును అభిమానమును బొందకుందురుగాక" యని యాస్త్రీ దేవ రాజున కానతినిచ్చెను. స్త్రీరూపమున ప్రాదుర్భూతమయిన ఐశ్వర్యశక్తిచే నిట్లుపదేశింపబడుట కిన్ద్రుడే మొదటివా డగుటచే నతడు దేవతలలో నగ్రగణ్యుడయ్యెను. వాయ్వగ్ని దేవతలాయపూర్వవ్యక్తిసన్నిధిం జేరుటకు మొదటివారగుటం జేసి వీరితరదేవతలకంటె మిన్నకెక్కిరి. 1-3

అ॥ ఇంతటితో నీయాఖ్యాయిక ముగిసినది. బ్రహ్మ స్వరూపమును గూర్చినయాఖ్యాయికయం దిన్ద్రుడు గ్రహిం చిన యుపదేశమిక వివరింపబడుచున్నది.

మూ॥ తస్యైష ఆదేశో యదేతద్విద్యుతో వ్యద్యుతదా౩ఇతీ న్న్యమీమిషదా౩ఇత్యధిదైవతమ్ ॥ 4

టీ॥ సుప్రసిద్ధమయిన యీపరబ్రహ్మము మెఱుపుతీగె కాంతివలె బ్రకాశించును. కనురెప్పపాటువలె నత్యంతము

శీఘ్రముగ ప్రకాశతిరోధానములుగలది. ఇది బ్రహ్మము యొక్క దైవికస్వరూపము.

తా॥ వి॥ బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపము దుర్విజ్ఞేయము. ప్రస్తుతసన్నివేశమునుబట్టి యనుభూతమయిన స్వరూపము నిన్దు డు వర్ణించుచున్నాడు. దట్టమగుచీకటిచేత నావరింపబడిన మేఘపటలమును బ్రద్దలుచేసుకొని హఠాత్తుగా ప్రాదుర్భూతమగు మెఱుపుతీగెకాంతివలెనే దేవతలయెదుట నీబ్రహ్మస్వరూపము హఠాత్తుగా మెఱసెను. అందువలన బ్రహ్మస్వరూపము మెఱుపుతీగెవలె బ్రకాశించునది యని యిందుడు తలచెను. మరుదగ్నులవలన విషయమును దెలిసికొని సురరాజచటికి జేరకపూర్వమే కనురెప్పపాటంత శీఘ్రముగా బ్రాదుర్భూతమయిన యా యపూర్వవ్యక్తి యన్తర్ధానమొందెను. మరియొకమార్గమున వర్ణించుటకశక్యమగు బ్రహ్మస్వరూపమిచట దేవతానిమిత్తములగు నుపమానములచే వర్ణింపబడినది. ఈ యుపమానద్వయముచేత బ్రహ్మస్వరూపము యొక్క యుగపద్విశ్వవ్యాపకత్వము నిరతిశయజ్యోతిరాత్మకత్వము సృష్ట్యాదిక్షిప్రకారిత్వము తెలియజేయబడుచున్నవి. 4

బ్రహ్మముసర్వవ్యాపి జ్యోతీరూపకము.

అ॥ ప్రత్యగాత్మస్వరూపమున బ్రహ్మ అభివ్యక్తమగునటుల శారీరకమగు నుపమానముచే నద్దాని స్వరూపము తరువాత మంత్రమున వివరింపబడుచున్నది.

మూ॥ అథాధ్యాత్మం యదేతద్గచ్ఛతీవ చ మనోఽనేన చైత దుపస్మరత్యభీక్ష్ణం సంకల్పః ॥ 5

టీ॥ మనస్సు బ్రహ్మస్వరూపమును బొందుచున్నట్లుగా నున్నది. అందువలన నీ బ్రహ్మ సమీపమునందున్నట్లు స్మరింపుచున్నాము. మాటిమాటికి బ్రహ్మవిషయకమగు సంకల్పము గలుగుచున్నది.

తా॥ వి॥ మనస్సు బ్రహ్మమునకు సాధియగుటంజేసి యది యత్యంతసమీపమున నున్నటుల గాన్పించుచున్నది.

బ్రహ్మము మనస్సున కందరాదు.

అందువలన మనస్సు బ్రహ్మమును పొందు చున్నట్లున్నది. నిజముగానది మనస్సున కవిషయము. అద్దాని నది బొందలేదు. అత్యంతసామీప్యముచే నేను బ్రహ్మము నయితినని ప్రతి క్షణము సాధకుడు స్మరింపుచున్నాడు. అందువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారాభిలాష యతనికి పలుమరు గల్గుచున్నది. ఇట్లు స్మరణసంకల్పాది చిహ్నములచేత బ్రహ్మముపాస్యమగుచున్నదియని భావము. 5

అ॥ ఇట్టి యుపాసనావిధానఫలములు తరువాతమంత్రమున బోధింపబడుచున్నవి.

మూ॥ తద్ధ తద్వనం నామ తద్వనమిత్యుపాసితవ్యం స య ఏత దేవం వేదాఽభి హైనం సర్వాణి భూతాని సంవాంఛంతి॥6

టీ॥ సుప్రసిద్ధమయిన యీపరబ్రహ్మమునకు తద్వన మను పేరు గలదు, కనుక బ్రహ్మమును తద్వనమని యుపా

సింపనగును. ఇట్లుపాసనము జేయువానిని సమస్తభూతము లభివాంఛింపుచున్నవి.

తా॥ వి॥ తద్వనమను శబ్దమునకు సమస్తప్రాణిజాతము లకు సంసేవ్యమని యర్థము. ఆత్మజ్యోతిస్సుచే నుజ్జ్వలితము లయినపుడే సమస్తప్రాణిజాతములు స్వస్వ వ్యాపారక్షమము లగుచున్నవి. అట్టియుజ్జ్వలనము లేనపుడు వాయ్వగ్నులు తృణకణ మునుగూడ చలించుటకును దహించుటకు నశక్తులయిరి. అందువలననే "శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం"(1–2) అను మన్త్రమున బ్రహ్మముయొక్క సర్వాత్మత్వ మునపనిషదాదియం దుపదేశింపబడినది. కనుక యీ పరబ్రహ్మతత్త్వ మందరికి సంసేవ్యమగుచున్నది. బ్రహ్మమును తద్వనమను గుణముగలదిగా నుపాసింపనలయును. ఇతరవిషయకబుద్ధివృత్తులచే విచ్ఛేదమునొందని యుపాస్యైకవిషయకబుద్ధివృత్తిపరంపర, యుపాసన మనంబడును. స్వయంప్రకాశము సర్వవ్యాపారహేతుభూతము సంకల్పస్మరణగమనాదికమునకు కారణము నగుబ్రహ్మమును తద్వనమను నామముతో నుపాసించువాడు స్థావరజంగమములగు సమస్తభూతములచేత దర్శనస్పర్శనాదులచే నభివాంఛింపబడుచున్నాడు.

బ్రహ్మమును తద్వనమనియుపాసించుట.

ఎవ్వని ప్రేరణముచే ప్రాణమనోవాక్చక్షుఃశ్రోత్రాదులు స్వస్వకర్మాచరణసమర్థములగునో యట్టి బ్రహ్మస్వరూ

టీ॥ బ్రహ్మజ్ఞానోపదేశమంతయు నీ యుపనిషత్తున జేయబడినది. ఈ యుపనిషత్తున నుపదేశింపబడినదంతయు సత్యజ్ఞానానంతలక్షితమగు బ్రహ్మవిషయమే యయియున్నది.

తా॥ వి॥ సమస్తహృదయగ్రంధులను శిథిలముజేసి యవిద్య నంతమొందించి సాధకుని నత్యంతము బ్రహ్మసామీప్యమును బొందించునది గనుక ఉపనిషత్తను పేరువచ్చినది. అట్టి జ్ఞానము గ్రంథవిషయము గనుక గ్రంథమునకుగూడ నాపేరు కలిగినది. 7

అ॥ బ్రహ్మజ్ఞానోపలబ్ధి కవశ్యములగు ముఖ్యసాధనములను గూడ జెప్పినగాని బ్రహ్మజ్ఞానోపదేశము సంపూర్ణము గాదనిదలంచి యట్టిముఖ్యసాధనముల నెనిమిదవమన్త్ర ముపదేశించుచున్నది.

మూ॥ తస్యై తపో దమః కర్మేతి ప్రతిష్ఠా వేదాః సర్వాంగాని సత్యమాతనమ్ ॥ 8

టీ॥ బ్రహ్మజ్ఞానమునకు తపస్సు దమము అగ్నిహోత్రాదికర్మలు ప్రతిష్ఠాభూతములు. వేదములు దానియంగములు. సత్యమద్దానికి నివాసస్థానము.

తా॥ వి॥ శరీరేన్ద్రియాన్తఃకరణములయొక్క పరస్పర సమాధానము తపస్సు. అన్తరిన్ద్రియనిగ్రహము దమము. స్వవర్ణాశ్రమోచితమగు నగ్నిహోత్రాతిథిపూజనాదికము కర్మ. కర్మచే చిత్తశుద్ధి ఉపాసనముచే చిత్తైకాగ్ర్యము లభించును. చిత్తైకాగ్ర్యము ముక్తిసాధనము. కర్మోపాసన

ములు రెండును నాలుగు వేదములయందు వివరింపబడినవి. వేదశబ్దముచే శిక్ష, నిరుక్తము, ఛందస్సు, జ్యోతిషము, వ్యాకరణము, కల్పములను నారువేదాంగములు గూడ నవగతము లగుచున్నవి. మనుజుడు నిలుచుటకు పాదము లాధారమయినటుల బ్రహ్మజ్ఞానమునకు నాలుగు వేదములు బ్రతిష్ఠాస్థానము లగుచున్నవి. లేక నుపనిషత్కామధేనువునకు బ్రహ్మవిద్య వత్సయనియు తపఆదు లద్దాని పాదములనియు జెప్పంబోలు.

బ్రహ్మప్రాప్త సాధనములు.

అమాయిత్వము, వాఙ్మనఃకాయముల యకౌటిల్యము, సత్యశబ్దార్థములు. కావున మాయారహితులగు సాధుజనులయందే బ్రహ్మవిద్య నిలచి ఫలించును. అందువలన సత్యము బ్రహ్మవిద్య కావాసస్థానమని వర్ణింపబడినది. 8

అ॥ ఫలశ్రుతికథనముచే నీయుపనిషత్తుపసంహరింపబడుచున్నది.

మూ॥ యో వా ఏతామేవం వేదాపహత్య పాప్మానమనన్తే స్వర్గే లోకే జ్యేయే ప్రతితిష్ఠతి ప్రతితిష్ఠతి ॥ 9

చతుర్థఖండము సమాప్తము.

టీ॥ పూర్వోక్తప్రకారమున నీ బ్రహ్మవిద్యను దెలిసికొనినవా డవిద్యను బోగొట్టుకొని యనంతము, అత్యంతము శ్రేష్ఠము ఆనందస్వరూపము నగుబ్రహ్మమునందు స్థిరమగు స్థితిని బొందును.

తా॥ వి॥ బ్రహ్మజ్ఞానికి ధర్మాధర్మములు పుణ్యపాపములు నశించును. ధర్మాచరణముచే నుత్తమలోకము, అధర్మా

చరణముచే నధోలోకము సంప్రాప్తము లగుచున్నవి. ఈ రెండును బంధకారణములే. అటులనే పుణ్యపాపములుగూడ నవశ్యమనుభవనీయములగు ఫలహేతువులగుటచే బంధనిమిత్తములే యగుచున్నవి. విధినిషేధవిదూరమగు నిస్త్రైగుణ్యమార్గమున మెలంగు బ్రహ్మజ్ఞానికివి యుపాదేయములు గానేరవు. అట్టి బ్రహ్మజ్ఞాని సర్వవేదాన్తాఖణ్డార్థప్రతిపాదితము అఖణ్డరసఘనము నగు బ్రహ్మమును స్వస్వరూపముచే బొంది బ్రహ్మమే యగుచున్నాడు. సర్వసంసారసంబంధ మతనినుండి తొలగిపోవును. 9

బ్రహ్మజ్ఞానికి ధర్మాధర్మములు పుణ్యపాపములుం లేవు.

నాల్గవఖండము సమాప్తము

శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేత్యాది బిరుదాంచిత
శ్రీభారతీ సంప్రదాయ సార్వభౌమ జగద్గురు శ్రీ
కల్యాణానంద భారతీమాన్తాచార్య మహా
స్వామి పాదాత్యంతాన్తే వాసియు నత్రి
గోత్ర సముద్భూతుడు నగు లింగన
సోమయాజిచే విరచితమగు నుపనిష
చ్చంద్రిక ద్వితీయమయూఖమునం
దలి కేనోపనిషత్తు
సమాప్తము

బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మ హవిర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతమ్
బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినా ॥

కఠోపనిషత్తు

అర్థసంగ్రహము

గురుశిష్యులుభయు లర్థజ్ఞానయోగ్యములగు విద్యా ఫలములబొంది తేజోవంతులగునట్లును అన్యోన్యము ద్వేషింపకుండునట్లును ప్రార్థనాపూర్వకమగు శాంతిపాఠముతో నీ యుపనిషత్తు ప్రారంభింపబడుచున్నది.

ప్రథమాధ్యాయము

ప్రథమవల్లి:— కాఠకోపనిషత్తు కృష్ణయజుర్వేదీయాంతర్గతము. ఆత్మతత్త్వమిచట వాజశ్రవసపుత్రుడగు నచికేతసునికి యముడుపదేశించిన యాఖ్యాయికారూపమున వివరింపబడినది. ఈ యాఖ్యాయిక అనుశాసికపర్వమునగూడ గానవచ్చుచున్నది. వాజశ్రవసుడను నొకకర్మజ్యేష్ఠుడు సర్వస్వదానప్రయుక్తమగు విశ్వజిద్యాగమునొకదానిని దలపెట్టి నిరింద్రియములు నిర్బలములు నగు గోవులను ఋత్విక్కులకు దక్షిణలనిచ్చెను. ఇందుచే దండ్రికి గలుగనున్న నరకదుఃఖము నకు బ్రతీకారముగ నచికేతసుడు తనను యమునికి దానము జేయించుకొని యమసదనము జేరెను. బ్రహ్మాదర్శనమునకుం బోయినయముడు స్వగృహమునకు వచ్చునంతవరకతడు నిరాహారుడయి త్రిరాత్రమచటనే వసియించెను. అగ్నిస్వరూపు

డగు బ్రాహ్మణుడు నిరాహారుడయి తనయింట వసియించి నందున తనకు వాటిల్లనున్నముప్పును దొలగించుకొనుటకై యముడు నచికేతసునికి మూడువరముల నొసంగెను. అతడు స్వగృహమున కేగినపుడు తండ్రిశాంతమనస్కుడయి తనను గుర్తించుట మొదటివరము. ఆకలిదప్పులు లేనిస్వర్గసుఖ ప్రాప్తికి సాధనమగునగ్నిచయన ముపదేశించుట రెండవ వరము. మొదటివరము నచికేతసుని పితృభక్తిద్యోతకము. రెండవది కర్మసంబంధము, అనిత్యఫలప్రదము. నిఃశ్రేయః ఫలప్రద మగుబ్రహ్మవిద్యోపదేశము మూడవవరము. ఇట్లు రెండుమూడువరములరూపమున కర్మజ్ఞానములురెండు నుపదేశింపబడినవి. సర్వోత్కృష్టమగు నాత్మవిద్యోపదేశమునకు నచికేతసునియర్హతను బరీక్షించుటకు యముడు నచికేతసుని యనేకములగు నిహపరలోకైశ్వర్యములచే బ్రలోభింపజేసెను గాని యాతడందుల కియ్యకొనలేదు. అందులకు యముడు సంతసించెను.

ద్వితీయవల్లి:— శ్రేయోమార్గము పరమపురుషార్థమగు నిఃశ్రేయస్సునకు సాధనము. ప్రేయోమార్గము ప్రియమగు నభ్యుదయమునకు సాధనము. మొదటిది నిత్యఫలకము. రెండవదియనిత్యఫలకము. వివేకవంతుడగుజ్ఞాని మొదటిదానిని గోరును. మందబుద్ధి రెండవదానిని గోరును. బ్రహ్మము కేవలహేతువాదమున కందరానిది. సర్వసంసారభోగజాతమును బరిత్యజించిన విరాగికిగాని బ్రహ్మజ్ఞానమలవడనేరదు. ఆత్మ నిగూఢమ్ము, ప్రాకృతవిషయవిజ్ఞానముచే గప్పబడినదియుగుట్లచే

మనస్సును విషయములనుంచి తొలగించి నద్దాని గ్రహింప వలయును. యముడు దుర్విజ్ఞేయమగు పరబ్రహ్మము నోంకార రూపమున సంగ్రహముగనుపదేశించెను. ఈ యొక్క అక్షర ముచే బరాపరబ్రహ్మలరెండింటిని దెలిసికొనసాధ్యమగును. ఓంకారము రెంటికిని బ్రశస్తమగు ప్రతీకయయి నిదిధ్యాసోపా సనలకు విషయమగుచున్నది. ఆత్మ చావదు, చంపబడదు; లోపింపని నిత్యచైతన్యస్వరూపము; పుట్టుకలేనిది పురాణము నిర్వికారము. శస్త్రాదులు శరీరమును గొట్టునుగాని యాత్మను గొట్టనేరవు. శరీరముకంటె వేరయి సుఖదుఃఖాదిశరీరధర్మము లచే నసంస్పృష్టము, పరిమాణరహితము, సూక్ష్మముకంటె సూక్ష్మతరము; మహత్తుకంటె మహత్తరము; బుద్ధిగుహ యందు నిగూఢముగ నున్నది. బాహ్యవిషయములనుంచి తొలగింపబడి ప్రసన్నమగు మనస్సు నద్దానిమహిమను దెలిసి కొనగలదు. సర్వవ్యాపియగుటచే దానిని వెతుకబోయినవాని కంటె ముందుగబోయినది యట్లగుబడును. అది యచంచలము; స్థిరధర్మకము; పుటుకలేకుండుటచే నిర్వికారము, సర్వవ్యాపి యగుటచే మహత్తమము. ఇట్టియాత్మ తానేయని గ్రహించిన వానికి శోకమోహములు దూరములగును. వేదాధ్యయనము చేతను బహుగ్రన్థాభ్యాసముచేతను నది తెలియబడదు. శ్రవణమనననిదిధ్యాసములచేత మాత్రము నద్దాని దెలియనగును. పరమేశ్వరానుగ్రహము వీనికి దోడ్పడవలెను. ఇంద్రియ లౌల్యముచే చిత్తశాన్తియు చిత్తైకాగ్ర్యము లేనిప్రాకృత బుద్ధి కది యందదు.

తృతీయవల్లి:— ఆత్మను బుద్ధిగుహయందు దెలియ నగును. ఈ యాత్మయే యొకానొకప్పుడు గర్మఫలమున ననుభవించును. నిర్లిప్తమగునాత్మయు కర్మఫలభోక్తయగు నాత్మయు విలక్షణములుగనున్నటుల గాన్పించుచున్నారు. కాని వారిద్దరు నొకరే. కర్మఫలభోక్తయగు నాత్మ జీవుడనిపించుకొనును. ఆత్మకిట్టి జీవత్వ మవిద్యచే నుపాధివశమున సంప్రాప్తమగుచున్నది. కర్మఫలమనుభవించు జీవునియొక్క యాత్మత్వము దుష్యంతపాత్రధారణమును జేసినగోపాలుని స్వస్వరూపమునవలె బోలేదు. అజ్ఞానముచే నదికప్పబడి తెలియుటలేదు. ఆత్మలు రెండు గావు. అవస్థలు మాత్రము రెండు గలవు. నిర్వికారము సహజము నగుస్వరూప మొకటి. దానియందజ్ఞానముచే నారోపింపబడు జీవత్వావస్థ రెండవది. జీవత్వమును జెప్పినపుడాత్మత్వం కూడ స్ఫురించుచునే యున్నది. ఎండను నీడవలె ఆత్మను జీవత్వమనుసరించుచున్నది. సంసారసాగరమును దాటుటకు పరబ్రహ్మము, కర్మఫలమగునభ్యుదయమును బొందుటకు యపరబ్రహ్మము సాధనములగుచున్నారు. జీవుడే ఈరెంటికిని యధికారి. ఉభయవిధఫలముల ననుభవించుటకు శరీర మతనికిసాధనము. అది యతనికి నుపాధి యగుచున్నది. అన్తఃకరణముయొక్క రూపాన్తరమగుమనస్సు చక్షురాదిజ్ఞానేన్ద్రియములద్వారా విషయముల గ్రహించి వానిని బుద్ధికి బ్రసాదించును. అపుడు బుద్ధి వానిని బట్టి మానుషప్రవృత్తిని నిశ్చయించును. జీవుడీప్రవృత్తిఫలము ననుభవించును. జీవునికి కర్మఫలానుభవము శరీరోపాధిచే

సంప్రాప్తమగుచున్నది. ఆత్మ స్వయముగా నిర్ధర్మకము. బుద్ధి ఆత్మకత్యంతసమీపమునం దుండుటచే జపాకుసుమ ధర్మము స్ఫటికమునం దారోపింపబడినట్లు బుద్ధిధర్మము లాత్మ యందును, ఆత్మధర్మములు బుద్ధియందు నారోపింపబడు చున్నవి. ఇట్లాత్మకు జీవత్వ మారోపితస్వరూపమగుచున్నది. ఈవిధమున దేహేన్ద్రియసంఘాత ఫలమగు భోక్తృత్వ కర్తృత్వరూప మగుసంసారము జీవునికి సంప్రాప్తమగు చున్నది. జీవుడనురథికుడు, బుద్ధియనుసారథిచే విషయములను మార్గమున నడిపింపబడు యింద్రియములను నశ్వములతో సమర్చబడినశరీరరథము నధిష్ఠించియున్నాడు. బుద్ధి మంచి మార్గమున నడచిన నివృత్తిమార్గము, అన్యమార్గమున నడ చిన ప్రవృత్తిమార్గము సంప్రాప్తమగును. నివృత్తిమార్గముచే బ్రహ్మప్రాప్తియు, ప్రవృత్తిమార్గముచే సంసారము లభించును. ఇన్ద్రియములు, ఆకాశాదిభూతపంచకము, మనస్సు, బుద్ధి, హిరణ్యగర్భుడు వీనిలో పూర్వపూర్వముకంటె నుత్తరోత్తరము సూక్ష్మతరము మహత్తరము నగుచున్నది. పురుషుడు వీనియన్నిటికంటెను సూక్ష్మతమము, మహత్త మము. సూక్ష్మత్వమహత్వములకితడే పరమావధి. ఇతడు సర్వజగత్కారణము. ఈపరమపురుషుడు బుద్ధిగుహయందు నిగూఢముగనుండుటచే సులభముగ దెలియుటలేదు. ఏకా గ్ర్యము సూక్ష్మము నగుబుద్ధికి యతడందగలడు. సకలేన్ద్రియ వ్యాపారముల మనస్సునం దుపసంహరించినవాడు నిర్వికల్ప సమాధియం దాత్మప్రకాశమును జూడగలడు. ఆత్మనుబొందు

మార్గము దుస్సాధమగుటచే యజ్ఞాననిద్రనుండి లేచి జాగరూకతతో నద్దాని గ్రహింపవలయును. శరీరము లనిత్యములు జీవితము స్వల్పము గనుక నాలస్యము జేయరాదు. ఆత్మశబ్దము, రూపము, స్పర్శము, నాశము, రసము, గంధము లేనిది; నిత్యము, అనాది, అనంతము. ఇట్లెరింగినవాడు మృత్యువు నుంచి తప్పించుకొనును.

ద్వితీయాధ్యాయము

(ప్రథమవల్లి:— ఆత్మయొక్క దుర్విజ్ఞేయత్వము, తత్స్వరూపము, తత్ప్రాప్తిమార్గము ప్రదర్శింపబడినవి. ఆత్మ బుద్ధిగుహానిహితమగుటవలననేగాక నిందిృయప్రతిబంధమునవలన గూడ నది దుర్విజ్ఞేయమగుచున్నది. చక్షురాదిపంచేన్ద్రియములు బాహ్యవిషయములనుగూర్చి యెల్లపుడును పరుగులిడును. అందువలన కామ్యలోలుపత్వము, సంసారప్రాప్తియు గలుగుచున్నవి. ఆత్మచైతన్యముచే నుద్దీపితములయినపుడు మనస్సు పంచేంద్రియములు వ్యాపారవంతములగుచున్నవి. ఆత్మచైతన్యమే సర్వవ్యవహారకారణము. అజ్ఞానిజనమీవిషయమును గుర్తింపలేక మనస్సువ్యవహరించుచున్నదని దలంచుచున్నారు. మనస్సును దానినుజ్జ్వలింపజేయుచున్న ఆత్మప్రకాశమును ప్రత్యేకింపలేక మనస్సుయొక్క ధర్మముల నాత్మయందారోపించి ఆత్మ జ్ఞానకర్త, ఫలభోక్త యనిపొరబడుచున్నారు. ఆత్మకు కర్తృత్వభోక్తృత్వములు లేవు. ఆత్మ సర్వవ్యాపి; వివిధయోనులయందతడు జీవరూపమున మెలంగుచున్నాడు. జీవాత్మలనన్యములు. జీవునికి తత్తదుపాధిగత

మగు కర్తృత్వభోక్తృత్వములు సంప్రాప్తమగుచున్నవి. ఆత్మ యొక్కడే మోక్షైకసాధనము. హిరణ్యగర్భుడు ఇంద్రాగ్నులు మొదలగు దేవతలు, సర్వప్రపంచము గూడనతనిస్వరూపములు. హిరణ్యగర్భుడు ప్రథమశరీరి. జగత్సృష్టి కతడే ప్రారంభము. అతడు జగత్తుయొక్క సమష్టిస్వరూపుడు. జీవులందర తనిప్రత్యేకస్వరూపములు. ఇంద్రియనిగ్రహముచే మనస్సు నంతర్దృష్టిగలదానినిగ జేసి బాహ్యస్వరూపముల నసత్యములుగ ద్రోసిబుచ్చి పరమాత్మస్వరూపమును హార్దాకాశమున దెలిసికొనవలయును. అతనిని దెలిసికొనుటకు నిర్దేశింపబడినహార్దాకాశ మంగుష్ఠపరిమాణమగుటచే నతడు గూడ నంగుష్ఠపరిమాణుడని వర్ణింపబడుచున్నాడు. అతనికి బరిమాణము లేదు. మహత్తముడు. ఇంద్రియలోలుపత్వమును జయించి శుద్ధచిత్తులు మననశీలులునగు మును లతనిదర్శనము జేయగలరు.

ద్వితీయవల్లి:— వాక్చక్షుశ్శ్రోత్రఘ్రాణములను నేడు, నాభియొకటి, మూత్రపురీషద్వారములు రెండు, బ్రహ్మరంధ్రమొకటియె మొత్తముపదునొకండుద్వారములతో నలరారుచున్న నీశరీరనగరమును స్వతంత్రరాజగు నాత్మ యధిష్ఠించియుండును. విజ్ఞానపూర్వకముగ నతనిని దెలిసికొనినవాడు కామకర్మబంధములు వీడి యభయప్రతిష్ఠితుడగును. ఆత్మ సర్వాత్మకుడు, సర్వసంసేవ్యుడు నగును. ప్రాణపంచకమతనిచే నడిపింపబడుచున్నది. అతను లేనిశరీరము రాజులేచిపోయిన నగరము వలె బాడుబడును. బ్రహ్మజ్ఞానముచే సర్వసంసారోపరతి, అదిలేకుండుటచే సంసారనిరతియు గల్గుచున్నది. ఆత్మయే

జీవస్వరూపమున స్వప్నమునందవిద్యచే సుఖదుఃఖముల ననుభవించుచున్నాడు. సూర్యకాంతి యశుభ్రపదార్థసంపర్కముచే నసంస్పృష్టముగాన ట్లాత్మగూడ సుఖదుఃఖములచే నసంస్పృష్టుడగుచున్నాడు. త్రాటియందు కాన్పించుసర్పము త్రాటికంటెను. ఆత్మ యద్వితీయము. సర్వలోకములను వశము నందుంచుకొనినవాడు. అతడు సర్వాధారుడు. దర్పణమునందలి ప్రతిబింబమువలె నతడు స్వయముగా నిరాధారుడు. అతడొకడే నిత్యము, చేతనములకెల్ల జేతనము. దాని స్వరూప మిట్టిదని నిర్దేశింపవీలులేదు. నివృత్తైషణులగు యతిసత్తముల కతడు గోచరముకాగలడు. సర్వప్రపంచానభాసకములగు సూర్యాగ్ని తేజస్సు లతనిచే బ్రకాశింపబడుచున్నవి. అవి యతనిని బ్రకాశింపజేయలేవు.

తృతీయవల్లి:— వృక్షమునకు వేళ్ళవలె సర్వసంసారమునకు బ్రహ్మము మూలమగుచున్నదని యీవల్లియందు వివరింపబడుచున్నది. సంసారవృక్షమునకు బ్రహ్మము మూలమగుటవలన దానిమొదలు పైనయుండినట్లు వర్ణింపబడినది. స్వర్గనరకాదిలోకము లడ్డముగావ్యాపించిన సంసారవృక్షశాఖలు. బ్రహ్మము సమస్తజగత్తును నడిపించుచున్నది. చంద్రసూర్యాదు లద్దానిభయముచే స్వస్వవ్యాపారముల నవవహితులయి మెలంగుచున్నారు. అతనిచే నియతముగానిచో నీజగత్తంతయు చెల్లాచెదరయి, జీవితమసంభవమగును. జలము పాషాణము గావచ్చును. ఇక్షుఖండము కటుకషాయితము కాగలదు. పృథివి కాఠిన్యమును గోల్పోయి యార్ద్రతను బొందవచ్చును. బ్రహ్మ మశేషజగద్ధరణభారనిర్వహణ

సమర్థము, సర్వజ్ఞము, సర్వశక్తిమంతము. ఇట్టిబ్రహ్మమును దెలిసికొనినవాడు శరీరపతనమునకుబూర్వమే ముక్తుడగును. నిర్మలబుద్ధులకయ్యది దర్పణమునందు బ్రతిబింబమువలె స్పష్టముగగాన్పించు. మానవజన్మమునమాత్రమే దానింజూడదగు. నిశ్చలమయినబుద్ధిచే నద్దానిస్వరూపమును మననము సేయవలయును. పరమాత్మను మననముజేయుప్రకారము యోగమని బిలువబడుచున్నది. చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియపంచకము స్వస్వవిషయములనుంచి తొలగి సంకల్పవికల్పవిదూరమగు నన్తఃకరణముతో నన్తఃప్రవిష్టమయి యాత్మయందు నిలచియుండు యుత్కృష్టస్థితి యోగమనబడును. అదియుపరమగతి. ఈస్థితిజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులకంటె విలక్షణమగు సమాధియగుచున్నది. బాహ్యాభ్యంతరములగు నిన్ద్రియములను స్థిరముగ ధారణముసేయుటయే యోగము. అపుడు బుద్ధీన్ద్రియసంయోగముండదు. ఈ యోగము పతంజలియోగసూత్రములయందు వివరింపబడిన చిత్తనిరోధరూపమగు యోగముకంటె విలక్షణము. చిత్తమును బాహ్యప్రపంచమునుగూర్చి పరుగులిడకుండ నిరోధించుట యోగమని పాతంజలిమతము. నిరోధము సడలినపుడు చిత్తము దిరిగి విషయసంయోగము నొందును. అద్వైతదర్శనమునందలియోగమునం దిట్టి ప్రమాదములేదు. బాహ్యప్రపంచమంతయు మిథ్యామాత్రమని దృఢజ్ఞానముండుటవలన చిత్తమద్దాని నాశించదు. ప్రపంచము యొక్క మిథ్యాజ్ఞానదార్ఢ్యముచే చిత్తము సర్వవృత్తిశూన్యమయి అప్రయత్నముగ నివాతదీపమువలె నచంచలముగ నుండును. ఆత్మ సర్వేన్ద్రియాతీతము మనోవాగగోచరము

యోగులంతర్దృష్టిచే నాత్మను సాక్షాత్కారము జేసికొని తమయనుభవమును లోకమునకు దెలియజేయుచున్నారు. బ్రహ్మ మున్నదనుభావముచేతనే నుపలభ్యముకాగలదు. లేదనితలంచువా డద్దాని దెలిసికొనుప్రయత్నమే చేయడు. సర్వకామోన్మూలనముచే మర్త్యుడమర్త్యుడగును. వివిధ కామములు, అభిమానములు హృదయము నాశ్రయించుకొని పీటముడి వేసికొనియుండును. వీనిని హృదయగ్రంథులందురు. ఇవి బ్రహ్మసాక్షాత్కారమున కవసరములగు చిత్తనైర్మల్యై కాగ్ర్యములకు ప్రతిబంధకములు. బ్రహ్మసాక్షాత్కారము హృదయగ్రంథివిచ్ఛేదమయినపుడే సంభవించును. బ్రహ్మ మును దెలిసికొనినవారు హృదయమునుంచి యూర్ధ్వమునకు బోవు సుషుమ్నానాడీద్వారమున శిరఃకపాలమును భేదించు కొని బ్రహ్మలోకమును జేరును. పరమపురుషు డంగుష్ఠమాత్రుడు, సర్వాన్తర్యామి. హృదయకమలమునందు సన్నిహితుడుగ నున్నాడు. గడ్డిలోనుంచి కాడనువలె దేహమునుంచి యతనిని భ్రమాదరహితమగుజ్ఞానముచే వేరుపరుపవలెను. అట్టివాని కమృతత్వము సిద్ధించును. ఇదియే వల్లియొక్కపిండితార్థము. యమునియుపదేశమువలన నచికేతసుడు పాపరహితుడయి మృత్యుదాడిని దప్పించుకొని యమృతత్వమును బొందెను. ఇచటవివరించినప్రకార మాత్మను దెలిసికొనిన యితరులు గూడ నమృతత్వమును బొందగలరు.

కఠోపనిషదర్థసంగ్రహము

సంపూర్ణము.

కఠోపనిషత్తు

ద్వితీయమయూఖము

కృష్ణయజుర్వేదీయ చరకశాఖాన్తర్గతమగు కఠశాఖా బ్రాహ్మణమునకు జెందియుండుటం జేసి యీయుపనిషత్తు కాఠకోపనిషత్తనియు కఠోపనిషత్తనియుం గూడబ్రసిద్ధికెక్కినది. సామాథర్వవేదములలోగూడ నీ యుపనిషత్తు వినబడుచున్నట్లు వాడుకగలదు. యమునిచే బ్రహ్మతత్త్వోపదేశము

కాఠకోపనిషదాఖ్యాయిక.

నొంది కృతార్థతం గాంచిన నచికేతసుని చరిత్రము విద్యాస్తుత్యర్థ మిచట నాఖ్యాయికారూపమున బేర్కొనబడినది. ఈయాఖ్యాయిక తైత్తిరీయబ్రాహ్మణమునను మహాభారతము అనుశాసన పర్వము నూటయారవయధ్యాయమునను గూడ నుదాహరింపబడినది. విషయవిమర్శనమునకు భావకల్పనాగాంభీర్యములకును ప్రసిద్ధికెక్కియుండుటచే నీయుపనిషత్తు పాశ్చాత్యవిద్వాంసుల పొగడ్త గాంచినది. ఇందలి యనేక మన్త్రములారూపముననే భగవద్గీతయందనుకరింపబడినవి. వానిలో కొన్ని బ్రహ్మసూత్రములలో షుమారిరువదియయిదుసూత్రములకు విషయవాక్యములుగ గ్రహింపబడినవి.

శాన్తిపాఠము

మూ॥ సహ నావవతు సహ నౌ భునక్తు సహ వీర్యం కరవావహై తేజస్వినావధీతమస్తు మా విద్విషావహై ॥

ఓం శాన్తిః శాన్తిః శాన్తిః

టీ॥ గురుశిష్యులగు మాయిద్దరిని బ్రహ్మము రక్షించు గాక! మేమిద్దరము వీర్యవంతులమై విద్యాఫలము ననుభవింతుముగాక! మేమభ్యసించు విద్య అర్థజ్ఞానయోగ్యమగు గాక! మేముభయులము తేజోవంతుల మగుదుముగాక! మేముభయుల మొకరినొకరము ద్వేషింపకుందుముగాక!

ఓం శాన్తిః శాన్తిః శాన్తిః.

తా॥ వి॥ విద్యాభ్యాసకాలమునందు గురుశిష్యుల కన్యోన్య మనాదరణమునవలనగాని న్యాయమునతిక్రమించిన చేతలవలనగాని కలుగగల ద్వేషము శాంతించుటకును నభ్యసింపబడబోవు శ్రేష్ఠతమమగు బ్రహ్మవిద్య యవిఘ్నముగ సాగుటకును నిర్గుణబ్రహ్మవిద్యాశాన్తిపాఠము శిష్యునిచే బఠింపబడుచున్నది. గురువు కృతకృత్యుఁడు గనుక నతని కీశాన్తిపాఠ మనవశ్యముగాదు. ఆచార్యుఁడారోగ్యవంతుడు ప్రసన్నుడు నయినపుడే శిష్యునికి విద్యాపరిపాకము, తత్రాపి ఆధ్యాత్మికవిద్యాపరిసమాప్తియు సంభవింపగలదు. కనుక నే గురువుయొక్క క్షేమమును గూడగోరి శిష్యునిచే నీ శాన్తి పాఠము పఠింపబడుచున్నది. ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికములగు సంభావితానేకవిఘ్నముల ప్రశమనమును గోరి త్రివారమీశాన్తి చెప్పబడుచున్నది.

ప్రథమాధ్యాయము

ప్రథమవల్లి:— ఉపనిషత్తనుపదమునకు గర్భజన్మజరామరణదుఃఖనిమిత్తమగు నవిద్యను నాశనము నొందించి

ప్రత్యక్స్వరూపాత్మలయెడ భేదబుద్ధినిదొలగించి బ్రహ్మసామీప్యమును జేర్చుజ్ఞానవిశేషమర్థము. ఈ జ్ఞానమువలన బ్రహ్మవిషయకమగు నశేషవిశేషస్వరూపబోధ గల్గుచుండుటంజేసి యుపనిషత్తునకు బ్రహ్మవిద్యయను నామ మన్వర్థమగుచున్నది.

ఉపనిషచ్ఛబ్దము బ్రహ్మవిద్యాపరము

స్వర్గలోకప్రాప్తినిమిత్తమగు నగ్నివిద్యగూడ సంసారశైథిల్యకారణమగుటచే నుపనిషచ్ఛబ్ద వాచ్యమయి యీ యుపనిషత్తునందు వివరింపబడినది. ఇట్టి జ్ఞానమునుపదేశించుగ్రంథముగూడ గౌణముగ నుపనిషత్తనునామమున బరగుచున్నది.

ఉపనిషత్ప్రారంభము

ఓం॥ ఉశన్ హ వై వాజశ్రవసః సర్వవేదసం దదౌ తస్య హ నచికేతా నామ పుత్ర ఆస 1. తగ్ంహ కుమారగ్ంస న్తం దక్షిణాసు నీయమానాసు శ్రద్ధావివేశ సో౽మన్యత 2. పీతోదకా జగ్ధతృణా దుగ్ధదోహా నిరిన్ద్రియాః అనన్దా నామ తే లోకాస్తాన్ స గచ్ఛతి తా దదత్ 3. స హోవాచ పితరం తత కస్మై మాం దాస్యసీతి ద్వితీయం తృతీయం తగ్ం హోవాచ మృత్యవే త్వా దదామీతి 4. బహూనామేమి ప్రథమో బహూనామేమి మధ్యమః కిగ్ం స్విద్యమస్య కర్తవ్యం యన్మయాద్య కరిష్యతి 5. అనుపశ్య యథాపూర్వే ప్రతిపశ్య తథా౽పరే సస్యమివ మర్త్యః పచ్యతే సస్యమివాజాయతే పునః ॥ 6

టీ॥ భూరియన్నదానముచే వాజశ్రవసుడను యన్వర్థనామమున బరంగు గౌతముడను నొకకర్మజ్యేష్ఠుడు సర్వస్వ

దానప్రియుక్తమగు విశ్వజిద్యాగము నొకదానిని బ్రారంభించెను. అతనికి నచికేతసుడను సుగుణశాలియగు కొమరుడొకడుండెను.

నచికేతసుని యమునికి దానమిచ్చుట.

యాగాన్తమున నీరుద్రావుటకును మేతమేయుటకును బాలిచ్చుటకును చూలుండుటకునుగూడ శక్తిలేని గోవులను ఋత్విక్కులకు దక్షిణలుగా నీయనుద్యుక్తుడయిన తండ్రికి గలుగనున్న నరకదుఃఖమునకు బ్రతీకారముగ దనను వారిలో నెవరికయిన దానమిమ్మని నచికేతసుడు తండ్రిని రెండుమూడుపర్యాయములు నిర్బంధముజేసెను. తండ్రి కుపితుడయి నిన్ను మృత్యుదేవతకు దానమిచ్చెదనని వాక్రుచ్చెను. కాని యట్టిక్రూరప్రతిజ్ఞకు బశ్చాత్తప్తుడయ్యెను. తండ్రిమాట కసత్యత్వ మాపాదింపగూడదని నిశ్చయించుకొని జననమరణములకు లోనై యత్యల్పమగు సస్యములను బోలు జీవలోకమునందాడిన మాటను దప్పరాదనియు పితృపితామహాగతమగు సత్యపరిపాలనము జేయవలయుననియు మొదలగు నయోక్తులచే దండ్రినొప్పించి నచికేతసుడు తనను యమునికి దానముచేయించుకొనెను.

మూ॥ వైశ్వానరః ప్రవిశత్యతిథిర్బ్రాహ్మణో గృహాన్ తస్యైతాగ్ం శాన్తిం కుర్వన్తి హర వైవస్వతోదకమ్ 7. ఆశాప్రతీక్షే సఙ్గతగ్ం సూనృతాం చేష్టాపూర్తే పుత్రపశూగ్ంశ్చ సర్వాన్ ఏతద్వృఙ్క్తే పురుషస్యాల్పమేధసో యస్యానశ్నన్ వసతి బ్రాహ్మణో గృహే 8. తిస్రో రాత్రీర్యదవాత్సీర్గృహే మేఽనశ్నన్ బ్రహ్మన్నతిథిర్నమస్యః నమస్తేఽస్తు బ్రహ్మన్ స్వస్తి మేఽస్తు తస్మాత్ప్రతి త్రీన్ వరాన్ వృణీష్వ 9.

టీ॥ యముడు బ్రిహ్మాసందర్శమునకుం బోయినసమయ మున నచికేతసు డతనిగృహము జేరి యాతడు వచ్చుదనుక నిరశనవ్రితమున నచట త్రిరాత్రిము నివసించెను. బ్రిహ్మతేజస్సుతో నొప్పుచు తనరాక కెదురుచూచుచున్న నచికేతసుని వృత్తాంతమును యముడు దెలిసికొని పాద్యాసనాదిదానముచే నతనిగౌరవించెను. మఱియు నతనికిట్లు చెప్పెను. "అతిథిగా నింటికి వచ్చిన బ్రాహ్మణుడు సాక్షాత్తు అగ్నిహోత్రిడగుచున్నాడు. అట్టి యతిథి నిరాహారుడయి యెవ్వనిగృహమున నివసించునో యట్టి నిర్భాగ్యుడగు యజమాని యిహపరలోకసుఖమునకును సర్వసంతృంగఫలమునకును ఇష్టాపూర్తఫలమునకును పశుపుత్రాదులకును విదూరుడగును. ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! నీవు నిరాహారివై నా యింట త్రిరాత్రిము నివసించితివి. నీవు నాకునమస్కారార్హుడవు. ఇదిగో నీకు నేను నమస్కరించుచున్నాను. నీవు శాన్తింపుము. నాకు స్వస్తియగుగాక! నీవు త్రిరాత్ర మనశనుడవై నాయింట నివసించితివిగావున నా మూడురాత్రిలకు మూడువరములను గోరుము, ఇచ్చెదను గాక" యని సబహుమానముగ యముడు నచికేతసునకు విన్నవించెను. 7-9

యమనచికేతస సమాగమము

మూ॥ శాన్తసంకల్పః సుమనా యథా స్యాద్వీతమన్యుర్గౌతమో మాభి మృత్యో త్వత్ప్రసృష్టం మాభివదేత్ప్రతీత ఏతత్త్రయాణాం ప్రిథమం వరం వృణే 10. యథాపురస్తాద్భవితా ప్రితీత ఔద్దాలకిరారుణిర్మత్ప్రసృష్టః సుఖగ్ం రాత్రీః శయితా

వీతమన్యుస్త్వాం దదృశివాన్ మృత్యుముఖాత్ప్రముక్తమ్ 11.
స్వర్గే లోకే న భయం కించనాస్తి న తత్ర త్వం న జరయా
బిభేతి ఉభే తీర్త్వాఽశనాయాపిపాసే శోకాతిగో మోదతే స్వర్గ
లోకే 12. స త్వమగ్నిగ్ం స్వర్గమధ్యేషి మృత్యో ప్రబ్రూ
హి త్వం శ్రద్దధానాయ మహ్యమ్ స్వర్గలోకా అమృతత్వం
భజన్త ఏతద్ద్వితీయేన వృణే వరేణ 13. ప్ర తే బ్రవీమి
తదు మే నిబోధ స్వర్గ్యమగ్నిం నచికేతః ప్రజానన్ అనన్తలోకా
ప్తిమథో ప్రతిష్ఠాం విద్ధి త్వమేతం నిహితం గుహాయామ్ 14.
లోకాదిమగ్నిం తమువాచ తస్మై యా ఇష్టకా యావతీర్వా
యథా వా స చాపి తత్ప్రత్యవదద్యథోక్తమథాస్య మృత్యుః
పునరేవాహ తుష్టః 15. తమబ్రవీత్ప్రీయమాణో మహాత్మా
వరం తవేహాద్య దదామి భూయః తవైవ నామ్నా భవితాయ
మగ్నిః సృఙ్కాం చేమామనేకరూపాం గృహాణ 16. త్రిణాచి
కేతస్త్రిభిరేత్య సన్ధిం త్రికర్మకృత్తరతి జన్మమృత్యూ బ్రహ్మ
జజ్ఞం దేవమీడ్యం విదిత్వా నిచాయ్యేమాగ్ం శాన్తిమత్యన్త
మేతి 17. త్రిణాచికేతస్త్రయమేతద్విదిత్వా య ఏవం విద్వాగ్ం
శ్చినుతే నాచికేతమ్ స మృత్యుపాశాన్ పురతః ప్రణోద్య శోకా
తిగో మోదతే స్వర్గలోకే 18. ఏష తేఽగ్నిర్నచికేతః స్వర్గ్యో
యమవృణీథా ద్వితీయేన వరేణ ఏతమగ్నిం తవైవ ప్రవక్ష్యన్తి
జనాసస్తృతీయం వరం నచికేతో వృణీష్వ ॥ 19.

టీ॥ నచికేతసుడిందుకుసమ్మతించి 'నీ యాజ్ఞను
గైకొని నేను స్వగృహముజేరినపుడు నాతండ్రికి నాయందు
గల యాగ్రహము పోయి యతడు శాంతమనస్కుడయి

నన్ను గుర్తించు గాక' యని మొదటివరమును గోరెను.

నచికేతసుని మొదటి రెండువరములు.

స్వర్గలోకమునందు రోగముగాని మృత్యుభయముగాని యాకలిదప్పులుగాని లేవు. అట్టి స్వర్గప్రాప్తిసాధనమగు నగ్నిచయనము నీకు బాగుగాదెలియును. దానిని శ్రద్ధావంతుడనగు నాకు నుపదేశింపవలయునని రెండవ వరమును గోరెను. యముడీరెండువరములను నచికేతసునికి వెంటనే ప్రసాదించెను. అగ్నిచయనవిజ్ఞానము నంతను యముడుపదేశించినతీరున నచికేతసుడు సంపూర్ణముగ గ్రహించి తాను దెలిసికొనినదానిని సునిశ్చితము జేసికొనుటకై యమునికి దిరిగి నొప్పగించెను. శిష్యునియొక్క బుద్ధిసూక్ష్మతకు సంతసించి యముడగ్నిచయన మికమీదట నాచికేతచయనమని యతనిపేరుతో బ్రసిద్ధిగాంచునట్లు మఱియొక వర మిచ్చెను. మఱియు చిత్రమయినట్టియు శబ్దమునిచ్చునట్టియు రత్నఖచితమయిన నొకమాలనతనికి యముడు బ్రసాదించెను. నాచికేతాగ్నిచయనమాచరించినవాడును దాని విజ్ఞాన మెఱింగి యామ స్త్రిముల నధ్యయనముజేసినవాడును త్రినాచికేతనిపించుకొనును. త్రినాచికేతుడు జన్మమృత్యువులను దాటి జ్ఞానకర్మానుష్ఠానముచే వైరాజపదవిని బొందును. ఆత్మరూపమున నీ త్రినాచికేతాగ్నికరతువు ననుష్ఠించువారు శరీరపాతమునకుబూర్వమే యధర్మజ్ఞానరాగద్వేషాదిలక్షితమగు మృత్యుపాశముదాటి స్వర్గలోకమునందు విరాడాత్మస్వరూపమున నానందించెదరు. 10-19

అ॥ ఈ రెండువరము లనాత్మవిషయములు క్రియాకారకఫలాద్యారోపణాత్మకములు నగుటవలన స్వాభావికము సర్వసంసారబీజము నగునవిద్యను దొలగింపలేవు. అందువలన క్రియాకారకాదిభేదశూన్యము, ఆత్యన్తికనిఃశ్రేయఃఫలప్రదము అవిద్యానివారకము నగుబ్రహ్మాత్మైక్యవిజ్ఞానోపదేశమును నచికేతసుడు తృతీయవరముగ గోరెను.

మూ॥ యేయం ప్రేతే విచికిత్సా మనుష్యేఽస్తీత్యేకే నాయమస్తీతి చైకే ఏతద్విద్యామనుశిష్టస్త్వయాహం వరాణామేష వరస్తృతీయః ॥ 20

టీ॥ మనుజుడు మరణశీలుడు. అతడు చనిపోగా నిట్టివిచారణ కలుగుచున్నది. దేహేన్ద్రియములకు భిన్నమగు నాత్మయనునది యొకటిగలదని కొందఱు, అట్టిది లేదని మఱికొందరు సెప్పుచున్నారు. నీచే శాసింపబడినవాడనయి నే నీవిషయమును దెలిసికొనెదను. ఇదియే నేను గోరు మూడవ వరము. 20

తా॥ వి॥ నచికేతసుడు చిఱుతప్రాయంపువాడైనను పితృభక్తియు నాధ్యాత్మికచింతనాసక్తియు గలవాడు. కృతకమగు కర్మచే నకృతకమగు నిఃశ్రేయఃప్రాప్తి కలుగనేరదను దృఢజ్ఞానము గలవాడు. పితృభక్తిగలిగినవాడగుటచే నతనిమేలు గోరి

వరత్రయ తాత్పర్యము.

యతనికి ప్రశాన్తచిత్తము గల్గునట్లు ముందేకోరెను. కర్మనిష్ఠాగరిష్ఠుడగు తండ్రిచేసిన విశ్వజిద్యాగము మొదలగు

క్రతువులయొక్క నియతఫలకత్వము మోక్షమునుగూర్చి యద్దాని నైరర్థక్యమును జూపుటకు సర్వయాగోపలక్షకమగు నగ్నిచయనవిధానమును గూర్చిన రెండవవరమును గోరెను. ఆత్మజ్ఞానముచేతనే మోక్షోపలబ్ధి సంప్రాప్తించునను దృఢ జ్ఞానమతనికి గలదు. ఆత్మస్వరూపమునుగూర్చి వివిధాభిప్రాయములు గలవు. ఆత్మయనునది లేదనువారు కొందఱు. శరీరేన్ద్రియమనోబుద్ధులకంటె నది భిన్నము గాదనువారు కొందఱు. అది కేవలనిర్గుణాత్మకమనువారు మఱికొందరు. ఆత్మతత్త్వము ప్రత్యక్షముచేతగాని యనుమానముచేతగాని నిర్ణయింప శక్యముగానిది. ఇట్టిజ్ఞానోపదేశము జేయుటకు యముడు దగినవాఁడు. ఆత్మజ్ఞానమున కత్యంతమవసరమగు చిత్తశుద్ధి నిష్కామకర్మాచరణఫలము గనుక కర్మఫలవిజ్ఞానమును రెండవవరముగాను జ్ఞానవిషయమును మూడవవరముగాను నచికేతసుడడిగెను. ఇట్లు విభిన్నఫలకములగు కర్మజ్ఞానవిషయములు రెండును క్రమముగా ద్వితీయతృతీయవరవిషయము లగుచున్నవి. 20

అ॥ పరమరహస్యము సూక్ష్మతమము దుర్విజ్ఞేయము నగు నాత్మతత్త్వమునుపదేశించుటకు బ్రతివాడు నర్హుడుగాడు. సంపూర్ణమగు సర్వైషణాపరిత్యజనము వైరాగ్యపూర్వకమగు సర్వకర్మసన్న్యాసము గలవాడుగాని బ్రహ్మజ్ఞానమున కర్హుడుగాడు. నచికేతసుని యర్హతను

ఆత్మజ్ఞానోపదేశమునకు నచికేతసుని యర్హతే.

నిశ్చయింపకయే. యమున్ముందతని కాత్మోపదేశమును జేయుట

కిష్టములేక యతని యోగ్యతను బరీక్షించుటకై యముడనేక విధముల నిహలోకసంబంధములగు వరముల నిచ్చెదనని యతనిని బ్రలోభింపజేయ బ్రయత్నించెను.

మూ॥ దేవై రత్రాపి విచికిత్సితం పురా న హి సువిజ్ఞేయ మణురేషధర్మః అన్యం వరం నచికేతో వృణీష్వ మా మోపరో త్సీరతి మా సృజైనమ్ ॥ 21

టీ॥ "ఈ విషయమునుగూర్చి దేవతలకుగూడ సంశయము గలదు. ఆత్మధర్మము బహుసూక్ష్మవిషయము. ప్రాకృతజనమునకు సువిజ్ఞేయము గాదు. అసందిగ్ధఫలము నిచ్చు మరియొక వరమును నీవు గోరుము. ఈవరమునుగూర్చి నిరోధింపక నన్ను వదలిపెట్టుము". 21

అ॥ అని యముడు చెప్పినదానికి నచికేతసుడు ప్రత్యుత్తరము జెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ దేవైరత్రాపి విచికిత్సితం కిల త్వం చ మృత్యో యన్నసువిజ్ఞేయమాత్థ వక్తా చాస్య త్వాదృగన్యో న లభ్యో నాన్యో వరస్తుల్య ఏతస్య కశ్చిత్ ॥ 22

టీ॥ ఆత్మధర్మమును గూర్చి దేవతలకుగూడ సంశయము గలదనియు నది సువిజ్ఞేయముగాదనియు మీరే చెప్పుచున్నారు. పండితులకుగూడ జెప్పుట కలవిగాని యీ సూక్ష్మ విషయము నుపదేశించుటకు దగినవాడు నీకంటె నన్యుడెంత వెదకినను జిక్కడు. నిఃశ్రేయసప్రాప్తిహేతువగునది యీ వరము. ఇతరవరములన్నియు ననిత్యఫలము నిచ్చునవి. కనుక మఱియేవరము దీనితో సమానముగానేరదు. 22.

అ॥ ఇట్లు ప్రతివచనము జెప్పిన నచికేతసుని బ్రలోభింపజేయుటకై యముడిట్లు పలికెను.

మూ॥ శతాయుషః పుత్రపౌత్రాన్ వృణీష్వ బహూన్ పశూన్ హస్తిహిరణ్యమశ్వాన్ భూమేర్మహదాయతనం వృణీష్వ స్వయం చ జీవ శరదో యావదిచ్ఛసి 23. ఏతత్తుల్యం యది మన్యసే వరం వృణీష్వ విత్తం చిరజీవికాం చ మహాభూమౌ నచికేతస్త్వమేధి కామానాం త్వా కామభాజం కరోమి 24. యే యే కామా దుర్లభా మర్త్యలోకే సర్వాన్ కామాంశ్ఛందతః ప్రార్థయస్వ ఇమా రామాః సరథాః సతూర్యా న హీదృశా లంభనీయా మనుష్యైః ఆభిర్మత్ప్రత్తాభిః పరిచారయస్వ నచికేతో మరణం మానుప్రాక్షీః ॥ 25.

టీ॥ శతవత్సరజీవులగు పుత్రులను పౌత్రులను, గవాది పశుబాహుల్యమును, గజములను అశ్వములను ధనమును, విస్తీర్ణమగు భూమండలసామ్రాజ్యమును వీని ననుభవించుటకు నీకు స్వయముగా శతాయుష్యమును గోరుము. (23). కావలసినయెడల వీనితో సమానమగు మఱియొకవరమును దేనినయినను గోరుము. హిరణ్యరత్నాదిపరిభూతధనము, చిరాయుస్సును గోరుము. మహాభూమండలమునకు నీవే రాజువు కమ్ము! మానుషములు దివ్యములునగు నే యే కోరికలు గలవో వాని నన్నిటిని నీవనుభవించునట్లు నేను జేసెదను. నేను సత్యసంకల్పుడను. (24) దుర్లభములు కోరదగినవియగు కోర్కెలనన్నిటిని నీయిచ్ఛానుసారముగ గోరుము. రథతూర్యనినాదములతోగూడిన యప్సరస్త్రీలు మనుష్యు

లకు దుర్లభులు. నేననుగ్రహించు నిట్టియప్సరః స్త్రీల యుప చారమునొందుము. మరణసంబంధమగు ప్రశ్ననుమాత్రి మఱుగకుము. 25

అ॥ ఇట్లు ప్రలోభింపబడియు నచికేతసుడు మహా హ్రదమువలె తొణకనివాడయి యిట్లు వాక్రుచ్చెను.

మూ॥ శ్వోభావా మర్త్యస్య యదన్తకైతత్సర్వేన్ద్రి యాణాం జరయన్తి తేజః అపి సర్వం జీవితమల్పమేవ తవైవ వాహాస్తవ నృత్యగీతే 26. న విత్తేన తర్పణీయో మనుష్యో లప్స్యామహే విత్తమద్రాక్ష్మ చేత్త్వా జీవిష్యామో యావదీశిష్యసి త్వం వరస్తు మే వరణీయః స ఏవ 27. అజీర్యతామమృతా నాముపేత్య జీర్యన్మర్త్యః క్వధఃస్థః ప్రజానన్ అభిధ్యాయన్ వర్ణరతిప్రమోదానతిదీర్ఘే జీవితే కో రమేత 28. యస్మిన్నిదం విచికిత్సన్తి మృత్యో యత్సాంపరాయే మహతి బ్రూహి నస్తత్ యోఽయం వరో గూఢమనుప్రవిష్టో నాన్యం తస్మాన్నచికేతా వృణీతే ॥ 29.

టీ॥ మీరు చెప్పిన భోగములన్నియు రేపుండునవి గావు. అప్సరఃస్త్రీభోగాదులన్నియు ధర్మవీర్యప్రజ్ఞాతేజో యశస్సులను నశింపజేయును. నీ వెంతదీర్ఘాయుష్యము నొసంగి నను అది యల్పమే యగుచున్నది. ఇవి యన్నియు నీకే యుండుగాక 26. ఎంతధనమునిచ్చినను మనుష్యుడు తృప్తి నొందనేరడు. విత్తమునందు నాకు గోర్కెగల్గినను నీదర్శన ముచే నది నాకులభింపగలదు. నీదర్శనఫలము లభించినతరువాత మనుజుడల్పాయుర్ధనములు గలవాడు గానేరడు. ఆత్మవిజ్ఞా

నముదక్క నేను గోరదగినవర మేమియు లేదు. 27. మృత్యు రహితుడవగు నీ సాన్నిధ్యమును జేరి యుత్కృష్టతమమగు ప్రయోజనమును బొందజాలక పృథివ్యాద్యధోలోకముల పాలయి పుత్రవిత్తాద్యస్థిరముల నెవడు గోరును? వర్ణరతి ప్రమోదములగు నీభోగము లనిత్యములని దెలిసికొనిన యే వివేకి దీర్ఘమగు నీజీవితమునందు రమించును కనుక పుత్రవిత్తాద్యాశలచే నేను బ్రలోభింపజేయబడుట కర్హుడనుగాను. 28. కనుక అనిత్యములగు నీకామములచే నన్ను బ్రలోభింప జేయుటమాని గొప్పప్రయోజనముగల పరలోకవిషయక మగు నాత్మను నిర్ణయించు విజ్ఞానమేది గలదో దానిని నాకు దెలియజెప్పుము. ఆత్మవిషయము గూఢము దుర్విజ్ఞేయము. అవివేకులచే గోరబడనిత్యవిషయముల నీనచికేతసుడు మనస్సులోనయినను దలంపడు." నచికేతసు డిట్లు గంభీరములు నయవినయోపేతములు నగు ప్రతివచనములచే దనదృఢనిశ్చయమును యమునికి వెల్లడించెను. 29

ప్రథమాధ్యాయము ప్రథమవల్లి
సమాప్తము.

ప్రథమాధ్యాయము - ద్వితీయవల్లి

అ॥ నచికేతసుడాత్మజ్ఞానమునకర్హుడని యముడు నిశ్చయించి యద్దాని నిట్లుపదేశింపదొడంగెను.

మూ॥ అన్య చ్ఛ్రేయో౽న్యదుతైవ ప్రేయస్తే ఉభే నానార్థే పురుషగ్ం సినీతః తయోః శ్రేయ ఆదదానస్య సాధు భవతి హీయతే౽ర్థాద్య ఉ ప్రేయోవృణీతే॥

టీ॥ శ్రేయస్సు వేరు ప్రేయస్సు వేరు. వీని ప్రయోజనములు వేరు. ఇవి రెండును పురుషుని బంధించుచున్నవి. శ్రేయోమార్గము నవలంబించువానికి శుభము గల్గును. ప్రేయోమార్గము నాశ్రయించువాడు పరమ పురుషార్థము నుంచి విదూరుడగును. 1

తా. వి. శ్రేయస్సన నిఃశ్రేయస్సు లేక పరమపురుషార్థము. పరమపురుషార్థముకంటె శ్రేయస్తరమగునది మఱియొకటి లేదుగనుక నది యంత్యంతమగు శ్రేయస్సగుచున్నది. ప్రియమగునది ప్రేయస్సు. ఈ రెండును విభిన్నములు; నిఃశ్రేయస్సు జ్ఞానఫలము, ప్రేయస్సు లేక అభ్యుదయము కర్మానుష్ఠాన ఫలము. విరుద్ధములగు ప్రయోజనములతోను సాధనములతోను గూడుకొనిన నిఃశ్రేయోభ్యుదయము లొక్కమారుగ నేరికి నాలంబనీయములు గానేరవు. అభ్యుదయాభిలాషియగు నజ్ఞానికి నిఃశ్రేయఃస్వరూపమగు బరమపురుషార్థము లభింపనేరదు. వివేకియగువాడవిద్యారూపమగు ప్రేయస్సును వదలి శ్రేయోమార్గమునే యవలంబించును. మందబుద్ధులీనూక్ష్మము నారయలేక శరీరాద్యుపచయరక్షణార్థమై పశుపుత్రాదిరూపమగు ప్రేయస్సు నభిలషించుచున్నారు. 1

శ్రేయః ప్రేయో మార్గములు

అ॥ నిఃశ్రేయఃప్రేయోమార్గములు రెండును పురుషాధీనములగుచుండగా శ్రేయోమార్గముననే లోకప్రవృత్తి విస్తారముగా గలుగుటకు గారణము చూపబడుచున్నది.

మూ॥ శ్రేయశ్చ ప్రేయశ్చ మనుష్యమేతస్తౌ సంపరీత్య వివినక్తి ధీరః శ్రేయో హి ధీరోభిప్రేయసో వృణీతే ప్రేయో మన్దో యోగక్షేమాత్ వృణీతే॥ 2

టీ॥ నిఃశ్రేయసప్రేయోమార్గములు రెండును పురుషాధీనములే యగుచున్నను బుద్ధిమంతుడు వానిని లెస్సగా గ్రహించి ప్రత్యేకింపగలడు. అతఁడు ప్రేయస్సుకంటె శ్రేయస్సు శ్రేష్ఠతరమగుటచే వాంఛనీయమని గ్రహించి హంస నీటినుంచి పాలను విడదీసి గ్రహించినట్లు ప్రేయస్సునుంచి శ్రేయస్సును విడదీసి గ్రహించును. మందబుద్ధియగు వాడు సదసద్వివేకసామర్థ్యము లేనివాడగుటంజేసి శరీరాద్యుపచయరక్షణనిమిత్తములగు యోగక్షేమములకు గారణమగు ప్రేయస్సు నాశ్రయించుచున్నాడు. లేనిదానిని సంపాదించుకొనుట యోగము. సంపాదించినదానిని సంరక్షించుకొనుట క్షేమము. 2

అ॥ ఇట్టి సదసద్వివేకమునకు నచికేతసుడేయుదాహరణముగా నీయఁబడుచున్నాడు.

మూ॥ స త్వం ప్రియాన్ ప్రియరూపాంగ్శ్చ కామానభిధ్యాయన్నచికేతోఽత్యస్రాక్షీః నైతాం సృఙ్కాం విత్తమయీమవాప్తో యస్యాం మజ్జంతి బహవో మనుష్యాః॥ 3

టీ॥ ఓ నచికేతస! నీవన్ననో ప్రియములగు పుత్రాదులు ప్రియరూపలగు నప్సరఆదుల నొసంగి ప్రలోభింపజేసినను బుద్ధిమంతుడవగుటచే వాని యనిత్యత్వాసారత్వాది దోషములను విచారించి వానిని బరిత్యజించితివి. నేనిచ్చిన

ప్రభూతవిత్తహేతువగు సృంకమును గూడ కుత్సితమని త్రోసి పుచ్చితివి. మూఢజను లనేకు లద్దాని గోరుదురు ? 3

మూ॥ దూరమేతే విపరీతే విషూచీ అవిద్యా యా చ విద్యేతి జ్ఞాతా విద్యాభీప్సినం నచికేతసం మన్యే స త్వా కామా బహవో౽లోలుపన్త॥ 4

టీ॥ శ్రేయఃప్రేయస్సులను నీ రెండుమార్గములకును గడుదూరము. ఒకటి వివేకముచే లభించును. మరియొకటి యవివేకముచే సంభవించును. విరుద్ధము లగుటచే నవి యొక దాని నొకటి త్రోసిపుచ్చును. తమఃప్రకాశమునలె నీరెండు నొకచోట నుండశక్యముగాదు. ఒకటి మోక్షకారణము ; రెండవది సంసారహేతువు. ప్రేయోమార్గ మవిద్యాకల్పిత మనియు శ్రేయోమార్గము విద్యావిషయమనియు బండితులు దెలిసికొనుచున్నారు. నీవు విద్యనభీప్సించుచున్నావు. అవిద్వాంసులను బ్రలోభింపజేయు నప్సరఃప్రభృతులగు ననేక కామము లాత్మోపభోగాభివాంఛాసంపాదకమగు శ్రేయో మార్గమునుంచి నిన్ను మరలింపఁజేయలేకపోయినవి. కనుక నీవు జ్ఞానమునే యభిలషించుచున్నానని నేను దలంచు చున్నాను. 4

అ॥ అవిద్యానిమగ్నులగు మందబుద్ధుల ప్రవృత్తి వర్ణింపబడుచున్నది.

మూ॥ అవిద్యాయామన్తరే వర్తమానాః స్వయంధీరాః పండితంమన్యమానాః దన్ద్రమ్యమాణాః పరియన్తి మూఢా అన్ధే నైవ నీయమానా యథాన్ధాః ॥ 5

టీ॥ సంసారపతితులగువా రవిద్యయను దట్టమగు నంధకారమున జిక్కుకొని పుత్రపశ్వాదితృష్ణా పాశశతముచే బద్ధులగుచున్నారు. మేము పండితులము శాస్త్రకుశలులమను నహోహాన బడుచున్నారు. కుటిలము నానారూపమునగు సంసారగతిని జెంది జరామరణరోగాదిదుఃఖముల ననుభవించుచున్నారు. వీరి వృత్త మొకగ్రుడ్డివాడు మఱియొక గ్రుడ్డివానికి దోవ జూపినట్లున్నది. 5

అ॥ ఇట్టివారలకు మోక్షమలభ్యమని చెప్పబడుచున్నది.

మూ॥ స సాంపరాయః ప్రతిభాతి బాలం ప్రమాద్యన్తం విత్తమోహేన మూఢమ్ అయం లోకో నాస్తి పరఇతి మానీ పునఃపునర్వశమాపద్యతే మే ॥ 6

టీ॥ పుత్రపశ్వాదిప్రయోజనములయందాసక్తుడయి యజ్ఞానముచే నావరింపబడి ప్రమాదమును జెందిన యవివేకి పరలోకప్రాప్తి కారణమగు శాస్త్రీయసాధనమును బొందలేడు. కాంతాకనకాన్నపానాది సంపన్నముగ గాన్పించుచున్న యిదియే లోకము, పరలోకమనునది లేదని తలంచువాడు పలుమఱు పుట్టుచు గిట్టుచు మృత్యుదేవతనగు నాయధీనము నొందును. సామాన్యజనులందరు నట్టివారే యగుచున్నారు. 6

అ॥ శ్రేయస్సును గోరువారత్యంత మరుదుగానుందురని చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ శ్రవణాయాపి బహుభిర్యో న లభ్యః శృణ్వన్తోఽపి బహవో యం న విద్యుః ఆశ్చర్యో వక్తా కుశలోఽస్య లబ్ధాఽఽశ్చర్యో జ్ఞాతా కుశలానుశిష్టః ॥ 7

టీ॥ ఆత్మతత్త్వశ్రవణమును జేయుట బహుజనములకు లభ్యముగాదు. శ్రవణమును జేసినవారనేకు లసంస్కృతాత్ము లగుటచే నాత్మతత్త్వమును గ్రహింపలేరు. ఇట్టి యాత్మతత్త్వము నుపదేశము చేయగలవాడు చిక్కుటయు నాశ్చర్యము. దానిని గ్రహించువాడు లభించుటయు నాశ్చర్యమే. కుశలుడగు గురువుచే నుపదిష్టుడయి యాత్మను గ్రహింపగలవాడు చాల యరుదగుచున్నాడు. 7

అ॥ ఇట్టి యాశ్చర్యమున కేమికారణము ? సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

మూ॥ న నరేణావరేణ ప్రోక్త ఏష సువిజ్ఞేయో బహుధా చిన్త్యమానః అనన్యప్రోక్తే గతిరత్ర నాస్తి అణీయాన్ హ్యతర్క్యమణుప్రమాణాత్ ॥ 8

టీ॥ ప్రాకృతబుద్ధులగువారీయాత్మతత్త్వము నుపదేశింపజాలరు, ఆత్మస్వరూపమునుగూర్చి యనేకవిధముల నాలోచించువారల కతడు సువిజ్ఞేయుడు గాజాలడు. అద్వైతదర్శియగు నాచార్యునిచే నుపదేశింబడు నీయాత్మతత్త్వ విషయమున నానాత్వధర్మము సంభవము గాదు. అణుప్రమాణాధులనలన ఆత్మ బుద్ధియూహాకందరాదు.

తా॥ వి॥ ద్వైతు లాత్మవిషయమయి విభిన్నమతముల నుపపాదించుచున్నారు. ఆత్మయనువాఁడున్నాడని కొందఱు, లేడని కొందఱు, కర్తయని యొకరు, అకర్తయని యింకొకరు శుద్ధుడనియఱియొకరు, అశుద్ధుడని తదితరులు, ఇట్లు విభిన్న మతములుండుటచే ద్వైతమతావలంబుల కాలంబనీయమగు మార్గము సునిశ్చితము కాదు. జీవబ్రహ్మైక్యము నుపపాదించు నద్వైతమున దెలిసికొనదగిన విషయమొక్కటియే. అద్వితీయాత్మసాక్షాత్కారమును గాంచిన బ్రహ్మాత్మాద్వైతకుశలుడు మాత్రమీ పరమరహస్యము నితరులకుపదేశింపనర్హుడు. ఆత్మ వికల్పరహితమగు నఖండరసఘనస్వరూపము. కనుక నతడు అస్తి నాస్తి కర్త అకర్త మొదలగు వికల్పముల కాస్పదుడు గాడు. అతడు జ్ఞేయవస్తువు కాడుగనుక నతనిని గూర్చి జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయ భేదము లేదు. ఇదియే ఆత్మజ్ఞానము యొక్క పరాకాష్ఠ. బ్రహ్మభూతుడగు నాచార్యునిచేత నీయాత్మతత్త్వముపదేశింపబడినపుడది సుగ్రాహ్యమగుచున్నది. ఈతీరున నాత్మను దెలిసికొనినవాడగతికుడుగాడు. ఉపదేశికుడే బ్రహ్మము, శ్రోతయే బ్రహ్మమని తెలియజెప్పు జ్ఞానమెప్పుడు నసందిగ్ధము అవిపర్యయముగూడ నగుచున్నది. అపుడు మరియొకపదార్థమేదియు బుద్ధికి పొడగట్టనేరదు. ఈ విధమగు జ్ఞానము సర్వసంసారనివారకమగుటచే జన్మరాహిత్యము నిశ్చితమగుచున్నది. శ్రుతిసమ్మతముగాని కేవలతర్కమునకీ పరమరహస్య మందరాదు. తర్కము తార్కికుని

ద్వైతమని శ్చితము

బుద్ధిసూక్ష్మతనుబట్టి మారుచుండును. వాదమున కెన్నఁడు నిలకడ లేదు. వాదిదౌర్బల్యముండును గాని వాదదౌర్బల్యముండనేరదు. ఒకడాత్మ యణుపరిమాణమనియు, నింకొకడణుతరపరిమాణమనియు మరియొకడణుతమపరిమాణమనియు ననేకవిధముల వాదించుచున్నారు. ఇదియంతయు బుద్ధ్యుత్ప్రేక్షామాత్రము అనవస్థకాస్పదము నగుచున్నది.

అ॥ కనుక నాత్మజ్ఞానము తర్కముచే లభ్యముగాదని చూపబడుచున్నది.

మూ॥ నైషా తర్కేణ మతిరాపనేయా ప్రోక్తాన్యేనైవ సుజ్ఞానాయ ప్రేష్ఠ యాం త్వమాపః సత్యధృతిర్బతాసి త్వాదృఙ్నో భూయాన్నచికేతః ప్రష్టా ॥ 9

ఆత్మజ్ఞాన మాగమైకప్రతిపాద్యము. తనయూహచే బొందదగినది కాదు. పొందతగినదిగూడ గాదు. తార్కికుడాగమము దెలిసినవాడు గాడు. బుద్ధిసూక్ష్మతచే నేదియో కల్పించును. ఆగమజ్ఞేయమగు నాత్మజ్ఞాన మాగమాభిజ్ఞుడగు నాచార్యునిచే నుపదేశింపబడినపుడే పరినిష్ఠితమగుజ్ఞానమగుచున్నది. నావరప్రసాదముచే నట్టిజ్ఞానమును నీవు బొందుచున్నావు గనుక నీవు సత్యమతి వగుచున్నావు. నీవంటి పృచ్ఛకుడు మఱియొకడు నాకు లభింపడు. 9

అ॥ అందువలన నచికేతసుడు తనకంటెను శ్రేష్ఠతరుడని నాల్గుమంత్రములచే స్తోత్రమును జేయుచున్నాడు.

మూ॥ జానామ్యహం శేవధిరనిత్యం న హ్యధ్రువైః ప్రాప్యతే హి ధ్రువం తత్ తతో మయా నాచికేతశ్చితో౽గ్ని రనిత్యైర్ద్రవ్యైః ప్రాప్తవానస్మి నిత్యమ్ ॥ 10

టీ॥ కర్మఫలరాశి యనిత్యము; అనిత్యములగు ద్రవ్యములవలన పొందదగినది. నిత్యమగు నాపరమార్థము అనిత్యములగు ద్రవ్యములచే లభ్యముగాదు. ఈవిషయము దెలిసినవాడనయినను పశ్వాద్యనిత్యసాధనములగు ద్రవ్యములచే స్వర్గసుఖకారణమగు నాచికేతాగ్ని యనుదినము నాచే ననుష్ఠింపబడుచున్నది. అందువలన నీయధికారస్థానమును బొంది యాపేక్షికనిత్యమగు స్వర్గమును పొందితిని గాని నిరపేక్షము నిత్యమునగు నాత్మస్థానమును బొందలేక పోతిని. 10

మూ॥ కామస్యాప్తిం జగతః ప్రతిష్ఠాం క్రతోరానన్త్య మభయస్య పారమ్ స్తోమమహదురుగాయం ప్రతిష్ఠాం దృష్ట్వా ధృత్యా ధీరో నచికేతో౽త్యస్రాక్షీః ॥ 11

టీ॥ కామములన్నియు నాత్మయందే పరిసమాప్తి జెందుటను, అది సమస్తజగత్తున కాశ్రియమగుటను, ఉపాసనాఫలమగు హిరణ్యగర్భపదమనన్త్యమగుటను, అభయమే సర్వోత్కృష్టమగు నిష్ఠయగుటను స్తోత్రపాత్రమగుటను అణిమాద్యైశ్వర్యములు మున్నగు ననేకగుణములు గల్గియుండుటను విస్తీర్ణగతిగలిగియుండుటను గమనించి యట్టి యాత్మప్రతిష్ఠనుగోరి ధైర్యముతో నీవు సర్వసంసారభోగజాతమును సంపూర్ణముగ బరిత్యజించితివి. నీవెంతయు నుత్తమ గుణోపేతుడవు. 11

అ॥ నచికేతసు డే యాత్మను దెలిసికొన గోరెనో యట్టి శ్రేయోరూపమగు నాత్మదర్శనముయొక్క ఫలము వర్ణింపబడుచున్నది.

మూ॥ తం దుర్దర్శం గూఢమనుప్రవిష్టం గుహాహితం గహ్వరేష్ఠం పురాణమ్ అధ్యాత్మయోగాధిగమేన దేవం మత్వా ధీరో హర్షశోకౌ జహాతి ॥ 12

టీ॥ ఆత్మదర్శనము కష్టసాధ్యము; ఆత్మ నిగూఢము; ప్రాకృతవిషయవికారవిజ్ఞానములచేఁ బుద్ధిగుహయందు గప్పఁబడియున్నది; అనేకానర్థసంకులమగు విషమస్థానమునందున్నది; అది పురాతనము. మనస్సును విషయములనుండి మరల్చి దానియందు సమాధానముచేయుటచే నయ్యది లభించును. ధీరుడగువా డిట్టియాత్మను దెలిసికొని హర్షశోకములను వదలును.

తా॥ వి॥ జ్ఞానిచే నపరోక్షముగ దెలియదగిన యాత్మ అతిసూక్ష్మమగుటచే దుర్దర్శము; బుద్ధిగుహయందున్నను నిగూఢము; అనేకానర్థసంకటమగు నీ శరీరమే యతని యుపలబ్ధిస్థానమగుటచే దుర్గమస్థానమునందున్నటులను ప్రవేశయోగ్యము కానటులను కాన్పించుచున్నాడు. ప్రాకృతమగు విషయవిజ్ఞానజాలముచే నుపహితమగుటంజేసి యతడు దుర్విజ్ఞేయుడగుచున్నాడు. ధీరుడగువాడు మనస్సును విషయములనుంచి మరల్చి యాత్మయందు ప్రవేశపెట్టి హర్షశోకములకు దూరుడగుచున్నాడు. 12

అ॥ సర్వవిషయవ్యావృత్తిచే మనస్సు నాత్మయందు బరివేశపెట్టగలవానికి మోక్షద్వారము తెఱచియేయుండునని చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వా సంపరిగృహ్య మర్త్యః ప్రవృహ్య ధర్మ్యమణు మేతమాప్య స మోదతే మోదనీయగ్ం హి లబ్ధ్వా వివృతగ్ం సద్మ నచికేతసం మన్యే ॥ 13

టీ॥ నేనుపదేశింపబోవు నాత్మతత్త్వమును శ్రవణముజేసి యద్దాని నాత్మభావముచే బరిగ్రహించి (నద్దాని) శరీరాదులనుండి దానిని (ధర్మాధర్మములనుంచి) వేరుచేసి (శరీరాదులకంటె) సూక్ష్మమగు నాత్మను బొందిన మర్త్యుడు జ్ఞానియై మోదమును జెందును. ఆత్మోపలబ్ధియెల్లపుడును మోదనీయమేగదా! అట్టి జ్ఞానమునుబొందిన నచికేతసునికి బ్రహ్మభవనద్వారము తెరువబడియున్నదని నేనుతలంచుచున్నాను. 13

ఆ॥ జిజ్ఞాసువుయొక్క బుద్ధిని యాత్మయందు సుముఖముగజేసి సంలగ్నముజేయుటకై యాత్మయొక్క దుర్విజ్ఞేయత్వము, దౌర్లభ్యము, యోగ్యులగు గురుశిష్యులయొక్క వైరళ్యము బ్రదర్శింపబడినది. ఇక విషయసౌముఖ్యసంపన్నుడగు శ్రోతనుగూర్చి యాత్మతత్త్వోపదేశము చేయవలసియున్నది. సర్వవిధముల నుపదేశార్హుడు సముఖుడునగు నచికేతసుని ప్రార్థనారూపమున నాయుపదేశము ప్రవేశపెట్టబడుచున్నది.

మూ॥ అన్యత్ర ధర్మాదన్యత్రాధర్మాదన్యత్రాస్మాత్ కృతాకృతాత్ అన్యత్ర భూతాచ్చ భవ్యాచ్చ యత్తత్ పశ్యసి తద్వద॥ 13

టీ॥ నేను నీయుపదేశమునకర్హుడనని తలంచి నాయెడల నీవు ప్రసన్నుడవయినచో, శాస్త్రీయమగు ధర్మానుష్ఠానము దానిఫలము దానిసాధనముల కంటెభిన్నము, శాస్త్రవిహిత ధర్మము ననుష్ఠింపకపోవుటచే కలుగుపాపముకంటె భిన్నము, కార్యకారణములకంటె భిన్నము, కాలత్రయాబాధితము, వ్యవహారగోచరముకానిది యేది కలదో దానిని నీవెఱుంగుదువుగావున నద్దాని నాకుజెప్పవలయునని నచికేతసుడు యముని బ్రార్థించెను.

తా॥ వి॥ మానుషప్రవృత్తివిషయమంతయు శ్రేయః ప్రేయస్సులను రెండుతెరంగు లగుచున్నదనియు ప్రేయస్సంతయు ననిత్యము, శ్రేయస్సు నిత్యముగనుక ధీరుడు దానినే గోరుననియు, నచికేతసు డట్టిధీరుడనియు వివరింపబడినది. ఈమంత్రమున నతడు నిరూపించిన విశేషణములన్నియును ప్రేయోలక్షణములు. కృతకము అనిత్యమునగు ప్రేయస్సుకంటె నన్యమగు శ్రేయుస్సును దెలిసికొనుటయే తనదృఢనిశ్చయమని యమునికి మరొకపర్యాయ మెఱుంగ జెప్పి నిత్యమగు శ్రేయస్సునే తనకుపదేశింపుమని నచికేతసుడు యముని తిరిగిప్రార్థించెను. 14

అ॥ ఇట్లుప్రార్థితుడయి యముడు ధీమంతులచే నాశింపబడిన సర్వోత్కృష్టమగు శ్రేయఃస్వరూపమును సంగ్రహముగ నుపదేశించుచున్నాడు.

మూ॥ సర్వే వేదా యత్పదమామనంతి తపాగ్ంసి సర్వాణి చ యద్వద న్తి యదిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చర న్తి త త్తే పదగ్ం సంగ్రహేణ బ్రవీమ్యోమిత్యేతత్ ॥ 15

టీ॥ వేదాన్తములన్నియు నే పరమార్థము పొందతగిన దని యైకకంఠ్యముగ నుద్ఘోషించుచున్నవో, దేనిని పొందుట కశేషములగు తపస్సు లాచరింపబడుచున్నవో, దేనినిగోరి నైష్ఠికబ్రహ్మచర్యాదిబ్రహ్మావాప్తిమార్గములు ముముక్షువులచే నాశ్రయింపబడుచున్నవో, దేనిని దెలిసికొనుటకు నీవు ఉత్కటేచ్ఛాపూరితుడవగుచున్నావో యట్టి పరమార్థ వస్తువు 'ఓం' అను శబ్దముచే జెప్పఁబడునదియు, 'ఓం' అను నదియే ప్రతీకముగాఁ గలదియు నగుచున్నదని నీకు సంగ్రహముగఁ జెప్పుచున్నాను. 15

అ॥ ఓంకారము పరాపరబ్రహ్మములరెంటికిని ప్రతీక మగుటచే యవి రెండు నద్దానియుపాసనముచే లభ్యములగు చున్నవని చెప్పబడుచున్నది.

మూ॥ ఏతద్ధ్యేవాక్షరంబ్రహ్మ ఏతద్ధ్యేవాక్షరం పరమ్ ఏతద్ధ్యేవాక్షరం జ్ఞాత్వా యో యదిచ్ఛతి తస్య తత్ ॥ 16

టీ॥ ఓంకారమను నీయక్షరము అపరబ్రహ్మమునకును పరబ్రహ్మమునకును ప్రతీకయగుచున్నది. ప్రణవము నీ ప్రకారము తెలిసికొని యుపాసించు నుపాసకుడు తన యిచ్ఛానుసార మద్దాని నేరూపమున నుపాసించునో వాని కయ్యది యఱ్ఱసిద్ధించును.

తా॥ వి॥ ఇచట పరశబ్దముచేత నిష్క్రియము నిష్కలము నిరవద్యము సన్మాత్రబోధితము నగు నిర్గుణబ్రహ్మము అపరశబ్దముచే హిరణ్యగర్భాత్మకమగు సగుణబ్రహ్మము చేప్పఁబడుచున్నవి. వేదాంతశాస్త్రమునందు పరబ్రహ్మ శబ్దము నిర్గుణబ్రహ్మపరముగ వాడబడుచున్నది. నిర్గుణ బ్రహ్మ మపరోక్షముగ జ్ఞేయము. సగుణబ్రహ్మ ముపాసనా ప్రాప్యము. నిర్గుణబ్రహ్మజ్ఞానమునకును సగుణమగు హిరణ్యగర్భప్రాప్తికిని గూడ నోంకారమే సాధనమగుచున్నది. ఓంకారము శబ్దస్వరూపము. కనుక నది శుద్ధసత్త్వప్రధానమగు మాయచే పరిచ్ఛిన్నమగుచున్నది. ఏశబ్దము నుచ్చరింపునపు డేది బుద్ధికిగోచరమగునో అది యాశబ్దముచే జెప్పబడుచున్నది. సమాహితచిత్తముతో నోంకారము నుచ్చరించినపుడు సర్వసాక్షియగు నిర్గుణబ్రహ్మము బుద్ధికి స్ఫురించుచున్నది. అందువలన నిర్గుణబ్రహ్మమోంకారముచే బోధింపబడుచున్నదని చెప్పబడినది. సమాహితచిత్తమున కలవడని మందాధికారి యోంకారముఖమున హిరణ్యగర్భు నుపాసించి నాతనిఁ బొందుచున్నాడు. అనఁగా ప్రణవోపాసనముచే నిర్గుణబ్రహ్మసాక్షాత్కారము జేసికొనఁ గోరినవాడు బ్రహ్మాత్మభావమును బొందును; సగుణబ్రహ్మను దెలిసికొనఁ గోరినవాడు హిరణ్యగర్భలోకమున కరుగునని భావము.

ఓంకారము పరాపర బ్రహ్మప్రతీకము

16

అ॥ ఉభయబ్రహ్మములకు నోంకారము ప్రశస్తమగు నాలంబనమని స్తుతింపబడుచున్నది.

మూ॥ ఏతదాలమ్బనగ్ం శ్రేష్ఠమేతదాలమ్బనం పరమ్
ఏతదాలమ్బనం జ్ఞాత్వా బ్రహ్మలోకే మహీయతే ॥ 17

టీ॥ బ్రహ్మప్రాప్త్యాలంబనములలో నోంకారము ప్రశస్తతమము. పరాపరబ్రహ్మలరెంటికి నదియే యాలంబన మగుచున్నది. ఇట్టియాలంబనమును దెలిసికొనినవాడు బ్రహ్మభూతుడయి బ్రహ్మమువలెనే యుపాస్యుడగుచున్నాడు.

మూ॥ న జాయతే మ్రియతే వా విపశ్చిన్నాయం కుతశ్చిన్న బభూవ కశ్చిత్ అజో నిత్యః శాశ్వతోఽయం పురాణో
న హన్యతే హన్యమానే శరీరే ॥ 18

టీ॥ ఆత్మ పుట్టదు చావదు; అది లోపింపని చైతన్యస్వరూపము. మరియొకకారణమువలన నది కలుగదు. దానివలన మఱియొకటేదియు కలుగదు. ఆత్మ పుట్టుకలేనిది నిత్యమయినది శాశ్వతమయినది పురాణమయినది. శరీరము నశించుచుండగా నది నశింపనేరదు.

తా॥ వి॥ ఆత్మ ధర్మాధర్మతత్ఫలములకంటె విలక్షణమగుటంజేసి దానికి నుత్పత్తివినాశములు లేవు. ధర్మాధర్మములు క్రియారూపములు గనుక నవి యుత్పన్నములగుచున్నవి. వానిఫలములుగూడ నుత్పన్నములే యగుచున్నవి. ఫలదానానంతరము ధర్మాధర్మములు, అనుభవానంతరము ఫలములు నశించుచున్నవి. ఆత్మకు జననమరణములులేకుండుటచే సహజములగు వికారములుగూడ నద్దానికి లేవు. ఆత్మ జన్మము

ఆత్మస్వరూప నిరూపణము

లేనిదగుటచే కార్యము గానేరదు. దానివలన నేదియు పుట్టదు గనుక నది కారణము గానేరదు. మాయచే జగత్కారణత్వ మాత్మయందారోపింపబడినదిగాని యది వాస్తవము గాదు. నిత్యమగుటచే నది భూతభవిష్యద్వర్తమాన కాలభేదముచే నబాధితమగుచున్నది. సర్వవికారవిధురమగుటచే దాని కపక్షయములేదు గనుక శాశ్వతమగుచున్నది. శాశ్వతముగనుక పురాణమగుచున్నది. ఆత్మ అజము నిత్యము శాశ్వతము పురాణమగుటచే శస్త్రాదులు దానిని హింసింపలేవు. జననమరణాదిధర్మములన్నియు శరీరమునకుజెందుటచే నదియే శస్త్రములచే హింసింపదగినదిగాని యాత్మగాదు. ఈ మంత్రమే గీత 2-20 శ్లోకముగ స్మరింపబడుచున్నది. 18

అ॥ శరీరమే యాత్మయని భావించువారలు తత్త్వము నెఱుఁగనివారని చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ హన్తా చేన్మన్యతే హన్తుం హతశ్చేన్మన్యతే
హతమ్ ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హంతి న హన్యతే ॥ 19

టీ॥ శరీరముకంటె భిన్నము అసంగస్వభావమునగు నాత్మను శరీరమాత్రదృష్టిచే దానిని నేను చంపెదను అనిగాని నేను చంపబడుచున్నాననిగాని యెవడు తలచునో యతడాత్మతత్త్వము నెఱుంగనివాడే యగుచున్నాడు. ఆత్మ చంపునదికాదు; చంపబడునది కాదు. ధర్మాధర్మాదిలక్షణమగు సంసారమునందు ప్రవిష్టుడగు ననాత్మజ్ఞుడిట్లు తలంచునేగాని బ్రహ్మజ్ఞుడట్లు తలంపడు. బ్రహ్మజ్ఞుడు ధర్మాధర్మతత్ఫలాతీతుడు. 19

అ॥ ఇట్టి యాత్మ నెటులుండు నెట్లు? యను ప్రశ్నకు సమాధానమును జెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ అణోరణీయాన్మహతో మహీయానాత్మాస్య జన్తో ర్నిహితో గుహాయామ్ తమక్రతుః పశ్యతి వీతశోకో ధాతుః ప్రసాదాన్మహిమానమాత్మనః ॥ 20

టీ॥ ఆత్మ అత్యంతసూక్ష్మమగు పరమాణువుకంటెను సూక్ష్మతరము. మహత్పరిమాణముగల పృథివ్యాదుల కంటెను మహత్తరము. బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతమగు జీవకోటి యొక్క బుద్ధిగుహాయందది నిగూఢముగ నున్నది. దృష్టాదృష్టములగు బాహ్యవిషయములనుండి యన్తఃకరణమును మరల్చుటచే ప్రసన్నములగు నింద్రియములు గలవా డపగత సర్వశోకుడయి యాత్మయొక్క మహిమను జూడగలడు.

తా॥ వి॥ బుద్ధికగోచరుడగుటచే నాత్మయొక్క పరిమాణమింతయని చెప్పనలవికాదు. జనసామాన్యమునకు దెలిసినంతవరకు మహత్పరిమాణమునకవధి పృథివి. సూక్ష్మపరిమాణమునకు కొఱ్ఱగింజ మొదలగునవి పరమావధి. ఆత్మయొక్క పరిమాణ మీరెండుహద్దులను దాటినదగుటచే నది సూక్ష్మము కంటె సూక్ష్మతరము మహత్తుకంటె మహత్తరమని చెప్పబడినది. అనగా దాని ఇయత్త యింతదని చెప్పశక్యముగాదని భావము. బ్రహ్మశబ్దమునకు వృద్ధియని యర్థము. వృద్ధియను శబ్దమున కర్థమెంతదూరము పోగలదో యంతదూర మాత్మ వ్యాపించియున్నదని పర్యవసానము. అందుచే నాత్మ సర్వ

ఆత్మకు పరిమాణము లేదు.

వ్యాపి యగుచున్నది. ఆత్మ సూక్ష్మముకంటె సూక్ష్మతరము మహత్తుకంటె మహత్తరము నగుటచే దోమమొదలగు నల్పోపాధులయందు నరగజాదిమధ్యమోపాధులయందును మహత్తమోపాధులగు సౌరమండలాదులయందును గూడ వ్యాపించి యున్నది. మధ్యమాధమమహత్పరిమాణపరిమితమగు జంతుసంతానము నంతయు నీయాత్మ వ్యాపించి తన్ముఖమున నభివ్యక్తమగుచున్నది. అందుచేత నద్దాని కణుత్వాది పరిమాణవ్యవహారము కల్పింపబడుచున్నను నిజముగా దానికి నెట్టి పరిమాణము లేదు. సర్వవ్యాపియయి సర్వాధిష్ఠానమగుటంజేసి యద్దానికి సర్వాత్మత్వము సంభవమగుచున్నది.

ఆత్మదర్శన మెట్లు కలుగును ?

నిర్గుణము అవాచ్యమునగు నీ పరమాత్మ సర్వప్రాణిజాతమున కాత్మభూతమై హృదయస్థానమునందు నివిష్టమగుటంజేసి యధికారియగువా డద్దానిని సులభముగ సందర్శింపగలడు. బాహ్యావిషయములయందు సంపూర్ణమగు సేవగింపుచే వానియందు వైరాగ్యము, సర్వకామనారాహిత్యముచే చిత్తనైర్మల్యము, గలిగి శ్రవణమనననిదిధ్యాసనానిపుణుడగువాడాత్మను హృదయకమలమునందే దర్శింపగలడు. అపుడతనికి నేనే బ్రహ్మమునయితినను నాత్మసాక్షాత్కారము గలుగును. ఇదియే యాత్మసందర్శనము. ఆత్మసందర్శనము జేసినవాడు వీతశోకుడగును. 20

అ॥ ఇట్టియాత్మ ప్రాకృతపురుషుల కెఱుంగ శక్యము గాదని చూపుచున్నాడు.

మూ॥ ఆసీనో దూరం వ్రజతి శయానో యాతి సర్వతః
కస్తం మదామదం దేవం మదన్యో జ్ఞాతుమర్హతి ॥ 21

టీ॥ ఆత్మ అచలుడయ్యును దూరగామి యగుచున్నాడు. అతడు సంతోషవిషాదాదివిరుద్ధధర్మములు గలవాడు. అట్టిదేవుని నాకంటె నితరులెవరును దెలిసికొనలేరు.

తా॥ వి॥ ఆత్మస్వయముగా నిర్ధర్మము. వివిధశరీరోపాధిముఖమున నతడభివ్యక్తిని జెందుచు యుపాధిధర్మములు గలవాడుగ కాన్పించుచున్నాడు గాని వాస్తవముగా నత డాధర్మములచే నసంస్పృష్టు డగుచున్నాడు. సూర్య ప్రతిబింబ ముపాధిభూతమగు జలము యొక్క సంచలనముచే సంక్షుభితమయినటుల కాన్పించినను సూర్యబింబ ముపాధిధర్మముచే నసంస్పృష్టమయి వానియన్నిటికిని గడుదూరముననుండి వానికి సాక్షిమాత్రముగ భాసించుచున్నది. అదేవిధముగ నాత్మగూడ యగసాలిదిమ్మెవలె నచంచలము అసంస్పృష్టము. జాగ్రత్స్వప్నములయం దనుభూయమానమగు సర్వేంద్రియవ్యాపారకలాపమున కయ్యది సాక్షిమాత్ర మగుచున్నది. స్వప్రకాశస్వరూపుడగు నతని కాంతి మనస్సున బ్రతిఫలించుటచే నీ మనస్సు విషయగ్రహణ సమర్థ మగుచున్నది. ఆత్మప్రతిబింబసముపేతమగు మనస్సు దూరమున నున్నవస్తువులను గ్రహించుట కింద్రియముల ద్వారా బహిర్గతమయినపుడు మనస్సుతో నాత్మగూడ దూర దేశము పోయినట్లగుపడుచున్నది. సుషుప్తియందు సర్వేంద్రి

ఆత్మ ఉపాధిధర్మములచే సంస్పృష్టుడు గాడు.

యములతో నదిగూడ నిద్రించుచున్నట్లుండును. నిర్ధర్మమగు నాత్మ మనస్సుచే నభివ్యక్తమగుచున్నందున ఆత్మకును మనస్సునకు వివేకముచేయనేరక యజ్ఞులు మనస్సుయొక్క సంతోషవిషాదము లాత్మవిగా భావించుచున్నారు. అందుచే నుపాధిగతమగు దూరదేశగమన నిద్రాసంతోషవిషాదాది ధర్మము లతనియం దారోపింపబడుచున్నవి.

ఆత్మనిర్ధర్మకము

చింతామణి స్వయముగా నిర్ధర్మమయినను మనము తలంచిన రూపమున నది కాన్పించును. కనుక ఆత్మ స్వరూపము దుర్విజ్ఞేయము. యమునిబోలు సూక్ష్మబుద్ధికి మాత్రము సువిజ్ఞేయ మగుచున్నది. 21

అ॥ ఆత్మను దెలిసికొనినవానికి శోకము దూరమగు నని చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ అశరీరగ్ం శరీరేష్వనవస్థేష్వవస్థితమ్ మహాన్తం విభుమాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి ॥ 22

టీ॥ ఆత్మ స్వయముగా శరీరము లేనిది. అనిత్యములగు శరీరములయం దభివ్యక్త మగుచున్నను నిర్వికారము. సర్వవ్యాపి గనుక మహత్తమము. తానే యిట్టి యాత్మ యని గ్రహించువానికి శోకోపపత్తిగలుగదు. 22

అ॥ దుర్విజ్ఞేయమగు నాత్మ సువిజ్ఞేయమగు నుపాయమును జూపుచున్నాడు.

మూ॥ నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూగ్ంస్వామ్ ॥ 23

టీ॥ ఆత్మ బహు వేదాధ్యయనముచే లభించునది గాదు. అనేకగ్రన్థార్థధారణాసామర్థ్యముచే బొందఁదగినది గాదు. ఆత్మప్రతిపాదకములగు వేదాన్తములు గాకనితరశాస్త్ర శ్రవణముచే గాని గురూపదేశరహితమగు శాస్త్రశ్రవణముచే గాని నది ప్రాప్యము గాదు. నిష్కాముడగు నే సాధకుడు స్వాత్మభూతమగు నాత్మను బొందవలయునని శ్రవణాది కాలమునుండియుగూడ గోరునో అట్టివాని కది లభ్యమగుచున్నది. పరమాత్మ తన పారమార్థికస్వరూపము నాత్మకాముడగువానికి బ్రకాశింపజేయును. ఆచార్యపరమేశ్వరానుగ్రహపూర్వకమయిన శ్రవణమనననిదిధ్యాసనముల చేతను మాత్రమే యాత్మోపలబ్ధి గలుగునని తాత్పర్యము. 23

అ॥ ఈ యర్థమునే వివరించుచున్నాడు.

మూ॥ నావిరతో దుశ్చరితాన్నాశాన్తో నాసమాహితః
నాశాన్తమానసో వాపి ప్రజ్ఞానేనైనమాప్నుయాత్ ॥ 24

టీ॥ శ్రుతిస్మృత్యవిహితమయినట్టియు ప్రతిషిద్ధమైనట్టియు పాపకర్మమునుండి తొలగనివాడును, ఇంద్రియలౌల్యముచే జిత్తశాన్తిలేనివాడును, చిత్తైకాగ్ర్యము లేమింజేసి సమాహితచిత్తుడు గానిమనుజుడు నాత్మోపలబ్ధి కర్హుడు గాడు. బ్రహ్మజ్ఞానముచేత నే నద్దాని బొందదగును. 24

అ॥ ఇట్టియాత్మను బ్రాకృతపురుషుడు దెలిసికొనలేడని చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ ఋతం పిబన్తౌ సుకృతస్య లోకే గుహాం ప్రవిష్టౌ పరమే పరార్ధే ఛాయాతపౌ బ్రహ్మవిదో వదన్తి పఞ్చాగ్నయో యే చ త్రిణాచికేతాః ॥ 1

టీ॥ స్వయంకృతమగు కర్మఫలము ననుభవించునట్టి యాత్మ, శరీరమునందలి శ్రేష్ఠమయిన బ్రహ్మస్థానమగు బుద్ధి గుహను బ్రవేశించునట్టి యాత్మ, ఈ యాత్మలు రెండును ఛాయాతపములవలె విలక్షణములగుచున్నవి. ఈ విధముగ బ్రహ్మవిదులగు జ్ఞానులు పంచాగ్న్యుపాసకులగు కర్మకాండ పరులుగూడ తెలియజేయుచున్నారు.

తా॥ వి॥ జీవుడు పూర్వజన్మవాసనాచోదితుడయి సుకృతదుష్కృతముల నాచరించుచున్నాడు. తదనురూపము అనివార్యమునగు ఫలానుభవముకొఱకు తిరిగి జన్మము నెత్తుచున్నాడు. మనయెదుటనుండి 'ఇదం' ఇది యని వ్యవహరింపబడు పదార్థములన్నియు నాత్మకంటె భిన్నములయినను నవియే యాత్మయని భ్రమపడి జీవుడు వానియందు తాదాత్మ్యభావము నొందుచున్నాడు. అనాత్మవస్తువులయం దాత్మభావమును బొందుటయే జీవత్వ లక్షణము. జీవత్వమంతయు నజ్ఞానవిలసితము. బాహ్యప్రపంచము ఆంతరములగు నన్నమయాదిపంచకోశములుగూడ నాత్మలు గావని నిశ్చయజ్ఞానముతో వానిని దోసిబుచ్చి బుద్ధిగుహయందు స్వయం ప్రకాశమై వెలుంగుచున్నదియే యాత్మతేజస్సని గ్రహింపగలవా డాత్మదర్శి యగుచున్నాడు. ఆత్మదర్శన

ఆత్మత్వజీవత్వములు సహావస్థానములు.

ముచే నజ్ఞానకల్పితమగు జీవత్వము పోయి స్వస్వరూపము భాసించును. ఒకేవ్యక్తి యజ్ఞానకల్పితమగు జీవభావముచే గర్మఫలమును, జ్ఞానముచే స్వస్వరూపావస్థితిని ననుభవించు చున్నాడు. సహజమగు స్వస్వరూపము దానియందజ్ఞానముచే నారోపితమగు జీవత్వముగూడ నొక్కమారుగ సంభవించు చున్నవి. స్వస్వరూపము జీవత్వభావముచే గప్పబడియుండు టచే నాస్వరూపానుభవము మాత్రము గలుగుటలేదు. జీవుని స్వస్వరూపమతనిని విడిచిపెట్టలేదు. దుష్యంతపాత్రను ధరించిన నటుని స్వస్వరూప మతనిని వీడిపోదు. నటకావతంసు డొకపుడు పాత్రతాదాత్మ్యమును బొంది స్వస్వరూపమును మఱువవచ్చును. వేషమును దీసిబుచ్చి యథార్థస్థితిని బొందినపుడు తనపాత్రతాదాత్మ్యమును స్మరించుచు సిగ్గు పడును. ఇట్లనివార్యముగ నొకచోట గలిసియున్న జీవత్వ స్వస్వరూపములను దెలియజేయుటకుగాను ఆత్మలు రెండు న్నట్లుచట నిర్దేశింపబడినది. కాని నిజముగా నాత్మలు రెండు లేవు. అవస్థలు మాత్రము రెండు గలవు. నిర్వికారము సహ జము నగు స్వస్వరూప మొకటి. దానియందజ్ఞానముచే నారోపితమగు జీవత్వావస్థ మఱియొకటి. 'ఆరోపితమగు జీవుడు, ఆరోపణమున కాధారమగు నాత్మయు వేషధారియొక్క స్వస్వరూపారోపితరూపమువలె ననపాయములు. ఒకదానిజెప్పినపుడు రెండవది స్ఫురించుచు న్నది.' ప్రికృతమంత్రమునందలి కర్మఫలాను భవిత యనుపదముచే జీవుడు జీవత్వారోపణకధిష్ఠానభూత

ఛాయాతపోప మానము.

మగు స్వస్వరూపముగూడ నవగతమగుచున్నవి. అధిష్ఠానము అసంసారియు నగునాత్మయు, ఆరోపితుడు సంసారియు నగు జీవుడును ఎండనీడలవలె విలక్షణులగుచున్నారు. సూర్యాతపము స్వభావముచేత ప్రకాశస్వరూపము. మఱియొకవస్తువు దానిప్రసారముక్రింద జేరినపు డావస్తుస్వరూపానురూపమగు ఛాయ యేర్పడుచున్నది. సూర్యాతపమునకును ఛాయకు నేమియు సంబంధము లేదు. మధ్యనున్న నుపాధిచే ఛాయ కల్పితమగుచున్నది. ఛాయ కేవల మవస్తుస్వరూపము. సూర్యకాంతి మధ్యనున్న వస్తువుచేతగాని దానిచే గల్పితమగు ఛాయచేతగాని యసంస్పృష్టమై దూరముననుండి యీ రెంటికిని సాక్షిమాత్రముగ నుండును. ఛాయలేక సూర్యాతపముండునుగాని సూర్యాతపములేని ఛాయ సంభవముగాదు. ఆతీరుననే బుద్ధియందు బ్రతిఫలించిన యాత్మప్రతిబింబము బుద్ధిధర్మములనుబొంది వానితో నైక్యము నొందుచున్నది. ఆభాసమాత్రమగు నీయుపాధిధర్మైక్యమే జీవత్వావస్థ యనంబడుచున్నది. ఇదియే కర్మఫలానుభవదశ. ఆత్మప్రకాశమనునది లేనిది జీవత్వము సంభవముగాదు. జీవునియొక్క బుద్ధ్యుపాధినిమిత్తములగు ధర్మములు విదళితములయినపుడు జీవత్వము పోయి స్వస్వరూపము మిగులుచున్నది. హార్దాకాశమున బాహ్యధర్మములచే నసంస్పృష్టమయి స్వస్వరూపమున నాత్మ బ్రకాశించుచున్నది. అదియే బాహ్యోపాధిధర్మసంస్పృష్ట మయినపుడు జీవరూపమున భాసించుచున్నది. జీవుడుఛాయవలెయనిత్యము. ఆత్మసూర్యా

తపమువలెఁబ్రకాశవంతము. ఇదియే మంత్రమున జేర్కొన బడిన యాత్మద్వయమునకుఁగల వైలక్షణ్యము. ఇదియే ఛాయాతపోపమానహృదయము. అద్వితీయమనుగు పరమాత్మను అవస్థాన్తరోపపన్నమగు జీవత్వమును సంమేళనముఁజేసి రెండాత్మలున్నట్లుదాహరింపబడినది. బుద్ధితాదాత్మ్యభావము నొందుటచే జీవుడును, బుద్ధియం దుపలభ్యమానమగుటచే నాత్మయు బుద్ధిప్రవిష్టులని వర్ణింపబడినారు. 1

అ॥ కర్మనిష్ఠులకును బ్రహ్మవిదులకు నాశ్రయములగు పరాపరబ్రహ్మములు రెండును వేదితవ్యములే యగుచున్న వని చెప్పుచున్నారు.

మూ॥ యః సేతురీజానానామక్షరం బ్రహ్మ యత్పరమ్
అభయం తితీర్షతాం పారం నాచికేతగ్ం శకేమహి ॥ 2

టీ॥ కర్మనిరతులగు యజమానులకు దుఃఖసంతరణార్థము సేతువువలెనున్న నచికేతాగ్నిని దెలిసికొనుటకును ఆచరించుటకును నేము శక్తిమంతులమగుచున్నాము. ఆరీతిగనే నిర్భయముగ సంసారసాగరమును దాటుటకు కోరిన బ్రహ్మవేత్తల కాశ్రయము అక్షరమునగు పరబ్రహ్మమును దెలిసికొనుటకుగూడ నేము సమర్థులము.

తా॥ వి॥ మొదటిమంత్రమున పరాపరబ్రహ్మముల దెలిసికొనగల యధికారులతోఁగూడ నట్టిజ్ఞానఫలము నిగూఢముగ నుదాహరింపబడియె. ఆయర్థనే యిచట స్పష్టము చేయబడుచున్నది. కర్మనిరతులగువారు సగుణబ్రహ్మము నాశ్రి

పరాపరబ్రహ్మములు సేవ్యములు

యించి యభ్యుదయప్రాప్తిచే దుఃఖమును దాటుదురు. సంసారసాగరమును దాటదలచినవా రభయప్రతిష్ఠాహేతు వగు నిర్గుణబ్రహ్మము నాశ్రయించి కృతకృత్యులు కాగలరు. సత్కర్మఫలము సుఖప్రదమయినను నొకదానిచే నయ్యది పుట్టునది గనుక నది యనిత్యము. దానిచే సంసారనాశనము గానేరదు. సంసారనాశనమునకు బ్రహ్మజ్ఞానమొక్కటియే మార్గము. ఇట్లు పరాపరబ్రహ్మ లధికారానుసారముగ సంసేవ్యము లగుచున్నవి. 2

అ॥ ఆత్మకు జీవత్వము సంభవించుచున్న విధానము హృదయంగమమగు రూపకాలంకారముచే వర్ణింపబడు చున్నది.

మూ॥ ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవ తు
బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ చ ॥ 3
ఇన్ద్రియాణి హయానాహుర్విషయాంస్తేషు గోచరాన్ ఆత్మే
న్ద్రియ మనోయుక్తం భోక్తేత్యాహుర్మనీషిణః ॥ 4

టీ॥ శరీరము రథము; ఆత్మ రథము నధిష్ఠించువాడు; బుద్ధి సారథి; మనస్సు పగ్గము; చక్షురాదీన్ద్రియములు గుఱ్ఱములు; వానికి విషయములగు రూపాదులు గమనమార్గములు; శరీరేన్ద్రియమనస్సులతో గూడుకొనియున్న యాత్మ భోక్తయనియు వివేకులగు పెద్దలు సెప్పుదురు.

తా॥ వి॥ అవిద్యకమగు సంసారమును విద్యాఫలమగు స్వస్వరూపమును గూడ జీవుడే యనుభవించుచున్నాడు.

శరీరమతనికి యుపాధిభూతమయి యుభయవిధఫలానుభవము నకు సాధనమగుచున్నది. కనుక శరీరము రథమనియు దాని నుపాధిగాకలిగి నధిష్ఠించియున్న జీవుడు రథికుడనియు వివరింప బడినది. అన్తఃకరణముయొక్క రూపాన్తర మగు మనస్సు చక్షురాదీన్ద్రియములద్వారా తత్తద్విషయములగు రూపాదులను గ్రహించి తనవలె నన్తఃకరణముయొక్క రూపాన్తరమగు బుద్ధికి సమ ర్పించును. అపుడుబుద్ధి యీప్సితార్థనిర్ధారణము సేయును. తదనుకూలముగ మనుజుడు ప్రవర్తించుచున్నాడు. జీవుడీ ప్రవృత్తిఫలము ననుభవించుచున్నాడు. బుద్ధీన్ద్రియమనః సంఘాతరూపమగు శరీరమను నుపాధివశముచే నాత్మకు జీవ రూపమున కర్మఫలానుభవము సిద్ధమగుచున్నది. ఉపాధిసం బంధములేని యాత్మ కేవిధమగు భోక్తృత్వమాపాదింప శక్య ముగాదు. ఆత్మ కేవలచేతనస్వరూపము నిర్ధర్మకము. బుద్ధి జడము ధర్మసముపేతము. ఆత్మచైతన్యమును బుద్ధియందా రోపించి బుద్ధియే యాత్మయనియు బుద్ధిధర్మముల నాత్మయం దారోపించి యాత్మ భోక్తృత్వకర్తృత్వాదిధర్మవిశిష్టమనియు భావింపబడుచున్నది. ఆత్మయొక్కయు నుపాధియొక్కయు ధర్మముల యన్యోన్యారోపణముచే నాత్మకు జీవత్వము సంప్రాప్తమగుచున్నది. దేహేన్ద్రియసంఘాతఫలమే జీవునిచే ననుభవింపబడు భోక్తృత్వకర్తృత్వరూపమగు సంసారము. శరీరరథమును రూపాదిభోగ్యవిషయమార్గమున నడిపించుటచే నిన్ద్రియము లశ్వములుగను గమ్యమగువిషయమార్గమును

విద్యావిద్యాఫల ములకుజీవుడే భోక్త.

నిశ్చయించుటచే బుద్ధిసారథిగను బుద్ధీన్ద్రియసంధానకర్తయగు మనస్సు పగ్గముగను సరసముగ వర్ణింపబడినవి. 4

అ॥ ఇంద్రియములను వశపరచుకొన్నవా డుత్కృష్ట మగుపదమును బొందుననియు నిన్ద్రియములకు వశుడయిన వాని కదిసాధ్యముగాదనియు నన్వయవ్యతిరేకముల జెప్పుచు న్నాడు.

మూ॥ యస్త్వవిజ్ఞానవాన్ భవత్యయుక్తేన మనసా సదా తస్యేన్ద్రియాణ్యవశ్యాని దుష్టాశ్వా ఇవ సారథేః 5. యస్తు విజ్ఞానవాన్ భవతి యుక్తేన మనసా సదా తస్యేన్ద్రియాణి వశ్యాని సదశ్వా ఇవ సారథేః 6. యస్త్వవిజ్ఞానవాన్ భవ త్యమనస్కః సదాऽశుచిః న స తత్పదమాప్నోతి సంసారం చాధిగచ్ఛతి 7. యస్తు విజ్ఞానవాన్ భవతి సమనస్కః సదా శుచిః స తు తత్పదమాప్నోతి యస్మాద్భూయో న జాయతే॥ 8

టీ॥ ప్రవృత్తినివృత్తిమార్గములరెంటియందును బుద్ధి యనుసారథి నిపుణుడు గాకపోయినచో సమాహితచిత్త మెన్నడును లభ్యముగాదు. అటువంటి యింద్రియములు దుష్టాశ్వములవలె నవశములగును.

బుద్ధిసారథి నిపుణుడయినచో సమాహితచిత్తము లభ్యమగును. అట్టివాని యింద్రియములు సదశ్వములవలె వశమునకుండును.

సమాహితచిత్తుడు గానివాడెల్లప్పుడు నశుచియయి యుత్కృష్టపదమును బొందలేడు. మీదుమిక్కిలి జన్మమరణ లక్షణమగు సంసారమును బొందును.

సమాహితచిత్తుడగువాడు శుచియయి సంసారమార్గమునుదాటి బ్రహ్మపదమును బొందును. అచటినుండి ప్రచ్యుతినిజెంది సంసారమున జన్మించడు.

తా॥ వి॥ బుద్ధి సుశిక్షితము కానియెడల నింద్రియములను కామోపభోగవిషయమగు ప్రవృత్తిమార్గమున నడిపించును. ఈ ప్రవృత్తిమార్గము ధర్మోపేతమయిన స్వర్గాదిసాధనమగును. అధర్మోపేతమయిన నరకాదిదుఃఖకారణమగును. బుద్ధి సుశిక్షమయినయెడల నింద్రియములను భోగ్యజాతమునుండి కామనలనుండియు మరల్చి నివృత్తిమార్గమున వానిని నడిపించును. బ్రహ్మపదము నివృత్తిమార్గఫలము. ఆపదమును జేరినవానికి యశేషసంసారనాశనము, పునరావృత్తిరాహిత్యము సంప్రాప్తమగును. 5–8

బుద్ధియే ప్రవృత్తి నివృత్తులరెంటికిని కారణము.

అ॥ ఇట్టి యుత్కృష్టమగు పదవి యేదియో నిరూపించుచున్నాడు.

మూ॥ విజ్ఞానసారథిర్యస్తు మనఃప్రగ్రహవాన్నరః సోऽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ 9

టీ॥ సుశిక్షితమగు బుద్ధియు నిగృహీతమగు మనస్సును గలవాడు సంసారసాగరముదరిజేరి యుత్కృష్టమగు వాసుదేవపదము నొందును. అనగా సర్వవ్యాపనశీలమగు బ్రహ్మ

అ॥ సుశిక్షితమగు బుద్ధిచే నిన్ద్రియములు నివృత్తి మార్గమున తీసికొనబడునని చెప్పబడినది. ఈ నివృత్తి మార్గమిపుడు వివరింపబడుచున్నది.

మూ॥ ఇన్ద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః
మనసస్తు పరా బుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మా మహాన్ పరః ॥ 10
మహతః పరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్ పురుషః పరః పురుషాన్న
పరం కించిత్సా కాష్ఠా సా పరా గతిః ॥ 11

టీ॥ ఇన్ద్రియములు, ఆకాశాదిపంచభూతములు, మనస్సు, బుద్ధి, హిరణ్యగర్భుడు- ఇవి పూర్వపూర్వముకంటె నుత్తరోత్తరము సూక్ష్మతరము మహత్తరమును. అట్లే పూర్వపూర్వముకంటె నుత్తరోత్తరము ప్రత్యగాత్మభూతము నగుచున్నది. అవ్యక్తస్వరూపమగు ప్రకృతి హిరణ్యగర్భుని కంటెను సూక్ష్మతరము మహత్తరము. పురుషుడు ప్రకృతి కంటెను సూక్ష్మతరము మహత్తరము. పురుషుడు ప్రత్యగాత్మభూతుడు. పురుషునికంటె సూక్ష్మతరము మహత్తరము నగుమఱియొక వస్తువేదియు లేదు. సూక్ష్మత్వమహత్త్వప్రత్యగాత్మత్వముల కతడే పరమావధి.

తా॥ వి॥ శరీరము పంచభూతాత్మకమగు నన్నము వలన బుట్టినదగుటచే నదియు పంచభూతాత్మకమే యగుచున్నది. తద్గతములగు చక్షురాదీన్ద్రియములుగూడ పాంచభౌతికములే యగుచున్నవి. విషయములిన్ద్రియములచే గ్రహింపబడుచుండుటచే నవి యింద్రియములకంటె సూక్ష్మతరములు.

ఇంద్రియములకంటె నవి వ్యాపకము లగుటచే మహత్తరములని చెప్ప బడుచున్నవి. ఇన్ద్రియములు విషయములను వదలి యుండనేరవు గనుక నవి ఇంద్రియములకు ప్రత్యగాత్మస్థానములగుచున్నవి. మనస్సు విషయములను గ్రహించుటచే నది సూక్ష్మతరమనియు, సర్వవిషయవ్యాపి యగుటచే మహత్తరమనియు వివిధవిషయాకారాకారితమయి వాని నభివ్యక్తము చేయుటచే వానికి ప్రత్యగాత్మయనియు వర్ణింపబడినది. మనస్సు కేవలవిషయగ్రహణముచే చరితార్థత నొందుచున్నది. మానసికములగు సంకల్పవికల్పములను బుద్ధినిశ్చయించి సర్వప్రవృత్తిహేతువగుచున్నది. అందువలన బుద్ధి మనస్సుకంటె సూక్ష్మతరము మహత్తరము ప్రత్యగాత్మభూతముగూడ నగుచున్నది. సర్వప్రాణిబుద్ధులకు హిరణ్యగర్భు డాత్మభూతుడగుటంజేసి యతడు బుద్ధికంటె సూక్ష్మతరుడు మహత్తరుడుగూడ నగుచున్నాడు. సురనరతిర్యగాదిబుద్ధుల కన్నిటికి నతడు సమిష్టిస్వరూపుడు జ్ఞానక్రియాశక్త్యాత్మకుడు నగుటవలన వానికి ప్రత్యగాత్మయనిగూడ వ్యవహారము గలదు. ఇతడే సృష్టికంతకును ప్రథమశరీరి. హిరణ్యగర్భాదిజగత్తంతయు ప్రకృతివలన గల్గుచున్నది. అది సర్వజగత్కారణబీజభూతము. అవ్యక్తాకాశాదినామరూపములనై పడుగుపేకవలె పరమాత్మ నదియాశ్రయించియున్నది. వటవృక్షోత్పాదనశక్తి వటబీజమునందువలె పరమాత్మయందీప్రకృతియు న్తర్నిహితమగుచున్నది.

పరమాత్మ సూక్ష్మత్వ మహత్త్వ ప్రత్యగాత్మత్వములకు పరిమావధి.

అవ్యక్తమగు ప్రకృతికంటెను సూక్ష్మతరము మహత్తరము నయినవాడు పురుషుడు. ఇతడు సర్వజగత్కారణమగు ప్రకృతికి గారణభూతుడు. సమస్తప్రాణిజాతమునకు బ్రాణభూతుడు సర్వవ్యాపియు నగుచున్నాడు. ఇతడన్నిటికంటెను సూక్ష్మతముడు మహత్తముడు. సూక్ష్మత్వమహత్వప్రత్యగాత్మత్వములకితడే పరమావధి. సంసారులకందఱకు నితడే గమ్యైకస్థానమగుచున్నాడు. అతనిని బొందినవారికి బునరావృత్తి యెంత మాత్రమును లేదు. ఇంద్రియములు మొదలు ప్రకృతివఱకును గల పూర్వపూర్వముల కుదాహరింపబడిన యుత్తరోత్తరముల సూక్ష్మత్వమహత్వప్రత్యగాత్మత్వము లాపేక్షికములు. ఇంద్రియములకు విషయములు ప్రత్యగాత్మ యనిభావించుటచే నింద్రియములాత్మకావని త్రోసిపుచ్చవచ్చును. అటులనే ప్రకృత్యంతములగువానినన్నిటిని ననాత్మబుద్ధిచే ద్రోసిపుచ్చి తుట్టతుదకు సర్వకారణము సర్వవ్యాపకము సర్వాత్మకము నగుపరమపురుషునియందు బుద్ధిని లగ్నముచేయుట కుపాయముగ నీప్రణాళిక యుపదేశింపబడినది. ఈప్రణాళికయే తైత్తిరీయబ్రహ్మవల్లి శీక్షావల్లులయందు సమగ్రముగ వివరింపబడినది. 11

అ॥ బుద్ధిగుహాయందున్న యీ యాత్మతత్త్వము నెఱుంగుట సుసాధముగాకుండుటకు గారణమును జెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ ఏష సర్వేషు భూతేషు గూఢోత్మా న ప్రకాశతే
దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యాసూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః ॥ 12

టీ॥ పరమపురుషుడు సమస్తప్రాణుల బుద్ధిగుహాయందు నిగూఢముగ నుండుటచే దెలియబడుటలేదు. ఏకాగ్రము సూక్ష్మము నగుబుద్ధిసహాయముచే సూక్ష్మదర్శనకుశలులగు పండితులచే నతడాలోకింపబడగలడు.

తా॥ వి॥ పరమపురుషుడు సంసారులకందఱకును పునరావృత్తిరహితమగు గమ్యస్థానమని వర్ణింపబడినది. ఇచట గమనశబ్దమునకు స్థలాంతరగమన మర్థముగాదు. అతఁడు బుద్ధిగుహాయందే యున్నటుల వర్ణింపబడుటచే గమనశబ్దమునకు జ్ఞాన మర్థము జెప్పవలెను. అతని తత్త్వమును దెలిసికొనినవారు బుద్ధిగుహాయందే యతనిని సాక్షాత్కారము చేసికొనగలరని తాత్పర్యము. జనసామాన్యము మాయావిమోహితమగుటచే నత్యంతసమీపమునందుండినను నతనిని గుర్తింపలేకున్నది. మాయ అతిగంభీరము దురవగాహము విచిత్రము. దానివశమునొందిన జనులు నీ వా బ్రహ్మమే యయియున్నావని పలుమరు శాస్త్రముచే బోధింపబడుచున్నను యీ విషయమును గ్రహింపలేకున్నారు. ఎవరు చెప్పకపోయినను ననాత్మభూతమగు దేహేన్ద్రియాదిసంఘాత మాత్మయని తలంచుచున్నారు. మాయాకల్పితమగు భ్రమయే దీనికి గారణము. మాయచే నావరింపబడిన సామాన్యబుద్ధికి సుగ్రాహ్యముగాకుండుటచే బరమాత్మబుద్ధిగుహాయందు నిగూఢముగ నున్నటుల వర్ణింపబడినాడు. సంస్కృతబుద్ధులు చిత్తైకాగ్ర్యోపేతులు సూక్ష్మవస్తునిరూపణనిపుణులు నగుబండితు లతని నవలోకింపసమర్థులు.

పండితులకు బరమాత్మ సుగ్రహము

నిదిధ్యాసనజన్యమగు సంస్కారము సంస్కృతబుద్ధిలక్షణము. బహిర్మిత్తైకాగ్ర్యమును లక్ష్యమునందుంచుట చిత్తైకాగ్ర్యము. స్థూలములగు నింద్రియములు మొదలు హిరణ్యగర్భాంతముగల పారస్పరికములు ఆపేక్షికములు నగుసూక్ష్మత్వమహత్వప్రత్యగాత్మత్వముల ద్రోసిపుచ్చి సర్వకారణకారణము, సర్వవ్యాపి, సర్వాత్మయునగు పరమాత్మ ప్రత్యగాత్మకంటె ననన్యమని నిరూపింపగల బుద్ధి సూక్ష్మబుద్ధి. దురవగాహమగు నిట్టి సూక్ష్మమును గ్రహింపగలవాడు పండితుడనిపించుకొనును.12

అ॥ సూక్ష్మదర్శులగుపండితు లాత్మను దర్శించు నుపాయమును జూపుచున్నారు.

మూ॥ యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ ప్రాజ్ఞస్తద్యచ్ఛేత్ జ్ఞాన ఆత్మని జ్ఞానమాత్మని మహతి నియచ్ఛేత్తద్యచ్ఛేచ్ఛాన్త ఆత్మని ॥ 13

టీ॥ పండితుడయినవాడు వాగాదిసకలేంద్రియవ్యాపారమును మనస్సునం దుపసంహరింపవలయును. ఆమనస్సును ప్రకాశస్వరూపమగు బుద్ధ్యాత్మయందు నియమింపవలెను. అట్టిబుద్ధిని ప్రథమజుడగు హిరణ్యగర్భునియందు నియమించవలెను. ఆహిరణ్యగర్భబుద్ధిని సర్వవికారశూన్యమగు ముఖ్యాత్మయందు నిలుపవలెను.

తా॥ వి॥ ఇచట వాక్ఛబ్దముచే సర్వేంద్రియము లవగతములగుచున్నవి. అవియన్నియు ననగా బహికృతివలనను నుదాహరింపబడిన వస్తువు లనాత్మభూతములయి యాత్మసందర్శనమున కుపాయభూతములగుచున్నవని పేర్కొనబడినది. అవి యెట్లుపాయములగుచున్నవో యిచట వివరింపబడుచు

న్నది. వాగాదీన్ద్రియముల ననాత్మభావముచే నసత్యములని త్రోసివుచ్చి వానిని మనస్సునం దుపసంహరింపవలయును. ఇట్లులనే మనస్సును బుద్ధియందును, బుద్ధిని హిరణ్యగర్భునియందును హిరణ్యగర్భుని యందలి బుద్ధిని నిర్విశేషస్వరూపుఁడును అవిక్రియుఁడును సర్వాన్తరుఁడును సర్వబుద్ధి ప్రత్యయసాక్షియు నగుముఖ్యాత్మయం దుపసంహరింపవలయును. సమస్తప్రపంచమును బరమాత్మయందు ప్రవిలాపనము జేసి నిర్వికల్పసమాధియందు స్వస్వరూపమగు పరమాత్మయందు బుద్ధిని నిలుపవలెను. ఈవిధమున వివేచనాపూర్వకమగు విచారణచేతను నిదిధ్యాసనముచేతను జ్ఞానియగువాఁడాత్మదర్శనముఁ జేయగలడని తాత్పర్యము. ఇందిన్ద్రియముల నన్నిటిని తనయందుపసంహరించుకొని యన్తర్దృష్టిచే స్వస్వరూపావస్థానము నొందుటయే నివృత్తిమార్గము. అదియే జ్ఞానహేతువగును. పంచకోశముల ననాత్మభావముచే నిరసించుమార్గము తైత్తిరీయభృగువల్లియందు విస్తరింపబడినది. ఆప్రకరణము నిచటజూడవలెను. 10-11 మన్త్రములలో నుదాహరింపబడిన నుపసంహారక్రమమంతయు నీమంత్రములో బాటింపబడకపోయినను నారెండు మంత్రముల కీమంత్రము వ్యాఖ్యానస్థానీయమగుట వానినే యిచట జెప్పబడిన యుపసంహారక్రమముగ భావింపనగును. 13

ఆత్మదర్శనము సర్వేన్ద్రియోపసంహారముచేలభించును

అ॥ ఇట్టి యుపాయము నవలంబించి యాత్మదర్శనము చేయుడని యజ్ఞానమునందు నిద్రించుచున్నవారిని శ్రుతిమాత మేల్కొలుపుచున్నది.

మూ॥ ఉత్తిష్ఠత జాగ్రత ప్రాప్య వరాన్నిబోధత క్షురస్య ధారా నిశితా దురత్యయా దుర్గంపథస్తత్కవయో వదన్తి. 14

టీ॥ అజ్ఞానమునందు నిద్రించుచున్న యోజీవులారా! మీరు లెండు; అజ్ఞాననిద్రనుండి మేల్కొని జాగరూకులు కండు; శ్రేష్ఠుడగు గురువునుబొంది తెలిసికొనుడు; పదునుగల కత్తివాడి దాటుట కెట్లుశక్యముకాదో అటులనే యాత్మ మార్గము దుస్సాధమని విద్వాంసులు బలుకుచున్నారు.

తా॥ వి॥ సర్వప్రపంచము మిథ్యాజ్ఞానవిజృంభితము, కర్తృక్రియాఫలసంకులము, నామరూపకర్మాశ్రయము. ఆత్మ స్వరూపమును దెలిసికొని దానియందు సర్వమును లయింపజేసినవాడు స్వస్థుడు పరిశాన్తమనస్కుడు కృతకృత్యుడు నగు చున్నాడు. ఎండమావుల నీటిభ్రమయు రజ్జువునందలి సర్పభ్రమయు యథార్థస్వరూపజ్ఞానముచే దొలగిపోవుచు న్నవి. అటువలెనే ఆత్మదర్శనార్థమై యనాదియగు నవిద్య యందు గాఢనిద్రజెందినవారి నీమంత్రము నిద్రలేపి యాత్మ జ్ఞానాభిముఖులుగా జేయుచున్నది. అజ్ఞాననిద్ర సర్వానర్థ బీజము. ప్రకృష్టుడగు నాచార్యు నాశ్రయించి యాతని యను గ్రహముచే నేనే యాత్మనని తెలిసికొనవలెను. ఆత్మజ్ఞాన మతిసూక్ష్మబుద్ధి విషయము. అనాత్మభూతమగు సర్వ ప్రపంచము నసంస్పృష్టుడై కత్తివాడిని దాటినట్లు దాటవలెను. శరీరము లనిత్యములు గనుక నాత్మజ్ఞానసంపాదనముకొఱ

ఆత్మజ్ఞానమునుగూర్చి త్వరపడవలయును.

కాలస్యము చేయరాదని మోక్షముగోరువారలకు హెచ్చరిక చేయబడుచున్నది. 14

అ॥ దర్శనార్థమిట్లు హెచ్చరికచేయబడిన యాత్మ సూక్ష్మతమమని సామాన్యముగ జెప్పబడినది. ఆ సూక్ష్మతమత్వమిచట వివరింపబడుచున్నది.

మూ॥ అశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయం తథాఽరసం నిత్యమగన్ధవచ్చ యత్ అనాద్యనన్తం మహతః పరం ధ్రువం నిచాయ్య తన్మృత్యుముఖాత్ప్రముచ్యతే ॥ 15

టీ॥ ఆత్మ శబ్దరహితము, స్పర్శరహితము, రూపరహితము, నాశరహితము, రసరహితము, గంధరహితము, నిత్యము, అనాది, అనంతము, బుద్ధికంటె భిన్నము. అట్టి యాత్మతత్త్వము శాశ్వతమయినదానినిగా నెఱింగినవాడవిద్యాకామకర్మఫలమగు మృత్యువునుండి ముక్తుడగును.

తా॥ వి॥ పృథివియందు గంధరసరూపస్పర్శశబ్దములను నైదుగుణములుండుటచే నదిస్థూలతమమయి చక్షురాదిపంచేన్ద్రియములకు విషయమగుచున్నది. జలమునందు రసాదిచతుర్గుణ ములుండుటచే నది శ్రోత్రాదినాలుగింద్రియములకు విషయమగుచున్నది. అందుచే పృథివికంటె జలము సూక్ష్మతరమగుచున్నది. అటులనే తేజోవాయ్వాకాశములు పైగుణములలో క్రమముగా మూడు రెండు ఒకటె గుణములకు మాత్రమాకరమయి మూడు రెండు ఒక యింద్రియములకు మాత్రము విషయములగుచున్నవి. ఒక దానికంటె నొకటి

తక్కువగుణములు గలదగుటచే నొకదానికంటె మరియొకటి సూక్ష్మతరమగుచున్నది. గుణములున్నచోట సూక్ష్మభావము యొక్క తరతమభావ మేర్పడుచున్నది. సర్వగుణవిహీనమగు పదార్థమునుగూర్చి యిట్లు సూక్ష్మభావముయొక్క తారతమ్యము చెప్పశక్యముకాదు. కనుక నాపదార్థము నిరపేక్షము సూక్ష్మతమునగుచున్నది. అందుచేనది నింద్రియగ్రాహ్యము గానేరదు. శబ్దాదిగుణములుగల పదార్థములు వికారమును బొందునవగుటచే నవి యనిత్యములు. ఆత్మ గుణవిహీనమగుటచే నిర్వికారము నిత్యము. పృథివ్యాదులు కార్యములగుటచే వానికాది గలదు. కారణమునందవి లయమొందును. ఆత్మ సర్వకారణమగుటచే నది యాదిలేనిదగుచున్నది. దానికి కారణము లేకుండుటచే నది కార్యము గానేరదు. కార్యము కాకుండుటచే దానికి లయములేదు. దానికిగూడ కారణమున్నచో ననవస్థాప్రసంగము సంభవించును. అది యనంతము నిత్యవిజ్ఞానస్వరూపమునగుటచే బుద్ధికంటె విలక్షణము. సర్వభూతము లాత్మస్వరూపములగుటచే నతడు సర్వసాక్షియగుచున్నాడు. నిత్యమగుటచే ధ్రువమగుచున్నాడు. ఈ విధముగ బ్రహ్మస్వరూపమును దెలిసికొనినవా డవిద్యాకామకర్మలక్షణమగు మృత్యుముఖమునుండి తప్పించుకొనును. 15

(ఆత్మస్వరూపము.)

అ॥ నాచికేతోపాఖ్యానఫలశ్రుతికథన ముతో మూడవవల్లి యుపసంహరింపబడుచున్నది.

మూ॥ నాచికేతముపాఖ్యానం మృత్యుప్రోక్తం సనాతనమ్ ఉక్త్వా శ్రుత్వా చ మేధావీ బ్రహ్మలోకే మహీయతే॥ 16
య ఇమం పరమం గుహ్యం శ్రావయేత్ బ్రహ్మసంసది ప్రయతః శ్రాద్ధకాలే వా తదానన్త్యాయ కల్పతే తదానన్త్యాయ కల్పత ఇతి ॥ 17

టీ॥ యమునిచే నుపదేశింపబడినట్టియు నచికేతసునిచే గ్రహింపబడినట్టియు వైదికమగుటచే చిరంతనమయినట్టియు నీయుపాఖ్యానమును బ్రాహ్మణులకుపదేశించియు నాచార్యుని వలన శ్రవణముజేసియు బురుషుఁడు బ్రహ్మలోక మునందాత్మభూతుఁడయి యుపాస్యుఁడగుచున్నాఁడు. శ్రేష్ఠమయినట్టియు గోప్యమయినట్టియు నీయుపాఖ్యానము నెవఁడు "శుచియై బ్రాహ్మణసభయందును, శ్రాద్ధకాలమునందు బ్రాహ్మణులకును వినుపించునో" యట్టివాని సత్క్రుత్యమనన్తఫలప్రదమగును. నిశ్చయము. 16–17

ప్రథమాధ్యాయము – మూఁడవవల్లి
సమాప్తము.

ద్వితీయాధ్యాయము - ప్రథమవల్లి

అ॥ ఆత్మ బుద్ధిగుహాయందున్నను అవిద్యావరణముచే నయ్యది బుద్ధికగోచరమగుచున్నదని 1–3–12 మంత్రమున నుదాహరింపబడినది. ఇందుల కవిద్యావరణమేగాక యాగంతుకమగు నింద్రియప్రతిబంధముగూడ కారణమగుచున్నదని బోధించుట కీవల్లి యారంభింపబడుచున్నది. ప్రతిబంధజ్ఞానము వలన ప్రతీకారజ్ఞానము కలుగును.

మూ॥ పరాచః కామాననుయన్తి బాలాస్తే మృత్యోర్యన్తి వితతస్య పాశమ్ । అథ ధీరా అమృతత్వం విదిత్వా ధ్రువమధ్రువేష్విహ న ప్రార్థయన్తే ॥ 2

టీ॥ అల్పప్రజ్ఞకలవారు దృష్టాదృష్టమగు భోగాసక్తిచే నరికట్టబడిన యాత్మదర్శనము గలవారయి బాహ్యములగు కామ్యవిషయముల ననుసరించెదరు. మృత్యుపాశమునబడి యనవరతమగు జన్మమరణజరారోగాద్యనేకానర్థవ్రాతమును బొందెదరు. ధీరులగువారు ప్రత్యగాత్మస్వరూపావస్థానస్వరూపమగు నమృతత్వము నిశ్చితముగా దెలిసికొని యనర్థప్రాయమగు సంసారమును గోరరు. పుత్రవిత్తలోకైషణములనుండి దూరమగుటయే దీనిఫలము. 2

అ॥ ఆత్మచైతన్యము సర్వవ్యవహారసాధనమని ముందు మూడుమంత్రములలో జూపబడుచున్నది.

మూ॥యేన రూపం రసం గన్ధం శబ్దాన్ స్పర్శాగ్ంశ్చ మైథునాన్। ఏతేనైవ విజానాతి కిమత్ర పరిశిష్యతే,॥ ఏతద్వైతత్॥ 3
స్వప్నాన్తం జాగరితాన్తం చోభౌ యేనానుపశ్యతి। మహాన్తం విభుమాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి. 4. య ఇమం మధ్వదం వేద ఆత్మానం జీవమన్తికాత్। ఈశానం భూతభవ్యస్య న తతో విజుగుప్సతే,॥ ఏతద్వైతత్॥ 5

టీ॥ దేహాదివ్యతిరిక్తము విజ్ఞానస్వభావము నగు నీ యాత్మయను సాధనముచేతనే ప్రాణిజాతమంతయు రూపమును గంధమును రసమును శబ్దమును స్పర్శమును దాంపత్యసౌఖ్యములను సంపూర్ణముగ దెలిసికొనుచున్నది. ఆత్మసాధ

నముచే దెలియబడని విషయమేమియు లేదు. ఇదియే నచికేత
సుడు దెలిసికొనగోరిన యాత్మ. 3

స్వప్నమధ్యమును జాగరితమధ్యమును ఏ యీ యాత్మ యనుసాధనముచేత లోకము దెలిసికొనుచున్నదో యట్టియాత్మ మహత్తుగను సర్వవ్యాపిగను జ్ఞానియగువాడు భావించి దుఃఖింపడు. 4

కర్మఫలము ననుభవించుజీవుడు కాలత్రయనియామకుడును అత్యన్తసమీపవర్తియు నగునాత్మకంటె నన్యముగాదని యెవడు దెలిసికొనునో యట్టివా డీశ్వరునికంటె దానన న్యుడనుజ్ఞానము గల్గియుండుటవలన తనను తాను శిక్షించుకొనగోరడు. ఇదియే నచికేతసుడు దెలిసికొనగోరిన యాత్మ. 5

తా॥ వి॥ జ్ఞానియగువాడు దెలిసికొనగోరతగిన యాత్మవస్తువు లేదనుసందేహమిచట తీర్చబడుచున్నది. సర్వేన్ద్రియములు వ్యాపారవంతములుగనున్న జాగ్రదవస్థయందును మనస్సుదక్క నితరేంద్రియములన్నియు నుపరమావస్థను జెందిన స్వప్నావస్థయందును మనుజుడు శబ్దాదిబాహ్యవిషయములను దెలిసికొనుచున్నాడు. సర్వేన్ద్రియములు మనస్సు గూడనుపరమావస్థను బొందిన సుషుప్త్యవస్థయందతడు సంపూర్ణసుఖమును సర్వవిషయ కాజ్ఞానము ననుభవించుచున్నాడు. సుఖముగా నిద్రించితిని, నాకేమియు దెలియలేదని నిద్రలేచి చెప్పుచున్నాడు. ఇట్టియనుభవము మనఇంద్రియములకంటె

ఆత్మ సర్వవ్యవహార సాధనము

భిన్నమగు చేతనవస్తుసహాయమున గలుగుచున్నది. అచేతనమగు నిన్ద్రియాదిదేహసంఘాతమునకీవిజ్ఞాతృత్వసామర్థ్యము లేదు. దేహాదులకే యిట్టిసామర్థ్యమున్నచో రూపము మఱియొకరూపమును శబ్దము మఱియొకశబ్దమును గ్రహింపవలసి యుండును. అటుల జరుగుటలేదు. కనుక సర్వమానసికవృత్తి ప్రకాశకమగు నాత్మతేజస్సు దేహాదివ్యతిరిక్తమగునది మఱియొకటి యుండితీరవలయును. కాని యజ్ఞానముచేత జనసామాన్యము మానసికవృత్తులను వానినధిష్ఠించియున్న ఆత్మతేజస్సును బ్రత్యేకింపలేక మనస్సుచేతనే జ్ఞానము కలుగుచున్నదని భ్రమజెందుచున్నారు. మనోవృత్తులను బ్రకాశింపజేయుటచే నాత్మతేజస్సు జ్ఞానసాధనమగుచున్నది. ఈయాత్మతేజస్సే యన్తఃకరణోపాధిచే జ్ఞానకర్త యగుచున్నది. ఆత్మక్రియావిహీనము గనుక నిజముగా దానికి కర్తృత్వమును జెప్పవీలులేదు. అన్తఃకరణోపాధివశముచే నద్దానికి గర్తృత్వమాపాదింపబడుచున్నది. జ్ఞానసాధనములగు మానసికవృత్తులుగూడ నాత్మతేజస్సుచేతనే నుద్దీపితములగుటచే నుపాధికృతమగు జ్ఞానసాధనత్వముగూడ నాత్మకాపాదింపబడుచున్నది. ఇట్లుపాధివశమున నాత్మకు జ్ఞానకర్తృత్వకరణత్వములు సిద్ధించుచున్నవి. ఆత్మతేజస్సు సర్వావభాసకము. దానిచే దెలియబడనిదేదియును లేదు. ఆత్మ సర్వజ్ఞము; సర్వావభాసకము; ధర్మాధర్మేతరము; సర్వోత్కృష్టము; ఇట్టియాత్మనే నచికేతసుడు యమునివలన దెలిసికొనగోరెను. అట్టియాత్మయే జీవుడని తెలిసికొనినధీరుడు సర్వదుఃఖ విదూరు

డగును. అభయమగు స్థైర్యమును బొందును. ఇతరులచే సంరక్షణము నతడు గోరనవసరము లేదు. రెండవవాడున్నప్పుడే భయమునకు సంరక్షణమునకు నవసరము గలుగును. ఇట్టిప్రత్యగాత్మ సర్వవ్యాపకము మహత్తమమునని చెప్పుటచే బ్రత్యక్పరమాత్మల కభేదము చెప్పబడుచున్నది. 3-5

అ॥ ప్రత్యగాత్మయే సర్వాత్మయని దిగువరెండు మన్త్రములలో సిద్ధముచేయబడుచున్నది.

మూ॥ యః పూర్వం తపసో జాతమద్భ్యః పూర్వమజాయత। గుహాం ప్రవిశ్య తిష్ఠన్తం యో భూతేభిర్వ్యపశ్యతే.॥ ఏతద్వైతత్॥ 6

యా ప్రాణేన సంభవత్యదితిర్దేవతామయీ। గుహాం ప్రవిశ్య తిష్ఠన్తీం యా భూతేభిర్వ్యజాయత.॥ ఏతద్వైతత్॥ 7

టీ॥ ఏ ముముక్షువు జలములు మొదలగు పంచీకృత పంచభూతములకంటె పూర్వమే జ్ఞానాత్మకమగు బ్రహ్మమువలన జన్మించెనో, ఎవడుద్భవించినతరువాత నీలోకమునందు భూతములతోగూడ హృదయాకాశమును బ్రవేశించెనో ఆ హిరణ్యగర్భుడే నచికేతసుడు తెలిసికొనగోరిన బ్రహ్మము. 6

సర్వకర్మఫలానుభవిత యగుటచే నదితియని పిలువబడుచు హిరణ్యగర్భరూపమున భూతములలోఁగూడ పరబ్రహ్మమునుండి యుద్భవించి బుద్ధిగుహయందు బ్రవేశించినట్టియేశక్తి గలదో ఆశక్తియే నచికేతసుడు తెలిసికొనగోరిన బ్రహ్మము. 7

తా॥ వి॥ మాయాసృష్టమగు జగత్తునందు హిరణ్యగర్భుడు ప్రథమశరీరి. ఇతడు సర్వప్రాణికోటియొక్క సమష్టి స్వరూపుడు. ఇతడే వివిధయోనులయం దుద్భవించి జీవుడను పేర వ్యవహరింపబడుచున్నాడు. జీవుడతని వ్యష్టిరూపము. ఈ మంత్రములయందు సర్వసృష్టికారణమగు పరబ్రహ్మమునకును, సమస్తప్రాణికోటిసమష్టిరూపుడగు హిరణ్యగర్భునకును, కర్మఫలభోక్తయు వ్యష్టిరూపుడునగు జీవునికిని, గుహానివిష్టమగు ప్రత్యగాత్మకును నైక్యము చెప్పబడుచున్నది. ఒకేయాత్మయే నుపాధిభేదముచే నింద్రుడు చంద్రుడు నరుడు పశువు పక్షి మొదలగు భిన్నవ్యవహారములేర్పడి తత్తదుపాధిసహజమగు కర్మఫలానుభవము సంప్రాప్తమగుచున్నది. ఉపాధివశముచే జీవులనేకులుగా గాన్పించుచున్నారు. అతడు నిజముగానొకడే, ప్రత్యగాత్మకంటె వేఱుగాడు. 6–7

పరబ్రహ్మము యొక్క సర్వాత్మత్వము.

అ॥ హిరణ్యగర్భునియొక్క సర్వాత్మత్వము సోదాహరణముగ వివరింపబడుచున్నది.

మూ॥ అరణ్యోర్నిహితో జాతవేదా గర్భ ఇవ సుభృతో గర్భిణీభిః। దివే దివ ఈడ్యో జాగృవద్భిర్హవిష్మద్భిర్మనుష్యేభిరగ్నిః॥ ఏతద్వై తత్ 8. యతశ్చోదేతి సూర్యోఽస్తం యత్ర చ గచ్ఛతి। తం దేవాః సర్వేఽర్పితాస్తదు నాత్యేతి కశ్చన॥ ఏతద్వై తత్ 9. యదేవేహ తదముత్ర యదముత్ర తదన్విహ। మృత్యోః స మృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి॥ 10

టీ॥ శుచిమితాహారముచే గర్భిణీస్త్రీలచే రక్షింపబడు
గర్భమువలె నుత్తరాధరారుణులయందు కాపాడబడుచున్న
యజ్ఞాధికృతమగు నగ్ని సర్వహవిర్భోక్తయగుటచే ఋత్వి
క్కులు యజమానులుగూడ నప్రమత్తులయి నద్దాని గాపాడు
చున్నారు. స్తోత్రము చేయుచున్నారు. అగ్న్యుపాసకులు
ధ్యానభావనములచే నిజహృదయసీమలయం దగ్నిని నెలకొలిపి
యుపాసించుచున్నారు. హిరణ్యగర్భు డిట్టియగ్నిస్వరూపుడే
యగుచున్నాడు. ఈ యగ్ని యాబ్రహ్మమే॥ 8

ప్రాణాత్మకుడగు నే హిరణ్యగర్భునియందు సూర్యు
నికి ఉదయాస్తమయములు గలుగుచున్నవో రథచక్రమునం
దాకులవలె నగ్న్యాది దేవతలందరు వాగాదులుగూడ నెవ్వాని
యందు సంధానముచేయబడుచున్నారో యట్టి హిరణ్య
గర్భుడు సర్వాత్మకమగు బ్రహ్మమే యగుచున్నాడు. పర
బ్రహ్మమును మించి యెవడును తదన్యము గాలేడు. ఇట్టి పర
బ్రహ్మమునే నచికేతసుడు తెలిసికొన గోరెను. 9

ఈలోకమున నేదిగలదో యదియే పరమున గలదు.
పరమున నేదిగలదో నదియే యీలోకమునగూడ గలదు.
ఎవ్వడిచట నానాత్వమును జూచుచున్నాడో యతడు మరణ
పరంపరను బొందును. 10

తా॥ వి॥ సమిష్టిస్వరూపుడగు హిరణ్యగర్భుని సర్వా
త్మత్వము అగ్న్యుదాహరణముచే వివరింపబడుచున్నది.
మోక్షైకసాధనమగుపరబ్రహ్మము సర్వాత్మభావమని చెప్ప

దలచి ప్రథమశరీరి యగుహిరణ్యగర్భు డిచట ముందుగా బ్రస్తావింపబడినాడు. అదేతీరున, నగ్నిచయనాదియాగ ములయం దుపాస్యమగు నగ్నిదేవతయు తదుపలక్షితమగు నితర దేవతలుగూడ బ్రహ్మ స్వరూపులే యగుచున్నారు. వీరందఱు బ్రహ్మానన్యులయినను ఉపాధిభేదముచే విభిన్నులుగ కాన్పించు చున్నారు. అజ్ఞానముచే నేను వేఱు బ్రహ్మము వేఱని ప్రపంచమున నానాత్వమును జూచువాడు జననమరణపరంప రకు లోనగును. విజ్ఞానరసైకము పరిపూర్ణము నగు బ్రహ్మము నేనే యని తెలిసికొనువా డమర్త్యుడయి బ్రహ్మత్వమునొందును. 8-9-10

నానాత్వభావము మృత్యుకారణము

అ॥ అజ్ఞానజన్యమగు నీనానాత్వబుద్ధి నశించు నుపా యము బేర్కొనబడుచున్నది.

మూ॥ మనసైవేదమాప్తవ్యం 'నేహ నానాస్తి కిఞ్చన।
మృత్యోః స మృత్యుం గచ్ఛతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి॥ 11

టీ॥ ఏకరసాత్మకమగు నీపరబ్రహ్మ మాచార్యశాస్త్ర సంస్కృత మగు మనస్సుచేత బొందదగియున్నది. అద్వితీయ మగు బ్రహ్మమొకటియే గలదు, తదన్యమేమియు లేదను జ్ఞానము గలుగుచుండగా నవిద్యయు తత్కృతమగునానాత్వ బుద్ధియు నశించును. అజ్ఞానతిమిరముచే గప్పబడినదృష్టిగలవా నికి బ్రహ్మమునందు నానాత్వము గనుపడును. బ్రహ్మమున కును దనకును భేదమున్నదను భావమెంతస్వల్పముగానున్నను

అది మృత్యుపరంపరకు గానణమగును. ఫలవ్యాప్యత్వములేని మనస్సుచే బ్రహ్మము దెలియబడుచున్నాడు. ఈ విషయము మాచేరచింపబడిన పంచదశి తృప్తిదీపము 90 శ్లోకము ఈ సంపుటము 66 వ పుటన సంపూర్ణముగ వివరింపబడినది. చదువరులీవిషయము నచట చూడదగును. 11

అ॥ పరమాత్మ హార్దాకాశమున దర్శనయోగ్యమగు చున్నాడనువిషయము వివరింపబడుచున్నది.

మూ॥ అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషో మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతి।
ఈశానో భూతభవ్యస్య న తతో విజుగుప్సతే ॥ 12

టీ॥ అద్వితీయ మగునీపరమపురుషు డంగుష్ఠమాత్ర పరిమాణము గలిగి శరీరమధ్యనున్న హార్దాకాశమునందుండును. అట్టియాత్మ కాలత్రయనియమనకర్త యని యెఱింగిన వాడతనివలన దనను రక్షించుకొనగోరడు. ఇదియే తెలిసికొనదగిన యాబ్రహ్మము.

తా॥ వి॥ హృదయాకాశమంగుష్ఠపరిమాణము. బ్రహ్మము వస్తుతః సర్వవ్యాపి యయినను అంతటనున్న శబ్దము రేడియోముఖమున నభివ్యక్తమయిన ట్లయ్యది హార్దాకాశమున సాక్షాత్కార్యమగును. హార్దాకాశము సాక్షాత్కార స్థానమని చూపించుటయందు మాత్రమే శ్రుతితాత్పర్యము. అంగుష్ఠపరిమాణమగు హార్దాకాశమందంతటను నతడు నిండి యున్నాడనుటచే నద్దాని సర్వవ్యాపనస్వభావ మర్థాత్సిద్ధ మగుచున్నది. బ్రహ్మమునకు స్వయముగ బరిమాణములేదు.

దానియుపలబ్ధిస్థానమగు హార్దాకాశముయొక్క అంగుష్ఠపరిమాణ మద్దానియందారోపింపబడుచున్నది. ఆతీరుననే సూక్ష్మమధ్యమమహత్పరిమాణములుగల మశకమనుష్యాశ్వరవిబింబములంతట నదివ్యాపించియుండుటచే బ్రహ్మముగూడ నానాయాపరిమాణములు గలిగియున్నట్లు 1-2-20 మన్త్రమున వర్ణింపబడినది. కాలముగూడ సృష్టిలోన న్తర్భాగమగుటవలన బ్రహ్మము దానికిగూడ నతీతమయి దానికి నియంతయగుచున్నది. 12

అ॥ బ్రహ్మముయొక్క యస్తిత్వము సందేహాస్పదమగుటవలన నద్దాని దనకుపదేశింపుడని నచికేతసుడు యముని గోరెను. అందువలన బ్రహ్మముయొక్క యస్తిత్వమింతవఱకు సిద్ధముచేయబడినది. నచికేతసుని ప్రశ్నముయొక్క రెండవ భాగమున కిచటసమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

మూ॥ అంగుష్ఠమాత్రః పురుషో జ్యోతిరివాధూమకః।
ఈశానో భూతభవ్యస్య స ఏవాద్య స ఉ శ్వః,॥ ఏతద్వైతత్ ॥ 13

టీ॥ అంగుష్ఠమాత్రుడగు నీపురుషుడు ధూమముచే గప్పబడని జ్యోతిస్సును బోలియున్నాడు. యోగిహృదయములయందిట్లు నిరూపింపబడిన సర్వకాలనియంతయగు నాపురుషు డగసాలెదిమ్మెవలె నిర్వికారుడు నిత్యుడునగుచున్నాడు. అతడు కాలత్రయము నందున్నవాడు. అతనితో సముడు లేడు.

తా॥ వి॥ బ్రహ్మము నిత్యమనుటచే క్షణికత్వవాదము నిరసింపబడుచున్నది. అద్దాని తేజస్సనాచ్ఛాదితమయి స్వయం ప్రకాశమగుచున్నదని భావము. 13

అ॥ నానాత్వమును జూచువానికి గలుగునష్ట ముదాహరింపబడుచున్నది.

మూ॥ యథోదకం దుర్గే వృష్టం పర్వతేషు విధావతి।
ఏవం ధర్మాన్ పృథక్ పశ్యంస్తానేవానువిధావతి ॥ 14

టీ॥ ఎత్తగు పర్వతములమీద గురిసినవర్షము పల్లపు ప్రదేశములకు నానాముఖముల బ్రవహించి యెట్లువిభిన్నప్రవాహములుగా జెదరినశించునో, అటులనే వివిధధర్మములను దన కంటె భిన్నముగా భావించునతడు తనయుచ్చైర్గతినుండి పరిచ్యుతిజెంది వివిధమార్గముల నధఃపతితుడై నశించుచున్నాడు. 14

అ॥ జ్ఞానియొక్క విశుద్ధమగు మనస్సుచే నాత్మయొక్క పారిశుద్ధ్యమును దెలిసికొనదగునని చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ యథోదకం శుద్ధే శుద్ధమాసిక్తం తాదృగేవ భవతి।
ఏవం మునేర్విజానత ఆత్మా భవతి గౌతమ॥ 15

టీ॥ శుద్ధోదక మొకసాధనముచే గొంతభాగము వేరు చేయబడినను మఱలనాశుద్ధోదకమునందు బోయబడినపుడందులో కలిసిపోవును. అదేవిధముగ మననశీలుడగు జ్ఞాని యొక్క యాత్మనిర్మలమగును.

తా॥ వి॥ పర్వతశిఖరమునందు కురిసినవర్ష జల మత్యంతము స్వచ్ఛము. దుర్గమమగుటచే తదతిరిక్తపదార్థములకు దూరమయి యేకరసస్వరూపమగుచున్నది. స్వస్థానమునుండి భ్రంశమును జెందినపుడది నానాముఖమయి యుపాధిధర్మము నొంది కటుకషాయతిక్తాదిరుచుల గాంచును. అటులనే పరమాత్మ యత్యంతదుర్గమమగునుచ్చస్థితియందు స్వచ్ఛము నేకరసము నగుచున్నది. అశేషకాలుష్యవిరహము ఏకాగ్ర్యమునగు యోగిచిత్తమునకు మాత్రమది సువిజ్ఞేయము. ఇదియే దుర్గశబ్దార్థము. అద్వితీయమగు నిట్టియుచ్చైర్గతినుండి భ్రష్టుడగువాడు ద్వైతవిశిష్టము నానాముఖమునగు నధఃపతనమునొంది నానాశరీరములనుమాత్రము చూచునుగానియతని చూపు పైకి బ్రసరింపలేదని తాత్పర్యము. పర్వతముమీది నుండి జలము క్రిందికెంతసులభముగా బారలునో యంత యప్రయత్నముగ సుశిక్షితముగాని మానుషచిత్త మధఃపతనహేతువులగు వివిధవిషయములమీదికి బ్రసరించును. ఇది పర్వతవర్షజలోపమానస్వారస్యము. మననశీలుడగు జ్ఞాని కుతర్కదూషితము నాస్తికభావవికృతము నగుదృష్టినుండి మరలి శాస్త్రోపదిష్టమగు సన్మార్గమున నడచి ప్రత్యక్పరమాత్మల యనన్యత్వమును గ్రహింపగలడు. అపుడు శుద్ధోదకము శుద్ధోదకములో గలిసి స్వస్వరూపమును బోగొట్టుకొనినట్లు జీవుడుగూడ స్వస్వరూపమును బొందును. ఇదియే శుద్ధోదకోపమానము యొక్క యర్థము. 15

ద్వితీయాధ్యాయము - ప్రథమవల్లి
సమాప్తము.

ద్వితీయాధ్యాయము - ద్వితీయవల్లి

అ॥ బ్రహ్మతత్త్వము దుర్విజ్ఞేయమగుటచే నద్దానిని బ్రకారాంతరమున వివరించుటకు ద్వితీయవల్లి యారంభింపబడుచున్నది.

మూ॥ పురమేకాదశద్వారమజస్యావక్రచేతసః। అనుష్ఠాయ న శోచతి విముక్తశ్చ విముచ్యతే.॥ ఏతద్వైతత్ ॥ 1

టీ॥ పదునొకండుద్వారములతో గూడిన నగరమునకు బోల్చదగిన యీశరీరము జన్మాదివిక్రియారహితము అకుటిలము విజ్ఞానైకస్వరూపము నగునేయాత్మకొఱకు నిర్దేశింపబడినదో యట్టియాత్మను విజ్ఞానపూర్వకముగ ధ్యానించువాడు శోకమునొందడు. అతడు సమస్తైషణములనుండి విముక్తుడయి యవిద్యానిమిత్తమగు కామకర్మబంధమునుండి తొలగి పునర్జన్మమునొందడు. ఇదియే నచికేతసుడు దెలిసికొనగోరిన యాత్మ.

తా॥ వి॥ వాక్చక్షుఃశ్రోత్రఘ్రాణములను నేడు, నాభియొకటి, మూత్రపురీషద్వారములురెండు, బ్రహ్మరంధ్రమొకటి మొత్తము పదునొకండుద్వారములతో నీశరీరమలరారుచున్నది. ఏకాదశద్వారవిశోభితమగు నీశరీరనగరమును రాజగునాత్మ స్వతంత్రమయి యధిష్ఠించియున్నది. అయ్యది యచటనుండుటకును నుండకుండుటకును స్వతంత్రము. శరీరస్వామి యగునాత్మ సూర్యప్రకాశమువలె నకుటిలము విజ్ఞానస్వరూపము. ఇట్టిపరమేశ్వరుని విజ్ఞానపూర్వకముగ

దెలిసికొని ధ్యానించువాడు సమస్తైషణాలు తొలగి దుఃఖ విదూరుడగును. పరమేశ్వరస్వరూపజ్ఞానముచే నభయప్రతిష్ఠితుడయి, భయకారణములేనివాడగుటచే నవిద్యాకృతమగు కామకర్మబంధములు వీడి తిరిగి జన్మమునెత్తడు. 1

అ॥ ఆత్మ సర్వశరీరవర్తియని చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ హగ్ంసః శుచిషద్వసురన్తరిక్షసద్ధోతా వేదిషదతిథిర్దురోణసత్। నృషద్వరసదృతసద్వ్యోమసదబ్జా గోజా ఋతజా అద్రిజా ఋతం బృహత్ ॥ 2

టీ॥ ఈ యాత్మ సర్వశరీరవర్తియగుచున్నది. నిష్కళంకమయిన యాకాశమునందు, సూర్యునియందు, అగ్నిహోత్రవేదియందు, పృథివియందు, అగ్నియందు, యజ్ఞమునందలి హోమపాత్రమందు, అతిథియందు, మనుష్యులందు, దేవతలయందు, సత్యమునందునున్నది. శంఖశుక్తిమకరాదిరూపమున జలములయందుద్భవించును. భూమియందు వ్రీహియవాది రూపమున జనించును. యజ్ఞాంగరూపమునొందుచున్నది. పర్వతములనుండి నద్యాదిరూపమున జనించును. అతడు సర్వాత్మకుడు, మార్పులేని స్వభావముగలవాడు, అందఱికంటెను మహత్తముడు. ఇట్లతడు సర్వాత్మస్వరూపుడు సర్వవ్యాపియు నగుచున్నాడు. 2

అ॥ ఆత్మయే ప్రాణాపానాదివృత్తులకు గారణమని చెప్పుచున్నారు.

మూ॥ ఊర్ధ్వం ప్రాణమున్నయత్యపానం ప్రత్యగస్యతి। మధ్యే వామనమాసీనం విశ్వేదేవా ఉపాసతే॥ 3

టీ॥ ఆత్మ ప్రాణవృత్తిని యూర్ధ్వభాగమును బొందించుచున్నది. అపానవృత్తిని యధోభాగమును బొందించుచున్నది. హృదయకమలమధ్యవర్తియై యుండతిచేనుపాస్యమగుచున్నది. దానినే దేవతలంద రుపాసించుచున్నారు. చక్షురాదీన్ద్రియములు రూపాదివిషయవిజ్ఞానాత్మకమగు బలిసమర్పణచే నతనిని సేవించుచున్నవి.

తా॥ వి॥ ముఖ్యప్రాణవాయువే శరీరమునందు ప్రాణాపానవ్యానసమానోదానములను నైదువృత్తుల వ్యవహరించుచున్నది. ప్రాణవాయురూపమున నుచ్ఛ్వాసముల జరుపుచున్నది. అపానరూపమున నధోగామియై పతనములేని శరీరస్థితికి హేతువగుచున్నది. వ్యానము నరములకు పుష్టినిచ్చుచున్నది. సమాన మాహారమును జీర్ణముచేయును. ఉదానముచే మాటలాడుచున్నాము. వివిధవాయువు లాత్మబలముచేతనే తమతమ విధులను నిర్వర్తించుచున్నవి. స్వయముగా నవి జడములు. అవి వ్యాపారవంతములగుటచే వానిని నడిపించునది యాత్మ యొకటి యున్నదని యూహించుచున్నాము. రథికుని ప్రేరణములేక రథచలనము గలుగదు. చక్షురాదీన్ద్రియములు రూపాదిబాహ్యవిషయజ్ఞానము నాత్మకు సమర్పించుటయే యతనిని సేవించుటయని యుత్ప్రేక్షింబడుచున్నది. 3

అ॥ ఆత్మసన్నిధిచేతనే శరీరము వ్యాపారవంతమగుచున్నదని చూపుచున్నాడు.

మూ॥ అస్య విస్రంసమానస్య శరీరస్థస్య దేహినః। దేహాద్విముచ్యమానస్య కిమత్ర పరిశిష్యతే.॥ ఏతద్వైతత్॥　　4

టీ॥ దేహియగునాత్మ దేహమునుండి జారిపోవుచుండగా ఆపత్సమయమునందు రాజు నగరమునుండి వదలిపోయినపుడు ప్రజలందఱు వెడలిపోయినట్లు శరీరమునందలి కార్యకరణకలాపరూపమగు ప్రాణాదికమంతయు నిస్సత్త్వమయి కూలిపోవును. రాజులేచిపోయిన నగరమువలె చైతన్యములేని శరీరము భోగానర్హమగుటచే నాత్మ శరీరముకంటె వేరని సిద్ధమగుచున్నది. పైమంత్రమున ఆత్మ జీవనహేతువగు ప్రాణముకంటె వేరనిచూపబడినది. ఈమంత్రమునందు కార్యమగు శరీరముకంటె నతడు వేరని చెప్పబడుచున్నది. శరీరద్వారమున నభివ్యక్తుడగుటచే నతడు శరీరి యనబడుచున్నాడు. 4

అ॥ ప్రాణాదులచేతనే శరీరము జీవించుచున్నది. ప్రాణాదులు లేనపుడు శరీరము మరణించుచున్నది. వీనికంటె భిన్నమగు నాత్మయనునది మఱియొకటిలేదను పూర్వపక్షమునకు సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

మూ॥ న ప్రాణేన నాపానేన మర్త్యో జీవతి కశ్చన।
ఇతరేణ తు జీవన్తి యస్మిన్నేతావుపాశ్రితౌ ॥ 5

టీ॥ కేవలప్రాణాదివాయుపంచకముచేతగాని చక్షురాదీన్ద్రియములచేతగాని యే ప్రాణియు జీవించుటలేదు. సంఘాతములయిన ప్రాణాదివాయువులుగాని చక్షురాదీన్ద్రియములుగాని యాత్మప్రేరితములుగాక జీవింపనేరవు. వీనికంటె భిన్నుడగు నాత్మయనువాడొకడుండుటచేతనే వానికి సంఘాతమేర్పడి స్వస్వవ్యాపారక్షమములగుచున్నవి. 5

అ॥ బ్రహ్మజ్ఞానముచే సర్వసంసారోపరమము, తదజ్ఞానముచే మరణము సంప్రాప్తియను నీవిధానము రాబోవు మంత్రములో వర్ణింపబడుచున్నది.

మూ॥ హన్త త ఇదం ప్రవక్ష్యామి గుహ్యం బ్రహ్మ సనాతనమ్। యథా చ మరణం ప్రాప్య ఆత్మా భవతి గౌతమ॥ 6

టీ॥ సనాతనము పరమరహస్యము నగుబ్రహ్మమును నీకు జెప్పుచున్నాను. బ్రహ్మజ్ఞానముచే సర్వసంసారోపరతియు అదిలేకపోవుటచే సంసారసంగతియు నన మరణమును గలుగుచున్నది. ఆవిధానమును నీకు దెలియజెప్పుచున్నాను వినుము. 6

అ॥ జననమరణము లజ్ఞానముచే సంభవించుచున్నవని చూపుచున్నాడు.

మూ॥ యోనిమన్యే ప్రపద్యన్తే శరీరత్వాయ దేహినః। స్థాణుమన్యే౽నుసంయన్తి యథాకర్మ యథాశ్రుతమ్ ॥ 7

టీ॥ మూఢులగుగొందఱు శుక్లశోణితసమన్వితులయి మాతృగర్భమును బ్రవేశించి శరీరధారులగుచున్నారు. మఱికొందఱు వారాచరించిన కర్మములకు విజ్ఞానమునకు ననురూపమగు వృక్షాదిస్థావరభావమును బొందుచున్నారు. 7

అ॥ స్వప్నోదాహరణముచే బ్రతిజ్ఞాతమగు బ్రహ్మమును బోధించుచున్నాడు.

మూ॥ య ఏష సుప్తేషు జాగర్తి కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణః। తదేవ శుక్రం తద్బ్రహ్మ తదేవామృతముచ్యతే। తస్మింల్లోకాః శ్రితాః సర్వే తదు నాత్యేతి కశ్చన॥ ఏతద్వై తత్॥ 8

టీ॥ స్వప్నమునందు ప్రాణాదు లుపరమావస్థలో నుండగా నీయాత్మ కామినీభోగాదికామములను నిర్మించుకొనుచు మేల్కొనియుండును. దీనికవిద్యయే కారణము. స్వయముగా నాత్మ శుద్ధము, అమృతము. సమస్తలోకము లతనినాశ్రయించియున్నవి. అతడు సర్వలోకకారణుడు. అతని నేదియు నతిక్రమించిపోజాలదు. ఇదియే నచికేతసుడు తెలిసికొనగోరిన బ్రహ్మము.

తా॥ వి॥ స్వప్నకాలమునందు సర్వేన్ద్రియములు నిర్వ్యాపారములయి నిద్రించుచుండగా చైతన్యముమాత్రముజాగరూకతతోనుండి యవిద్యాకల్పితములగు ననేక కామములను కామ్యప్రపంచమును నిర్మించుకొని యనుభవించుచున్నది. అనుభవకాలమున స్వాప్నికానుభవముగూడ యదార్థముగానే కనుపించుచున్నది. ప్రాణాదులాత్మకావని నిర్ధారణ సేయుటకై యవి నిర్వ్యాపారములుగనుండు స్వప్నమిచట నుదాహరింపబడుచున్నది. స్వప్నప్రపంచమునంతకు నాత్మ చైతన్యమే కారణము. అతని నదియాశ్రయించియున్నది. అతనిని దాటి యది పోనేరదు. స్వయముగా నయ్యది శుద్ధము. 8

అ॥ శ్రుతిసమ్మతముగాని శుష్కతర్కముచే బుద్ధి చలించిన జిజ్ఞాసువులు కుటిలమనస్కులయి దరచుగానుపదే

శింపబడినను ప్రమాణసిద్ధమగు నాత్మతత్త్వమును గ్రహింప లేకుండుటచే వారి ననుగ్రహించుటకయి శ్రుతిమాత యనే కోదాహరణపూర్వకముగ నద్దానిబోధించుచున్నది.

మూ॥ అగ్నిర్యథైకో భువనం ప్రవిష్టో రూపం రూపం ప్రతిరూపో బభూవ। ఏకస్తథా సర్వభూతాన్తరాత్మా రూపం రూపం ప్రతిరూపో బహిశ్చ॥ 9

టీ॥ ఆకృతిరహితము తేజస్స్వరూపము నగునగ్ని యొకటియేయయినను నీలోకమున బ్రవేశించి నదిదహించు కాష్ఠాదిరూపమున ఋజువక్రస్థూలసూక్ష్మగోళాది బహురూప ముల భాసించుచున్నది. ఆరీతిగానే పరమాత్మయొకటే యయినను వివిధదేహముల బ్రవేశించి యనేకరూపముల భాసించుచున్నదిగాని స్వయముగా నిర్వికారమే యగు చున్నది. 9

మూ॥ వాయుర్యథైకో భువనం ప్రవిష్టో రూపం రూపం ప్రతిరూపో బభూవ। ఏకస్తథా సర్వభూతాంతరాత్మా రూపం రూపం ప్రతిరూపో బహిశ్చ॥ 10

టీ॥ రూపరహితము స్పర్శలక్షణము గలవాయువొ క్కటి యయినను ప్రాణవాయురూపమున సకలదేహముల యందు బ్రవేశించి యాయారూపములను బొందుచున్నది. ఆరీతిననే యద్వితీయమగు పరమాత్మ సకలశరీరములను బ్రవేశించి యనేకరూపముల భాసించుచున్నది కావున స్వయ ముగ నిర్వికారము. 10

మూ॥ సూర్యో యథా సర్వలోకస్య చక్షుర్న లిప్యతే చాక్షుషైర్బాహ్యదోషైః। ఏక స్తథా సర్వభూతా న్తరాత్మా న లిప్యతే లోకదుఃఖేన బాహ్యః ॥ 11

టీ॥ సూర్యుడు ఆలోకమున ననుగ్రహించుటచే సకల ప్రాణులకు నేత్రభూతుడయియు నశుచిపదార్థదర్శనాదిజన్యములగు బాహ్యదోషములచే స్వాయముగా నసంస్పృష్టుడగుచున్నాడు. అదేవిధముగా సకలభూతముల యంద న్తర్యామి రూపమున బ్రకాశించుచున్న యద్వితీయమగు పరమాత్మ లోకసంబంధమగు దుఃఖముచే నసంస్పృష్టమగుచున్నది.

తా॥ వి॥ సమ స్తవ స్తువులను జూచుటలో సూర్యుడు తనకాంతిచేత మూత్రపురీషాద్యశుచివ స్తువులను బ్రకాశింప జేయుచు మనకు నేత్రప్రాయుడగుచున్నాడు. అయినను నత డాయశుచిచే లిప్తుడగుట లేదు. అదేవిధమున వివిధదేహముల యందు బ్రకాశించుచున్న యద్వితీయమగు నాత్మ వానిసుఖ దుఃఖములచే సంస్పృష్టము కాదు. అయ్యది లోకదుఃఖమునకు బాహ్యము. దుఃఖమవిద్యాకృతమగు కామకర్మకలాపముచే సంభూతమయి యాత్మయందారోపిత మగుచున్నది. పరమార్థమున నదియాత్మను స్పృశింపదు. త్రాటియందు గాన్పించు సర్పము త్రాటిని స్పృశింపదు. అది త్రాటినిజూచువారి భ్రమైకసముద్భూతము. నిర్గుణమగు నాత్మయందజ్ఞానముచే జన్మమరణాదిదుఃఖానుభవ మారోపితమగుచున్నది. సకల భూతా న్తర్యామియై నిజతేజోవభాసనముచే నీ యాత్మ సర్వ

వ్యవహారప్రవర్తక మగుటంజేసి సర్వాన్తర్యామియగు చున్నది. 9–11

అ॥ ఆత్మకంటె నధికుడుగాని సమానుడుగాని మఱి యొకడెవరును లేడని చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ ఏకో వశీ సర్వభూతాన్తరాత్మా ఏకం రూపం బహుధా యఃకరోతి। తమాత్మస్థం యేऽనుపశ్యన్తి ధీరా స్తేషాం సుఖం శాశ్వతం నేతరేషామ్ ॥ 12

టీ॥ ఆత్మ అద్వితీయము. సమస్తజగత్తును దనవశమునం దుంచుకొన్నది. సర్వభూతముల కంతరాత్మయు నగుచున్నది. శుద్ధవిజ్ఞానరూపియై యుపాధిభేదవశమున ననేక ప్రకారముల నున్నటులగన్పట్టుచున్నది. హార్దాకాశాన్తర్గత మగు బుద్ధిగుహయం దిట్టియాత్మను దర్శించువారికి శాశ్వత సుఖముకలుగును. తదితరుల కదికలుగదు.

తా॥ వి॥ పరమేశ్వరుడు సర్వవ్యాపియగుటచే సర్వగతుడు స్వతంత్రుడు. అతనితో సమానులుగాని యధికులుగాని ఎవరులేరు. సర్వాధారుడగుటచే జగత్తంతయు నతని వశమునందుండును. అచింత్యశక్తిసము పేతుడగుటచే నామ రూపాత్మకములగు వివిధాకారముల బొందినట్లగపడును. బుద్ధిగుహయందున్నను అది అతనికాధారముగాదు. దర్పణము నందు గాన్పించుప్రతిబింబమునకది యాధారము గానేరదు. బాహ్యవృత్తులుతొలగిపోయి యంతర్దృష్టులగువా రాచార్యాగమోపదేశముల ననుసరించి బుద్ధిగుహయందతనిని

దర్శించి పరబ్రహ్మమే యగుచున్నారు. అందువలన నిత్యానందస్వరూపులగుచున్నారు. ఇట్టిభాగ్యమితరులకు లభ్యము గాదు. 12

మూ॥ నిత్యోऽనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్। తమాత్మస్థం యేऽనుపశ్యన్తి ధీరా స్తేషాం శాన్తిః శాశ్వతీ నేతరేషాం॥ 13

టీ॥ నశ్వరస్వభావమగు సర్వప్రపంచమున కాత్మయొకడే నిత్యమగువస్తువు. చేతనములుగ గాన్పించుచున్న బ్రహ్మాదిపిపీలికాంతప్రాణిజాతమున కతడే చేతనము. అగ్నితరములగు నుదకాదుల కగ్నిచేతనే నుష్ణత్వముకలుగుచున్నట్లాత్మతేజస్సుచేతనే యవి చేతనవంతములగుచున్నవి. అతడొక్కడు సర్వజ్ఞుడు సర్వేశ్వరుడు. అనేకమగు ప్రాణికోటి కంతకును బూర్వకర్మానురూపముగ గామఫలము ననుగ్రహించుచున్నాడు. స్వశరీరమునందే యతనిని దర్శనముజేయ గలవానికి శాశ్వతమగు శాన్తి లభించును. అది యితరులకు లభింపదు. 13

అ॥ దుర్విజ్ఞేయమగు నాత్మతత్త్వమును బొందుట కుండదగిన యాస్థాస్వరూపమును వర్ణించుచున్నాడు.

మూ॥ తదేతదితి మన్యన్తేऽనిర్దేశ్యం పరమం సుఖమ్। కథం ను తద్విజానీయాం కిము భాతి విభాతివా ॥ 14

టీ॥ ప్రకృష్టము సుఖస్వరూపము నగు నాత్మవిజ్ఞాన మిట్టిదని నిర్దేశింప నశక్యము. అయ్యది ప్రాకృతపురుషుల

కగోచరము. అయినను నివృత్తైషణులగు బ్రహ్మనిష్ఠు లద్దానిని బ్రత్యక్షమయినదానినిగానే భావించుచున్నారు. నివృత్తైషణులగు యతిసత్తములకు గోచరమగు నాత్మతత్త్వము నాబుద్ధికి గోచరమగునటుల నేనెట్లుచేసికొనగలనను యుత్కంఠ తతో ముముక్షు వాత్మచింతనము జేయవలెను. 14

అ॥ ఆత్మ తేజస్సే సర్వప్రకాశకమని చూపుచున్నాడు.

మూ॥ న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకం నేమా విద్యుతో భాంతి కుతోఽయమగ్నిః। తమేవ భాన్తమనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి ॥ 15

టీ॥ సర్వప్రకాశకుడగు సూర్యుడు స్వాత్మభూతమగు నాపరమాత్మను బ్రకాశింపజేయలేడు. అదేవిధముగ చంద్రుడు నక్షత్రములు మెరుపుతీగెలతనిని భాసింపజేయ లేవు. ఇక నగ్నివిషయమై యేమిచెప్పవలెను! ఇచట బ్రకా శించునదంతయు నిత్యప్రకాశుడగు నతని ననుసరించియే ప్రకా శించుచున్నది. ప్రజ్వలించుచున్న యగ్ని ననుసరించియే యింధనములు జ్వలించుచున్నవి. అతని ప్రకాశముచేతనే నీసూర్యాదికము బ్రకాశించుచున్నది. స్వయముగా నతడు స్వప్రకాశస్వరూపుడుగానిచో నొకఘట మితర ఘటమును బ్రకాశింపజేయలేనట్లే యతడితరులను బ్రకాశింపజేయలేడు. పరమాత్మను బ్రకాశింపచేయు మరియొకవస్తువేది యని ప్రశ్నించిన దాని బ్రకాశింపచేయునదేదియని మఱియొక ప్రశ్నకలిగి యనవస్థ సంభవించును. అతనిచే బ్రకాశింపజేయ

బడు సూర్యాదులతని బ్రకాశింపజేయలేవు. సూర్యునిచే బ్రకాశింపజేయబడువస్తువులు సూర్యుని బ్రకాశింపజేయలేవు గదా! 14

ద్వితీయాధ్యాయము - ద్వితీయవల్లి
సమాప్తము.

ద్వితీయాధ్యాయము - తృతీయవల్లి

అ॥ వృక్షముయొక్క వేళ్ళు భూమిలోన నన్నిహితములయి పైకికాన్పింపకపోయినను కార్యరూపమగు పుష్పాదికముచే నదినిశ్చయింపబడుచున్నది. పైయావరణమును దీసినవెంటనే నది ప్రత్యక్షముగగాన్పించును. అటులనే సర్వజనవిదితమగు సంసారవృక్షమువలన దానిమూలమగు బ్రహ్మమును నిర్ధారణచేయుటకుగాను తృతీయవల్లి యారంభింపబడుచున్నది.

మూ॥ ఊర్ధ్వమూలోऽవాక్శాఖ ఏషోऽశ్వత్థః సనాతనః। తదేవ శుక్రం తద్బ్రహ్మ తదేవామృతముచ్యతే। తస్మింల్లోకాః శ్రితాః సర్వే తదు నాత్యేతి కశ్చన॥ ఏతద్వైతత్ ॥ 1

టీ॥ సంసారవృక్షము పతనస్వభావము గలదియగుటచే నియ్యది సర్వవ్యాపియగు పరబ్రహ్మమే మొదలుగా గలిగినట్టిదియు స్వర్గనరకాదిరూపములగు లోకములే యడ్డముగావ్యాపించిన కొమ్మలుగాగలిగినట్టిదియుకావున నిద్దానికి శుద్ధమయిన యాబ్రహ్మమే మూలము. ఆబ్రహ్మ మమృతస్వరూపము. దానియందే లోకములన్నియు నాధారపడి

యున్నవి. ఏవియు దాని నతిక్రమింపజాలవు. ఇదియే నచికే
తను డడిగిన బ్రహ్మము.

తా॥ వి॥ సర్వాంగసుందరమగు రూపకముచే సంసార
మశ్వత్థవృక్షముగ నిచటవర్ణింపబడినది. సర్వాతీతమగు
బ్రహ్మమునుండి మాయావిద్యలచే నీసంసార
వృక్షము ప్రరోహమగుటంజేసి దానివ్రేళ్ళు ఊర్ధ్వ
ముననున్నటుల చమత్కరింపబడినది. ఖడ్గముచే
ఛేదింపదగినదని వృక్షశబ్దార్థము. జ్ఞానఖడ్గముచే ఛేదనయోగ్య
మగుటచే సంసారమువృక్షమని వర్ణింపబడినది. ఈసంసారవృక్ష
మున కజ్ఞానము ప్రారంభము. స్థావరాదులంతము. దాని
మొదలు జన్మజరామరణశోకాద్యనేకములగు ననర్థములతో
గూడుకొనియున్నది. అది క్షణక్షణము వికారము నొందు
చుండును. సంసారవృక్ష మింద్రజాలము. ఎండమావులు
గంధర్వనగరములవలె బైకిమాత్రము కాన్పించుచున్నదే
యగుటచే యదార్థముగాదు. వేదవిముఖులగువారి బుద్ధివిశే
షము ననుసరించి యదియనేకవికల్పముల కాస్పదమగు
చున్నది. తత్త్వజిజ్ఞాసువుల కద్దానితత్త్వము నిర్ధారణచేయ
శక్యముగాకున్నది. దానియొక్క మూలసారమగు పర
బ్రహ్మము వేదాన్తములచే నిరూపింపబడుచున్నది. సంసార
వృక్ష మవిద్యాకామకర్మములను బీజములనుండి యుత్పన్న
మగుచున్నది. జ్ఞానక్రియాశక్త్యాత్మకుడగు హిరణ్యగర్భుడు
దానియంకురము. ప్రాణిజాలముయొక్క లింగశరీరము దాని
స్కంధము. తృష్ణాజలసేచనముచే నది యేపుగా బెరుగును.

సంసార వృక్షము

బుద్ధీన్ద్రియము లద్దానిచిగురుటాకులు. శ్రుతిస్మృతిన్యాయ విద్యోపదేశము లద్దానియాకులు. యజ్ఞదాన తపస్సులు మొదలగుసత్కర్మములు సుశోభితములగు దానిపుష్పములు. సుఖదుఃఖవేదనలు దానిరసము. ప్రాణికోటి నిత్యమద్దాని ఫలముననుభవించుచున్నది. ఫలతృష్ణాజలముచే దృఢముగా నారూఢములయి సాత్త్వికాదిభావనాసంమిశ్రితము లయిన కర్మవాసనలు దానిమొదటికొమ్మలు. సత్యాదిసప్తలోకముల యందలి భూతములను పక్షులకది యావాసస్థానము. ప్రాణి జాతములు సంతోషానుభవసమయమున సలుపు నృత్య గీతాదిసుస్వనములచేతను దుఃఖసముద్భూతములు ఆర్తతా నిమిత్తములునగు దీనాలాపనినాదములచేతను నది సంకులా రావసంభరితము. సర్వోపనిషదుపదిష్టమగు జీవబ్రహ్మైక్య జ్ఞానమే దీనిని ఛేదింపగల యప్రతిహతమగు లవిత్రము. ఇట్టి సంసారవృక్షము కామకర్మవాతేరితమయి యనుదినము సంచలించుచున్నది. కర్మవైవిధ్యముచే విభిన్నమార్గప్రవృత్త ములగు స్వర్గనరకతిర్యక్ప్రేతాదు లనేకముఖవినిస్సృతములగు దానియవాక్శాఖలు. అనాదియగుటచే నీసంసారవృక్షము చిరకాలప్రవృత్తము. అనిత్యము భ్రమాత్మకమునగు నీసంసా రమునకు శుద్ధమయిన పరబ్రహ్మమధిష్ఠానమగుచున్నది. పర బ్రహ్మము వినాశవిధురము. అన్నిటికంటె నది మహత్తమ మగుటచే నద్దానికి బ్రహ్మమను పేరుగల్గినది. బ్రహ్మశబ్దము నకు బ్రకృష్టమగువృద్ధి యర్థము. ఈపరమార్థసత్యమును జనులు దెలిసికొనలేకపోవుటచే లోకములన్నియు దానియందుత్పత్తి

స్థితిలయములు గల్గియున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. కార్యము లన్నియు సర్వకారణమగు బ్రహ్మము నతిక్రమింపజాలవు. మృత్కార్యమగు ఘటము మృత్తుకంటె వేరుగాదు. సర్వ సృష్టికారణమగు నీపరబ్రహ్మమునే నచికేతసుడు యముని వలన దెలిసికొనగోరెను. ఇచట భగవద్గీత పదునేనిమిదియవ యధ్యాయమునందలి మొదటినాలుగుశ్లోకము లవలోకనీయ ములు. 1

అ॥ పరబ్రహ్మమే సమస్తప్రపంచమునకును కారణము నియామకము నగుచున్నదని చెప్పబడుచున్నది.

మూ॥ యదిదం కించ జగత్సర్వం ప్రాణ ఏజతి నిఃసృతమ్।
మహద్భయం వజ్రముద్యతం య ఏతద్విదురమృతాస్తే భవన్తి॥2

టీ॥ పరిదృశ్యమానమగు నీజగత్తునదంతయు సర్వ మహత్తమమగు పరబ్రహ్మస్థితిచేతనే వ్యాపారవంతమగు చున్నది. దానినుండియే బయలువెడలి దానిచే నియమింప బడుచున్నది. పరబ్రహ్మము ఖడ్గమును ధరించినరాజువలె భయహేతువగుచున్నది. అద్దాని భయమువలన సూర్యా చంద్రమ ఆదిగ్రహాలక్షితమగు నీజగత్తంతయు విశ్రాంతిలేక స్వస్వవ్యాపారముల జాగరూకతతో నిర్వహించుచున్నది. నియమనిబద్ధమగు జగత్తునకంతకు నొక నియమనకర్త యుండి తీరవలయును. అటులకానిచో జీవిత మసంభవమగును. సూర్యాచంద్రమః పృథివ్యాదిగ్రహములు నిర్ణీతనిజపథాను వర్తులుగాకపోవుటచే వానికి బరస్పరసంఘట్టనము తటస్థింప వలసియుండును. సర్వభూతము లతనివశవర్తులగుటంజేసియే

యిట్టియిక్కట్టు లోదవకుండ జీవితము సురక్షితమగుచున్నది. అశేషజగద్భరణభారనిర్వహణసమర్థము సర్వజ్ఞము సర్వశక్తిమంతము నగునీమహత్తమపదార్థము పరబ్రహ్మమే కావలయును. ఇట్టి పరబ్రహ్మమున్నదని యెఱింగినవా రమృతులు అమరణధర్ములు నగుదురు. 2

అ॥ పరబ్రహ్మముయొక్క జగన్నియంతృత్వమును విశదీకరించుచున్నాడు.

మూ॥ భయాదస్యాగ్ని స్తపతి భయా త్తపతి సూర్యః।
భయాదిన్ద్రశ్చ వాయుశ్చ మృత్యుర్ధావతి పంచమః ॥ 3

టీ॥ ఇతని భయమువలననే యగ్ని దహించుచున్నది. సూర్యుడు ప్రకాశించుచున్నాడు. వాయువు, యింద్రుడు మరణకారణమగు మృత్యుదేవత స్వస్వవ్యాపార నిర్వహణమునం దప్రమత్తులయి ప్రవర్తించుచున్నారు. ఇచట తైత్తిరీయోపనిషత్తు 2-8 మంత్రముల చూడదగును. 3

అ॥ ఇట్టిపరబ్రహ్మమును జీవితముండగానే తెలిసికొనుటకు ద్వరపడవలయునని చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ ఇహచేదశకద్బోద్ధుం ప్రాక్శరీరస్య విస్రసః। తతః సర్గేషు లోకేషు శరీరత్వాయ కల్పతే ॥ 4

టీ॥ ఇట్టిపరబ్రహ్మమును శరీరపతనమునకుబూర్వమే తెలిసికొనుటకు శక్తుడయినచో సంసారమునుండి విముక్తుడగును. అట్లు తెలిసికొనజాలనివాడు సృష్టములగు స్వర్గాది

లోకముల పాలగును. కనుక శరీరము రాలిపోవుటకుబూర్వమే ఆత్మబోధకు యత్నింపవలెను. 4

అ॥ ఆత్మదర్శన మీజన్మమునందయినంత సులభముగా బ్రహ్మలోకేతరములగు లోకములయందు గానేరదనువిష యమును సోదాహరణముగ స్పష్టముచేయుచున్నాడు.

మూ॥ యథాదర్శే తథాత్మని యథా స్వప్నే తథా పితృ లోకే। యథాప్సు పరీవదదృశే తథా గన్ధర్వలోకే ఛాయాతప యోరివ బ్రహ్మలోకే ॥ 5

టీ॥ దర్పణమునందు బ్రతిబింబము స్పష్టముగా గనుపడినట్లు నిర్మలమగుబుద్ధిగలవాని కీజన్మమునందే యాత్మదర్శనము కాగలదు. జాగ్రద్వాసనలే స్వప్నరూపమున నుద్బుద్ధములగుటచే స్వాప్నికానుభవ మంత స్పష్టముగాదు. పితృలోకమునందు జీవుడు కర్మఫలభోగాసక్తుడయి యుండును గనుక నచట యాత్మదర్శనమున కవకాశములేదు. జలముల యందలి ప్రతిబింబముయొక్క వివిధావయవములు విభక్తములయి స్పష్టముగాకనుపడనట్లే గంధర్వలోకమునందు గూడ నాత్మదర్శనము స్పష్టముగాదు. బ్రహ్మలోకమునం దాత్మదర్శనము సుస్పష్టమయినను నాలోకము కర్మజ్ఞాన సాధ్యమగుటచే సామాన్యులకది యలభ్యము. కనుక ఆత్మ దర్శనమున కీజన్మమునందే దృఢమగు ప్రయత్నము చేయ తగును. మానవజన్మగూడ సుదుర్లభము. 5

అ॥ మానవజన్మ మాత్మదర్శనమున కుత్తమకాలమని చూపి యట్టిదర్శనోపాయమును జూపుచున్నాడు.

మూ॥ ఇంద్రియాణాం పృథగ్భావముదయా_స్తమయౌ చ యత్। పృథగుత్పద్యమానానాం మత్వా ధీరో న శోచతి॥ 6

టీ॥ ఆకాశవాయ్వగ్నిజలపృథివీభూతములయొక్క సత్త్వాంశములనుండి వరుసగా శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణములు ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా నుత్పన్నమగుచున్నవి. ఇవి యన్నియు జాగ్రదవస్థయందు వ్యాపారవంతములు. స్వప్నసుషుప్తులయందు నిర్వ్యాపారములు. మనస్సు జాగ్రత్స్వప్నములయందు జాగరూకతతోనుండినను సుషుప్తియందు నిర్వ్యాపారమగుచున్నది. ఈమూడవస్థలయందు నాత్మమాత్రము ప్రబుద్ధమయియుండును. అందువలన ఆత్మ యింద్రియములకంటె భిన్నము. అతని తేజస్సుచే నవభాసితములయి యింద్రియములు వ్యవహరించుచున్నవి. ఆత్మతేజస్సులేక నవియన్నియు జడములు అనృతములు. ఆత్మతేజస్సు ధ్రువము అజము. ఈవిషయమును గ్రహించిన యాత్మకుశలుడు దుఃఖము నొందడు. 6

అ॥ ఆత్మ సర్వమునకు బ్రత్యగాత్మ యయినను దానిని బాహ్యముచే దెలిసికొనసాధ్యముగాదని చెప్పబడిన యర్థము వివరింపబడుచున్నది.

మూ॥ ఇన్ద్రియేభ్యః పరం మనో మనసః స_త్త్వము_త్తమమ్। స_త్త్వాదధి మహానాత్మా మహతో౽వ్య_క్తము_త్తమమ్॥ 7
అవ్యక్తా_త్తు పరః పురుషో వ్యాపకో౽లిఙ్గ ఏవ చ। యం జ్ఞాత్వా ముచ్యతే జన్తురమృతత్వం చ గచ్ఛతి॥ 8

టీ॥ ఇన్ద్రియములు మనస్సు బుద్ధి హిరణ్యగర్భుడు అవ్యక్తము అవిద్య పరాత్పరుడగు పురుషుడు ఇవి క్రమముగా, బూర్వపూర్వముకంటె నుత్తరోత్తరము శ్రేష్ఠతరము. పురుషుడు సర్వోత్తముడు, సర్వవ్యాపకుడు; అతని నూహింపగల చిహ్నమేదియును లేదు. అట్టి పరమపురుషుని దెలిసికొనును డవిద్యావిజృంభితమగు సంసారబంధమునుండి ముక్తుడగును. మఱియు నమృతత్వమును బొందును. ఇచట 1-3-10 మంత్రము ననుసంధానము చేసికొనవలెను. ఇంద్రియశబ్దముచే దద్విషయములగు శబ్దాదులుగూడ నిచట నుపలక్షితములగుచున్నవి. 7-8

పరమాత్మ యింద్రియాతీతము గనుక ప్రత్యక్షగోచరము గాదు; అద్దానిని బుద్ధిచే నూహించుటకు చిహ్నమేదియును లేదు. అట్టిదానినెట్లు తెలిసికొనవలయుననను ప్రశ్నకు సమాధానమును జెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ న సన్దృశే తిష్ఠతి రూపమస్య న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనమ్। హృదా మనీషా మనసాభిక్లృప్తో య ఏతద్విదురమృతాస్తే భవన్తి ॥ 9

టీ॥ ప్రత్యగాత్మ చక్షురాదీన్ద్రియగణమున కగోచరము. వికల్పవిహీనము నిశ్చలమునగు బుద్ధిచే నద్దానిస్వరూపము మననముసేయుటచేత నయ్యది యభిప్రకాశితమగును. ఇట్లాత్మను దెలిసికొనిన వారమృతత్త్వమును బొందుదురు.

అ॥ పరమాత్మను మననముచేయు విధానము యోగమని పిలువబడుచున్నదని చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ యదా పఞ్చావతిష్ఠన్తే జ్ఞానాని మనసా సహ।
బుద్ధిశ్చ న విచేష్టతి తామాహుః పరమాం గతిమ్ ॥ 10

టీ॥ ఎపుడు శ్రోత్రాదిజ్ఞానేన్ద్రియపఞ్చకము శబ్దాది స్వవిషయములనుండి మఱలి సంకల్పవికల్పదూరమగు మనస్సుతోఁగూడ నన్తఃప్రవిష్టమయి యాత్మయందే నిలిచి యుండునో, ఎప్పుడు బుద్ధి స్వవ్యాపారమునందు జలింపక నిశ్చేష్టితముగనుండునో యట్టియుత్కృష్టమగుస్థితి పరమగతి యని విద్వాంసులు సెప్పుదురు.

తా॥ వి॥ ఈస్థితి జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులకంటె విలక్షణ మగు సమాధ్యవస్థయగును. స్వప్నమునందిన్ద్రియములు, సుషుప్తియందు మనస్సుగూడ నుపరమావస్థయందుండును. జాగ్రదవస్థయం దిన్ద్రియములన్నియు వ్యాపారవంతము లయినను స్వవిషయములు బాహ్యములునగు శబ్దాదుల యందు వ్యాపృతములగుటచే నవి యాత్మను గ్రహింప నేరవు. మనస్సిన్ద్రియసహాయముచే బాహ్యవిషయములను గ్రహించును. మనస్సుచే గ్రహింపబడినవిషయముల యుక్తా యుక్తములను బుద్ధివిచారించి తదనుకూలమగు నితికర్తవ్య మును నిశ్చయించుచున్నది. బుద్ధీన్ద్రియమనస్సంయోగఫల ముగ ప్రవృత్తిమార్గము లభించుచున్నది. ఇంద్రియములు మనస్సుగూడ బాహ్యవిషయవ్యాపారమును మాని యన్తః ప్రవిష్టములయి యాత్మచింతనమునందుమాత్రము లగ్నమగు స్థితి సమాధియనఁబడును. ఇక్కాలమున సర్వేన్ద్రియములు మనస్సుగూడ నిర్వ్యాపారములుమాత్రముగ నుండునుగాని

యుపరమావస్థను బొందవు. అవియన్నియు నపుడు ప్రబుద్ధము లయియేయుండును. మనస్సునకు విషయగ్రహణము లేదు గనుక బుద్ధిగూడ వ్యాపారవిహీనమయి నివాతదీపమువలె నిశ్చేష్టితముగనుండును. యోగశాస్త్రమున నింద్రియ నిరోధముచే నీస్థితి లభ్యముకాగలదని నిర్దేశింపబడుచున్నది. ఆత్మదర్శనసాధనమగు నిధిధ్యాసన మింద్రియనిరోధప్రయుక్తముగాదు. ఇంద్రియనిరోధముచే లభించున న్తర్ద్రష్టి నిరోధముబోయిన యుత్తరక్షణమున చాపచుట్టవలె బాహ్యదృష్టిగ మారును. చిరంతనమగు నభ్యాసపాటవముచే నింద్రియములు మనోబుద్ధులుగూడ బాహ్యప్రచారమును మాని నిరోధములేక నన్తఃప్రవిష్టములయి యదృచ్ఛమున నాత్మైకలగ్నములగు స్థితి సమాధి యనంబడును. ఇట్టి యాత్మైకలగ్నమే నిధిధ్యాసనము. యోగమతోపదిష్టమగు సమాధికిని వేదాంతోపదిష్టము నిదిధ్యాసనోపయోగమునగు తురీయావస్థకును నిదియే భేదము. అన్తఃకరణము నివాతదీపమువలె నచంచలముగనున్న తురీయావస్థయందు హార్దాకాశమున స్వప్రకాశముచే నిత్యముగ వెలుంగుచున్న యాత్మతేజస్సు స్వయముగాబుద్ధికిభాసించును. ఇదియే గీత 2-54 శ్లోకములోని స్థితప్రజ్ఞలక్షణము. 10

అ॥ నిదిధ్యాసనానుకూలమగు యోగదశను నిరూపించుచున్నాడు.

మూ॥ తాం యోగమితి మన్యన్తే స్థిరామిన్ద్రియధారణామ్।
అప్రమత్తస్తదా భవతి యోగో హి ప్రభవాప్యయౌ ॥ 11

టీ॥ బాహ్యాభ్యంతరములగు నిన్ద్రియములయొక్క స్థిరమయినధారణము యోగమని చెప్పబడుచున్నది. అపుడు ప్రమాదముండదు. ఇంద్రియములనుండి బుద్ధిని దొలగించి యాత్మను బొందుటయే యోగమనబడును.

తా॥ వి॥ యోగకాలమున సర్వాసర్థసంయోగవియోగము గలుగును. అవిద్యాకల్పితమగు ప్రపంచ మసత్యమను దృఢజ్ఞానముచే చిత్తవిక్షేపమున కవకాశములేదు. సర్వప్రవృత్తివిరహమగుటచే బ్రమాదమునకు దావులేదు. రాగద్వేషాదులు లేకుండుటచే జిత్తము నిర్మలముగనుండును. నీటితో దుడిచిన యద్దమువలె నిర్మలముగనున్న బుద్ధికి పరమాత్మతేజస్సు గోచరముకాగలదు. అందువలననే నిది పరమగతియని పదియవమంత్రమున వర్ణింపబడినది. ప్రభవ మనగా మనస్సు బ్రహ్మమునందు లగ్నమగుటయు అప్యయ మనగా మనస్సు శబ్దాదులనుండి నివర్తించుటయు యోగమనబడును. 11

అ॥ మన ఆదీన్ద్రియములు వ్యాపారవంతములయి విషయగ్రహణము చేసినపుడు 'ఇది యిది' యని విషయజ్ఞానము గలుగుచున్నది. యోగమునం దిన్ద్రియములన్నియు నిర్వ్యాపారములయి విషయముల గ్రహించకుండుటవలన యోగమునందు బ్రహ్మోపలబ్ధి గలుగనేరదు. జాగరితమునందుగూడ నద్దాని నిన్ద్రియములు గ్రహింపలేవు. కనుక నేవిధముగాను బ్రహ్మము దెలియబడుటలేదు. అందుచే నది

లేదనియే చెప్పవలసివచ్చునను పూర్వపక్షమునకు సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ నైవ వాచా న మనసా ప్రాప్తుం శక్యో న చక్షుషా।
అస్తీతి బ్రువతోఽన్యత్ర కథం తదుపలభ్యతే॥ 12

టీ॥ ఆత్మ సర్వేన్ద్రియాతీతము. వాక్కుచేతగాని మనస్సుచేతగాని చక్షుస్సుచేతగాని దానిని బొందశక్యము గాదు. అట్టిస్థితిలో నాత్మయున్నదనిగాని యది యోగము నందుపలభ్యమగుననిగాని జెప్పుటకెట్లుసాధ్యము? 12

తా॥ వి॥ మనస్సుమొదలగు నిన్ద్రియముల కాత్మగోచరము గానేరదు. వానికి విషయములగు నామరూపాదులే స్వరూపముగాగల నీజగత్తు ప్రత్యక్షముగ గాన్పించుచున్నది. అదిలేదన వీలులేదు. జగత్తంతయు నవ్యకృతమగు కార్యరూపము. దానికి గారణమొకటి యుండితీరవలయును. కారణము లేక కార్యము పుట్టనేరదు. బ్రహ్మమే యాకారణము. ఆత్మ మహత్త్వసూక్ష్మత్వపరిమాణమున కతీతమనియు నందుచే నది సర్వవ్యాపియగుచున్నదనియు 1-1-20 మంత్రమున సిద్ధముచేయబడినది. అందువలన బ్రహ్మ మున్నదను జ్ఞానము కలుగుచున్నది. ప్రపంచమంతయు నసత్యమని యద్దానిబుద్ధినుంచి తొలగించిననాడుగూడ నీబ్రహ్మాస్తిత్వ జ్ఞానము బుద్ధినుంచి తొలగిపోనేరదు. కారణములేక కార్యమప్రసిద్ధము. కార్యము ప్రత్యక్షముగ గాన్పించుచున్నది. కనుక కారణముండితీరవలయునను జ్ఞానము స్థిరముగ

నారూఢమగును. కార్యమసత్యమను జ్ఞానముచే నది బుద్ధి
నుండి తొలగిపోయినను కారణాస్తిత్వజ్ఞానముమాత్రము బుద్ధి
నుండి తొలగిపోదు. కార్యమగు సర్వమసత్యమనుజ్ఞానముచే
సర్వభ్రాంతిజ్ఞానము పోయినతరువాత రజ్జువేయున్నదను
జ్ఞానము బుద్ధియందు స్థిరమగుచున్నది. సమాధియందు
నిర్వ్యాపారముగనున్న సమయమున బాహ్యవిషయగ్రహణ
వ్యాపారముమాత్రము లేదుగాని సర్వకారణమగు బ్రహ్మా
స్తిత్వజ్ఞానము బుద్ధిని వదలిపోదు. సమాధియందుగూడ కార
ణాస్తిత్వజ్ఞానసముపేతమయియే బుద్ధి నివాతదీపమువలె
యచంచలమగుచున్నది. శాస్త్రములయందు విశ్వాసముగలిగి
య స్తద్రష్టలగు యోగులు సమాధియందా పరతత్త్వమును
సాక్షాత్కారము చేసికొని తమయనుభవమును లోకము
నకు వెల్లడిచేయుచున్నారు. ఇట్టివారి యనుభవము విశ్వాస
పాత్రముగానిచో నాత్మలేదనివాదించు నాస్తికుని మతమెట్లు
విశ్వాసయోగ్యము గాగలదు! 12

అ॥ కనుక బ్రహ్మాస్తిత్వబుద్ధిచే బ్రవర్తించువానికే
యాత్మసాక్షాత్కారము కాగలదని చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ అస్తీత్యేవోపలబ్ధవ్యస్తత్త్వభావేన చోభయోః।
అస్తీత్యేవోపలబ్ధస్య తత్త్వభావః ప్రసీదతి॥ 13

టీ॥ సోపాధికనిరుపాధికమగు బ్రహ్మము గలదను
భావమున్నపుడే యాత్మోపలబ్ధి కాగలదు. అస్తిత్వభావోప
లబ్ధిచే నిరుపాధికమగు బ్రహ్మము ప్రసన్నమగును.

తా॥ వి॥ తాంత్రిటియందు సర్పమువలె బ్రహ్మమునందు మాయచే జగత్తు కల్పింపబడుచున్నది. అందువలన బ్రహ్మము మాయోపాధికమగుచున్నది. అమృతత్వప్రాప్తిహేతువగు బ్రహ్మము నిరుపాధికము. సోపాధికనిరుపాధిక బ్రహ్మల రెండింటిలో జగత్కార్యత్వహేతువుచే సోపాధికబ్రహ్మాస్తిత్వ మూహించిన నూహింపవచ్చును. అంతమాత్రముచే నిరుపాధిక బ్రహ్మాస్తిత్వజ్ఞానమెట్లు సిద్ధముకాగలదను పూర్వపక్షమున కిచట సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

నిర్గుణబ్రహ్మజ్ఞానము మాయాకల్పితమగు జగత్కార్యమును బట్టి కారణమగు సోపాధికాత్మాస్తిత్వజ్ఞానము నిశ్చయముగ గల్గుచున్నది. ఈజ్ఞానమునందు మాయాకృతములు ఆరోపితములునగు నామరూపములుగూడ భాసించుచున్నవి. ఆరోపితములగు నామరూపాద్యుపాధులు నామమాత్రములే యని రూఢిగ దెలిసినపు డాయుపాధులు బుద్ధినుండితొలగి నిరుపాధికమగు బ్రహ్మాస్తిత్వజ్ఞానముమాత్రము బుద్ధియందు నిలుచును. ఘటశరావాదికార్యములను జూచినపుడవ్వానికారణమగుమృత్తికయొక్క అస్తిత్వజ్ఞానము ముందుగల్గుచున్నది. కాని యీజ్ఞానము ఘటశరావాదిరూపమునసున్న మృత్తికజ్ఞానముగాని కేవలమృత్తుయొక్కజ్ఞానము గాదు. మృచ్ఛరావాద్యాకారములు వికారములు అనిత్యములు నామమాత్రములని దృఢముగాదెలిసినపుడు మృచ్ఛరావాద్యాకారములు బుద్ధినుండి తొలగి కేవలమృత్తికాజ్ఞానముమాత్రమే బుద్ధియందు నిలుచును, అపుడు ఘటాదిరూపము లసత్యములు

మృత్తికమాత్రము సత్యమను దృఢజ్ఞానము గల్గును. ఈతీరు ననే మాయాశబలితమగు సోపాధికబ్రహ్మజ్ఞానమునందలి యుపాధియొక్క యసత్యత్వము నిశ్చితమయినపు డుపాధి జ్ఞానము తొలగి కేవలనిరూపాధికజ్ఞానము నిలుచును. ఇట్లు పరోక్షమగు సోపాధిక బ్రహ్మాస్తిత్వజ్ఞాన మపరోక్షమగు నిరుపాధిక బ్రహ్మాస్తిత్వజ్ఞానమునకు సాధన మగుచున్నది. ఉభయవిధబ్రహ్మ లున్నవని భావించినపుడే వానిని దెలిసి కొనుటకు బ్రవృత్తిగలుగును. కాశీనగరమున్నట్లు పరోక్ష ముగ దెలిసినపు డద్దానిని దర్శించుటకు బ్రవృత్తికలుగును. లేదను వానిమాటను నమ్మి దానిని చూచుటకు బయనము చేయడు. ఇట్లు నచికేతసుని ప్రశ్నకు జబాబు చెప్పబడు చున్నది. 13

అ॥ సర్వకామోన్మూలన మయినపు డమర్త్యత్వము సిద్ధించునని చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ యదా సర్వే ప్రముచ్యన్తే కామా యేఽస్య హృది శ్రితాః। అథమర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే॥ 14

టీ॥ హృదయము నాశ్రయించియున్న సర్వకామము లెపుడునశించునో యపుడుమరణశీలు డగుమనుజు డమరణశీలు డయి బ్రహ్మత్వము నొందును.

తా॥ వి॥ మానుషబుద్ధి యనేకములగుకోర్కెల కాకర మగుచున్నది. బ్రాహ్మణత్వాదిజాత్యభిమానము, సంన్యాసా ద్యాశ్రమాభిమానము, ధనధాన్యాదిమామకాభిమానము,

సామర్థ్యాద్యహంకారాభిమానము మొదలగునవన్నియు బుద్ధి నాశ్రయించి పీటముడివేసికొని యభేద్యములగుచున్నవి. అందు వలననే యీకామములు హృదయగ్రంథు

గ్రంథివిచారణ. లని పిలువబడుచున్నవి. కామములన్నియు బుద్ధివిగాని యాత్మను స్పృశింపవు. ఆత్మ కామియగువాడు సర్వము తానే గనుక నతడు గోరదగిన దేదియు లేదు. కామవిషయమగు బుద్ధి కలుషితమగుచున్నది. చిత్తకాలుష్యము చిత్తైకాగ్ర్యమునకు ప్రతిబంధకము. చిత్తై కాగ్ర్యము లేని యాత్మసాక్షాత్కార మప్రసిద్ధము. కనుక సాక్షాత్కారసౌధమును జేరుటకు కామోన్మూలనము ప్రథమసోపానము. ఆ సౌధమును జేరినవానిని మృత్యువందు కొనలేదు. అందువలన నత డమర్త్యుడగుచున్నాడు. అనగా నీజన్మమునందే జీవన్ముక్తు డగుచున్నాడు.

అ॥ ఇట్లీరవవల్లియొక్క ప్రథమమంత్రమునందు సర్వాశ్రయమగు బ్రహ్మముయొక్క యస్తిత్వము, 2-3 మంత్రములయందద్దాని సర్వనియంతృత్వము 4-5 మంత్రములలో నీజన్మమునందే యద్దానిదర్శించుప్రయత్నావశ్యకత, 6-7-8 మంత్రములలో నద్దానియిందిరియములకంటె వైలక్షణ్యము, 9-14 మంత్రములలో సర్వకామవిరహమగు నస్తిత్వ బుద్ధితో సమాధియందు తదుపలబ్ధియు వివరింపబడినవి. 15 వమంత్రమున సర్వకామోన్మూలనమెప్పుడు సంభవమగునో జూపబడుచున్నది.

మూ॥ యదా సర్వే ప్రభిద్యన్తే హృదయస్యేహ గ్రన్థయః।
అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యేతావద్ధ్యనుశాసనమ్॥ 15

టీ॥ అవిద్యాకల్పితములగు హృదయగ్రన్థులు నశించిన వెంటనే వానినాశ్రయించిన కామములుగూడ నశించును. కారణనాశనముతోపాటు కార్యనాశన మగును. కామనాశనముచే మనుజుని మరణధర్మము వీడిపోవును. అమర్త్యత్వము సిద్ధించును. ఈపరమరహస్యమే సర్వోపనిషత్తులచే ననుశాసింపబడుచున్నది.

అ॥ అవిద్యాజన్యములగు కామముల సమున్మూలనముచే నిర్విశేషబ్రహ్మాత్మసాక్షాత్కారరూపమగు జీవన్ముక్తి బొందు నుపాయ మింతవఱకుజూపబడినది. ఇఁక అట్టిభాగ్యమునకు నోచుకొనని మందభాగ్యులగువారికి సంతరణోపాయము చూపబడుచున్నది.

మూ॥ శతం చైకా చ హృదయస్య నాడ్యస్తాసాం మూర్ధానమభినిఃసృతైకా। తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి విష్వఙ్ఙన్యా ఉత్క్రమణే భవన్తి॥ 16

టీ॥ హృదయమునందు నాడులు నూటయొకటి గలవు. వానిలో ఒక్కనాడి మూర్ధస్థానమునుగూర్చి పోవుచున్నది. దానినే సుషుమ్నానాడి యందురు. సుషుమ్నానాడిద్వారమున ప్రాణోత్క్రమణము జేసినవాఁడమృతత్వమునుబొందును. తదితరములగు నూరునాడులు ప్రాణోత్క్రమణద్వారములు గావు. అట్లయినచో నుత్క్రమణము నానాగతులు కావలసి వచ్చును.

తా॥ వి॥ జీవన్ముక్తి సర్వహృదయగ్రన్థివిచ్ఛేదఫలము. ఈజన్మమునందే యతఁడు బ్రహ్మాత్మైక్యము నొందును. అత

డితరలోకములకు బోడు. ప్రారబ్ధమయిన యతని శరీరము మాత్రము నిర్ణీతకాలమువరకుండిపడిపోవును. కాని జీవన్ముక్తుడు శరీరముచే సంస్పృష్టుడుగాడు. అతని సంచితమంతయు నశించుటచే నది జన్మాన్తరహేతువుకానేరదు. జీవన్ముక్తి విచారచతురులగు సూక్ష్మబుద్ధుల మహాభాగ్యము. అది సంపూర్ణనివృత్తిమార్గసాధ్యము. అదిచేతగాక పంచాగ్ని విద్యాదివిద్యాన్తరముల నాశ్రయించు మందమధ్యమబుద్ధులు బ్రహ్మాదిలోకాన్తరముల జేరి యచట హిరణ్యగర్భునిచే జ్ఞానోపదిష్టులయి కల్పాంతమున నతనితోపాటు విముక్తులగుదురు. నచికేతసుడడిగిన తృతీయవరము జ్ఞానాధికారివిషయమగుటచే యముని యుపదేశమంతయు నీజన్మముననే సంపూర్ణ జ్ఞానసిద్ధిమార్గమును బోధించుటకు వినియోగింపబడినది. కాని సంపూర్ణమగు విషయవివరణమునకు కర్మోపాసకుల గతిగూడ పలకరించుట యవసరమని తలంచి మున్ముందట్టివారి ప్రాణోత్క్రమణప్రకారము నుదాహరించుచున్నాడు.

ఉపాసకునికి క్రమముక్తిప్రాప్తి

బ్రహ్మము జ్ఞానికి జ్ఞేయమగుచున్నది; ఉపాసకునికికి యుపాస్యమగుచున్నది. జ్ఞాని బ్రహ్మసాక్షాత్కారము జేసికొని జీవన్ముక్తుడగుచున్నాడు. ఉపాసకుడు మరణానన్తరము బ్రహ్మలోకమునకేగి యచట జ్ఞానోపలబ్ధిచే హిరణ్యగర్భునితో గూడకల్పాంతమున ముక్తిబొందును. హృదయమునుంచి యూర్ధ్వమార్గమున కేశాంతమువరకు బ్రసరించు సుషుమ్నాద్వారమున నతనికి ప్రాణోత్క్రమణము గలుగ

సూర్యమార్గమున నతడు బ్రహ్మలోకము జేరును. అతఁడా ద్వారముననే శరీరమును ప్రవేశించెను. ఆమార్గముననే నిర్గతుడగును. అచటికిబోయినవాడు తిరిగి యీ లోకమునకు రాడు. ఈ మంత్రమునం దుదాహరింపబడిన యమృతత్వ మాపేక్షికముగాని నిరపేక్షమగు నాత్మసాక్షాత్కారముగాదు. కేవలకర్మపరులగువా రితరనాడులద్వారా ప్రాణోత్క్రమణ మునుబొంది వారివారికర్మానురూపమగు దేవమనుష్యతిర్య గాదిజన్మముల బొందుదురు, ఇచట తైత్తిరీయము 1-6 మంత్రము చూడదగును. 16

అ॥ వల్ల్యర్థమంతయు సంక్షేపముగ చెప్పబడుచున్నది.

మూ॥ అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోఽన్తరాత్మా సదా జనానాం హృదయే సంన్నివిష్టః। తం స్వాచ్ఛరీరాత్ప్రవృహేన్ముఞ్జాదివేషీకాం ధైర్యేణ। తం విద్యాచ్ఛుక్రమమృతం తం విద్యాచ్ఛుక్రమమృతమితి॥ 17

టీ॥ పరమపురుషు డంగుష్ఠమాత్రుడు, సర్వాన్తర్యామి; హృదయకమలమునందు సన్నిహితముగా నున్నవాడు; అతనిని ప్రమాదరహితమయిన జ్ఞానముచే గడ్డిలోనుంచి కాడనువలె దేహమునుండి వివేచనచేసి వేరుపరుపవలెను. అట్లుచేయగలవా డమృతత్వమును బొందును. ఇదనిశ్చయము.

తా॥ వి॥ పరమాత్మ సర్వవ్యాపి. సాక్షాత్కారము కొరకత్యంతసన్నిహితమగు హృదయస్థానమున నున్నట్లతడు వర్ణింపబడినాడు. స్వాయముగా నతడు పరిమాణరహితుడు;

అతనిని కోశపంచకమునుంచి పరిత్యేకించి సాక్షాత్కారము చేసికొనవలయును. 17

అ॥ యమోపదేశము ఫలశ్రుతిచే నుపసంహరింప బడుచున్నది.

మూ॥ మృత్యుప్రోక్తాం నచికేతోఽథలబ్ధ్వా విద్యామేతాం యోగవిధిం చ కృత్స్నమ్। బ్రహ్మప్రాప్తో విరజోఽభూద్వి మృత్యురన్యోఽప్యేవం యో విదధ్యాత్మమేవ॥ 18

టీ॥ యముడుపదేశించిన యీబ్రహ్మవిద్యను యోగ విధినిగూడ నచికేతసుడు సంపూర్ణముగ గ్రహించి పాపరహి తుడు కామావిద్యారూపమగు మృత్యువునుంచితొలగినవాడు నయి బ్రహ్మమును బొందెను. ఈవిధముగ నాత్మనెఱింగిన ప్రతిమనుజుడును పాపరహితుడు మృత్యువిముక్తుడునయి బ్రహ్మమును బొందును. 18

శాన్తిపాఠము

సహనావవతు సహ నౌ భునక్తు సహ వీర్యం కరవావహై। తేజ స్వినావధీతమస్తు మా విద్విషావహై॥ 19

ఓం శాన్తిః శాన్తిః శాన్తిః

ద్వితీయాధ్యాయము – తృతీయవల్లి

సమాప్తము.

శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేత్యాది బిరుదాంచిత
శ్రీభారతీ సంప్రదాయ సార్వభౌమ జగద్గురు శ్రీ
కల్యాణానంద భారతీమహాస్వామ్యాచార్య మహా
స్వామి పాదాత్యంతాన్తే వాసియు నత్రి
గోత్రి సముద్భూతుడు నగు లింగన
సోమయాజిచే విరచితమగు నుపనిష
చ్చన్ద్రిక ద్వితీయమయూఖమున
కఠోపనిషత్తు
సమాప్తము

ద్వితీయమయూఖము సమాప్తము

బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మ హవిర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతమ్।
బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినా॥